

ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА
МОВА

БҮКВАР
ТА
ЧИТАНКА

КИРИЛИЦЯ, ГЛАГОЛИЦЯ ТА ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕР

КИРИЛИЦЯ, ГЛАГОЛИЦЯ ТА ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕР

НАЗВА БУКВ	КИРИЛИЦЯ	ГЛАГОЛИЦЯ	ВИМОВА СТАРО-СЛОВ'ЯНСЬКА IX-XI ст.	ВИМОВА ДАВНЬО-РУСЬКА XI-XIII ст.	ВИМОВА РОС. РЕД. XVIII-XX ст.	ВИМОВА УКР. РЕД. XVIII-XX ст.	ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ
азъ	Аа	Ⲁ	а	а	а	а	1
боукы	Бб	Ⲃ	б	б	б	б	—
вѣди	Вв	Ⲅ	в	в	в	в	2
глаголи	Гг	Ⲇ	г	г	г	г	3
добро	Дд	Ⲉ	д	д	д	д	4
ієсть	Ееє	Ⲋ	је	је	је	е	5
живѣте	Жж	Ⲍ	ж'	ж'	ж	ж	—
зѣло	Ззз	Ⲏ	з'	з	з	з	6
земля	Ззз	Ⲑ	з	з	з	з	7
ижеи	Ии	Ⲓ	і	і	і	и	8
иже	Ііі	Ⲕ	і	і	і	і	10
гѣрвь	Ѣѣ	Ⲗ	г'	г'	г'	р'	—
како	Кк	Ⲙ	к	к	к	к	20
людиє	Лл	Ⲛ	л	л	л	л	30
мыслете	Мм	Ⲝ	м	м	м	м	40
нашь	Нн	Ⲟ	н	н	н	н	50
онъ	Ооо	Ⲡ	о	о	о	о	70
покои	Пп	Ⲣ	п	п	п	п	80
рци	Рр	Ⲥ	р	р	р	р	100
слово	Сс	ⲧ	с	с	с	с	200
тврьдо	Тт	ⲩ	т	т	т	т	300
оукъ	Уу	ⲫ	у	у	у	у	400

НАЗВА БУКВ	КИРИЛИЦЯ	ГЛАГОЛИЦЯ	ВИМОВА СТАРО-СЛОВ'ЯНСЬКА IX-XI ст.	ВИМОВА ДАВНЬО-РУСЬКА XI-XIII ст.	ВИМОВА РОС. РЕД. XVIII-XX ст.	ВИМОВА УКР. РЕД. XVIII-XX ст.	ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ
фрътъ	Фф	Ⲏ	ф	ф	ф	ф	500
хѣръ(ос)	Хх	Ⲙ	х	х	х	х	600
отъ	Ооω	Ⲡ	о	о	о	о	800
ци	Цц	Ⲣ	ц'	ц	ц	ц	900
чрьвь	Чч	Ⲥ	ч'	ч	ч	ч	90
ша	Шш	ⲧ	ш'	ш	ш	ш	—
шта	Щщ	ⲩ	шт'	шт	щ(ч)	щ(ч)	—
ієръ	Ѣѣ	Ⲗ	ѣ(о)	ѣ(о)	ѣ(о)	ѣ(о)	—
ієрп	Ѣѣ	Ⲙ	и	и	и	и	—
ієръ	Ѣѣ	Ⲛ	ѣ(е)	ѣ(е)	о(е)	ѣ(е)	—
гать	Ѣѣ	Ⲝ	ѣ	ѣ	е	і	—
(ю)	Юю	Ⲟ	ју	ју	ју	ју	—
(а йотоване)	ѦѦ	—	ја	ја	ја	ја	—
(е йотоване)	ѨѨ	—	је	је	је	је	—
юс малий йотований	ѬѬ	Ѧ	е', ја	ја	ја	ја	900
юс малий йотований	ѮѮ	Ѩ	је', ја	ја	ја	ја	—
юс великий йотований	ѰѰ	Ѭ	о', у	у	у	у	—
юс великий йотований	ѲѲ	Ѯ	ю', ју	ју	ју	ју	—
кси	ѴѴ	—	кѣ	кѣ	кѣ	кѣ	60
пси	ѶѶ	—	пѣ	пѣ	пѣ	пѣ	700
фита	ѸѸ	Ⲏ	ф	ф	ф	ф	9
ижица	ѺѺ	Ⲙ	і, в, ѱ	і, в, ѱ	і, в, ѱ	і, в, ѱ	—
отъ	ѼѼ	—	от	от	от	от	—

ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА
МОВА

БУКВАР
ТА
ЧИТАНКА

Манускрипт-Львів
2021

РЕКОМЕНДОВАНО
ДО ДРУКУ
ВЧЕНОЮ РАДОЮ
ПРИКАРПАТСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ
ВАСИЛЯ
СТЕФАНИКА

Видання вийшло за особистого
сприяння ректора Прикарпатського
національного університету імені
Василя Стефаніка
професора Цепенди І. Є.

АВТОР:

Мельник Я. Г.

Кандидат філологічних наук, професор кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка

РЕДАКТОР:

Лесюк М. П.

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Леуга О. І.

Доктор філологічних наук, академік, професор кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наєнко Г. М.

Доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка

Турконяк Р.

Архімандрит УГКЦ, доктор богослов'я, доктор літургіки, ієромонах Студитського уставу, лауреат Шевченківської премії

Телятинський І.

Протоієрей, кандидат богословських наук

Художнє оформлення:

Великголова Б. Б.

Верстка:

Оринчин О. Я.

Варіанти шрифтів – Мельник Я. Г.

Посібник із церковнослов'янської мови охоплює 1100-літню історію розвитку кирилиці, відображає зміни графічної системи та традиції подачі тексту. Також видання містить розділ для вправ – «Читанка». Посібник зорієнтований на широке коло читачів – від молодшого шкільного до поважного віку, а також усіх, кого цікавлять історія, релігія, література, культура східних слов'ян.

Мельник Я. Г. Церковнослов'янська мова. Буквар та читанка. Посібник для початкового вивчення церковнослов'янської мови. – Львів, Манускрипт-Львів, 2021. – 144 с.

Передмова

Дорогий читачу!

Шлях до книги, яку ти тримаєш у руках, тривав понад 1100 років. Кирилиця, створена у середині IX ст., пройшла складні історичні етапи поширення, вдосконалення і, врешті, стала історією, літературою, культурою та релігією. Кирилиця впродовж своєї історії подарувала людству велику кількість шедеврів художньої літератури, релігійно-філософських творів, перекладів сакральних текстів, увібрала духовний світ слов'ян, стала дзеркалом історичних епох.

Церковнослов'янська мова з моменту свого створення до наших днів склала іспити на достовірність, чистоту та повноту відображення світу, а також на виживання. Але найважчі випробування спіткали її у XX–XXI ст. Мова та віра наших предків у XX ст. були оголошені незаконними і зазнали небувалих переслідувань, яких не було навіть в епохи навал чужинців. Десятки тисяч храмів було поруйновано. Вогонь комуністичної інквізиції поглинув не лише храмові споруди, а й десятки тисяч безцінних ікон, тисячі томів духовної

літератури. Також зазнали переслідувань та мученицької смерті десятки тисяч священників. Партиїні неофіти з особливим старанням нищили і саму мову.

Відійшла у минуле епоха гонінь, і нова загроза нависла над мовою. Тотальне невігластво, безвідповідальність перед минулим, войовнича ортодоксія, незнання історії, лінощі, культурний нігілізм та вдаваний, фальшивий патріотизм продовжують панувати на теренах Східної Європи. Мова, яка має більш ніж тисячолітню історію і яку комп'ютерно-технократична епоха не спроможна збагнути, оголошена не потрібном, обтяжливою архаїкою. Некомпетентність, як їдка іржа, продовжує під'їдати стовпи нашої духовності. Прикро спостерігати, як ренесанс християнської віри у кінці ХХ ст. приніс скоріше тиражування храмових споруд, ніж духовне відродження. Болить і те, що у рамках християнського обряду не відбулося відродження церковнослов'янської мови, яка остаточно витісняється й заміщується літературною (не завжди!) мовою. Найвні сьогодні богослужбові переклади є неоціненним скарбом української культури як вияв рецепції християнської писемної спадщини, але вони не повинні конкурувати з історично, культурно та духовно вивіреною церковнослов'янською мовою, яка попри усе містить традиції, що сягають Давньої Візантії.

Церковнослов'янська азбука була створена на потребу християнської віри греко-візантійського обряду у 862–63 рр. Первинно це мова богослужбової літератури, християнського обряду, яка за дуже короткий проміжок часу стає мовою світської літератури, державних документів, філософських творів та історичних хронік. Також це була мова графіті (спонтанних написів на стінах споруд, напр. графіті Софії Київської та ін.), а також текстів побутового характеру, напр. берестяних грамот.

Із плином століть церковнослов'янська мова впорядковує мовно-комунікативний простір народів і стає літературною мовою. Саме вона засвідчує належність до цивілізації, є проявом духовної звитяги.

Усім сучасникам варто пам'ятати, що 1100-літня історія трансформувалася в текст. Наше минуле стало текстом. У текстах, як у річних кільцях дерева, записані історія, доля, пережитий розквіт та занепад, за ними читаються минуле та майбутнє.

Як відомо з літописних та інших джерел, авторами азбуки і старослов'янської мови, яку ми розглядаємо як первісний варіант церковнослов'янської мови і яка пізніше мала кілька ізводів (ми дотримуємося традиційних та науково вивіре-них теорій), були солунські брати Кирило (в миру Костянтин) та Мефодій. Вони разом зі своїми учнями (це близько 50 осіб) прибули до Моравії і подарували слов'янам азбуку разом із текстами – перші переклади Святого Письма та Літургії. Це була зрозуміла всім слов'янам мова. Запропонований варіант мови був нічим іншим, як македонським діалектом, яким добре володіли перекладачі та укладачі текстів. Мова швидко поширилася серед слов'янських народів Балкан і набула офіційного статусу. Через століття розпочався процес поширення слов'янської мовної системи разом із текстами на північний схід Європи. У 988 році (це умовна дата) вона стає мовою християнського обряду цієї частини Європи. Вказана дата є завершенням старослов'янського і початком нового церковнослов'янського періоду її історії. Слід зазначити, що у вказаний та більш пізні періоди формуються редакції (ізводи, варіанти) – це територіально-мовнокультурні особливості текстів, де ключовим чинником був вплив живої розмовної мови. У X–XIII ст. відомі східнослов'янська (давньоруська), болгарська, македонська, сербська, хорватська (глаголична), чеська та румунська редакції церковнослов'янської мови (македонська, як первинний варіант старослов'янської мови, розглядається як діалект староболгарської мови).

Давньоруська редакція формується та укладається в окремий вид у XI–XIII ст. Власне нова редакція успадковує систему старослов'янської мови, але підпорядковується мовно-культурним реаліям східних слов'ян. У XIII–XV ст. окреслюється новий варіант церковнослов'янської мови, який називається

староцерковнослов'янським (більш точною є назва староцерковнослов'янська редакція, але через громіздкість цієї словоформи ми від неї відмовились). Цей період найбільшою мірою відбивається у літописній та іншій літературі, а також зберігається довший час у текстах старообрядців. Завершується цей період на початку XVIII ст., коли офіційно була впроваджена нова версія кирилиці (1708–1710 рр.), яка отримала назву «гражданка» («гражданське», цивільне, нецерковне письмо, графічна система для широкого вжитку). «Гражданська» форма письма була спрощеною, уніфікованою та вдосконаленою формою письма. Вона зазнала впливу тогочасної латиниці, і її основною метою була зручність у користуванні та відділення від церковнослов'янських графічних традицій (разом із «гражданкою» була запозичена індійсько-арабська числова система). Саме з 1710 р. на території Східної Європи побутують два види кирилиці – це класична, архаїчна, церковнослов'янська, старокирилична система та новостворена, модифікована, універсалізована (підлаштована під європейські традиції) «гражданка», якою ми послуговуємось до наших днів. Зазначимо, що реформа графічної системи і поява «гражданського» письма вплинули і на церковнослов'янську мову. Вона починає видозмінюватись (щоправда, не так інтенсивно), запозичувати лексичні, граматичні та інші категорії у «гражданської» системи письма. Власне, з початку XVIII ст. починається період сучасної церковнослов'янської мови.

Слід зазначити, що у надрах слов'янських культур з XIII ст. почався процес формування нової редакції та нової літературної мови – української. І якщо світська редакція української літературної мови появиться у XVII–XVIII ст., то в церковному обряді нова редакція остаточно утвердиться лише в середині XIX ст. Саме в цей час у друкарнях Жовкви, Острога, Львова, Луцька та інших міст виходять у світ церковно-обрядові, дидактичні та інші тексти з виражено українськими особливостями. Якщо ж оцінити демографічну картину цієї епохи, то у II половині XIX та на початку XX ст. церковнослов'янська мова зазначеної редакції була ужива-

на на території, на якій проживало щонайменше від 8 до 12 мільйонів населення.

Подальша доля української редакції була дещо драматичною. На ареали її поширення налетіли хвилі історичних подій – переділ території Європи, мовна політика та інші чинники призвели до того, що на значних теренах відбулося повернення до російської редакції, а на інших було здійснено перехід на сучасну українську мову.

Кінець XX – початок XXI ст. позначилися тим, що майже на всій території функціонування української мови було здійснено перехід церковного обряду на українську мову. Відповідно це остаточно перевело церковнослов'янську мову у ранг неперспективних.

Станом на початок XX ст. (йдеться про Східну Європу) християнський обряд, маючи під собою потужну тисячолітню основу – церковнослов'янську мову, визначальну текстову культуру, значну традицію рецепції християнських ідеологем художньою літературою, традицію перекладу сакральних текстів на слов'янські мови та ін., відмовляється від безцінної спадщини минулого, що є свідченням духовної саморуйнації. Однією з причин такої сумної долі церковнослов'янської мови є те, що впродовж її тисячолітньої історії (а особливо впродовж останніх століть) не було створено повноцінного науково-методологічно та методично вивіреного посібника, який би зміг донести до широкого загалу пересічних громадян основні орфографічні, орфоепічні, культурно-аксіологічні та ін. особливості цієї мови. Також не було оприлюднено та поширено «ключі» до розуміння текстових традицій, не було створено порталу, через який можна було би ввійти у текстовий масив минулих епох.

Запропонований посібник є експериментальним, а також є спробою виправити помилки минулого. Крім інших, у цьому виданні ми намагалися передати специфіку графічних традицій, які змінювались, перебували у постійній динаміці – від ранніх рукописних текстів середини IX ст. до стародруків у XVI–XVII ст. і до високого друку початку XX ст.

Власне, цим пояснюється таке розмаїття варіантів поданих у посібнику графем. Також ми долучили інформацію про традиції текстової культури. Сумарно це все повинно сприяти тому, щоб із незначними зусиллями читач міг отримати основну інформацію щодо специфіки прочитання та розуміння тексту. Назва «Буквар та читанка» є достатньо умовною і розрахована на початківця – від дошкільного до людей досить поважного віку. У виданні використано методичні елементи, якими зазвичай послуговуються при укладанні посібників для самоосвіти, а також наявні деталі енциклопедично-довідникового характеру. При цьому була збережена концепція хрестоматійного викладу матеріалу з уникненням дискусійних питань. Тому цим виданням можуть послуговуватися не лише священнослужителі, а й історики, краєзнавці, етнографи, фольклористи, культурологи, релігієзнавці, художники, дизайнери, іконописці, працівники музеїв, архівів та будь-хто із читачів, яких цікавить минуле нашого народу.

Щиросердно зичимо звитяги в осягненні глибин
нашої мови, історії, віри, духовності.

СЛОВО ПРО СЛОВО

Слово – одна із найскладніших для пізнання форм буття. У Слові поєднано дві субстанції – фізичну та метафізичну (матеріальна та ідеальна, божественна та людська). У Слові компресується весь всесвіт, вся навколишня дійсність (очевидна та незрима) – світ стає словом. У Слові голографується та генетично кодується практика пізнання себе та світу. Слово – це найважливіший інструмент у пізнанні світу, найважливіший засіб спілкування людей, а також людини з Богом. Бог спілкується з людиною словом. Бог став словом; в устах Бога слово стає Богом. Історія людства стала словом. Слово – це знання та незнання світу. Слово є єдиною універсальною призмою, крізь яку людина бачить та сприймає світ. Слово (мова) є вмістилищем, житлом «духу народу». Людина живе у слові, слово живе в людині.

Основна функція слова у людській дійсності – лю д и н о т в о р ч а. Слово в устах мовця – це голограма людини, суспільства, історії. Слово є началом начал, субстанцією, первинною дією Бога, інструментом світотворення. Слово (казане та неказане) – це вчинок, за який передбачена відповідальність. Слово – це найтонша матерія; воно належить до світу високих енергій.

Слово у Святому Письмі, у текстовій культурі минулих епох і сьогодення – це мова, мовлення, комунікація, спілкування, проповідь, заповідь, сповідь, звернення, наказ, відповідь, послання, молитва, роздуми, спогади, похвала, звіт, осуд (гріховного), істина, пророцтво, внутрішній голос (голос совісті), вияв волі, одна із назв Ісуса Христа. Слово – це інтелектуально-духовна спадщина минулих епох; це літературний жанр; це воля, розпорядження будь-якої владної особи. Слово також – це гріх, якщо воно лукаве, підступне, заздрісне. Гріховними є наклеп, слово осудне, мстиве, лицемірне, нещире, удавано вірне та відверте, фальшиве, облудне. Лукаве слово від лукавого є гріховним і неодмінно карним.

Слово у вузькому розумінні – це лексична одиниця, у широкому – це антропотеоцентричне мегаутворення. Немає нічого у світі, що би не стало словом. Межі слова – це межі буття і людського знання. У слові – спасіння людини та її загибель. Щире слово будує, фальшиве – руйнує.

Слово втілюється у значний масив текстів, формує текстовий простір, логосферу, інформаційно-ноосферичне поле. Слово – це сфера та форма буття.

Звернення до слова (текстів) минулого – єдино вірний шлях до самопізнання, самоствердження, самозбереження. Це намагання втриматися в орбіті духовності та збереження тоненької ниточки зв'язку із джерелом, без якого людину неодмінно очікує духовна, а потім і фізична прірва. Долучення до текстів минулого – це вірний крок у намаганні збагнути себе та світ. У вирі фальшивої патетики, пустослів'я та навколонукової демагогії губляться ті слова (тексти), які є справжніми, безцінними. Людина у боротьбі за себе та пошуках себе неодмінно приходить до храму, в якому зберігаються текстові святині минулих епох. Лише любов та довіра до цих святинь, а також шанобливе поводження з ними є заporукою духовного та фізичного виживання.

ПОДЯКИ

Автор книги висловлює щиру вдячність усім, хто долучився до народження цієї книги: проф. **В. Л. Рінберг** та проф. Одеського національного університету ім. І. Мечникова **Д. С. Іщенко** – видатному палеографові та поліглотові, які заклали перші цеглини в ідею «Букваря». Особлива подяка редакторам та рецензентам – проф. **М. П. Лесюку** та **О. І. Леуті**, архімандриту, докторові богослов'я **Р. Турко-няку** та протоіерею **І. Телятинському**. Особливий уклін докторові філологічних наук, доцентові Київського національного університету ім. Т. Шевченка **Г. М. Наєнко** за скрупульозну та високопрофесійну роботу над текстом та слухні зауваження. Сердечна подяка за рекомендаційні відгуки Архієпископу УГКЦ Митрополиту **Володимиру Війтишину**, Митрополиту ПЦУ **Іоасафу**, чия моральна підтримка впродовж років надихала на роботу; також ігумену Свято-Успенської Унівської Лаври ерм. **Йоні**. Слова вдячності адресую ректору Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника проф. **І. Є. Цепенді** та проф. **М. В. Кугутяку**; співробітникам Івано-Франківського краєзнавчого музею **М. Вуянко** та **Г. Беднарчик**. Щира вдячність монахам усіх монастирів, з ким доводилося співпрацювати впродовж десятиліть, зокрема служителям Манявського Хресто-Воздвиженського монастиря; братам і сестрам згуртування Воплоченого Слова. Сердечну подяку складаю м. **Марії Масляк** та сестрам Річмондського Свято-Успенського монастиря, чиї прагнення знань додавали оптимізму у реалізації цього проекту. Найкращих слів вдячності заслуговує **М. Давидів** – активіст громадської організації «Український шлях», чий ентузіазм та енергія були більш ніж доречними у реалізації задуму. Спасибі за справедливу критику опонентам, чиї зауваження змушували переглядати та корегувати частину положень. Окрема подяка історикам, краєзнавцям, працівникам архівів, художникам-дизайнерам, які працюють у галузі сакрального мистецтва та просто ентузіастам, які спонукали до роботи над проектом. Слова вдячності відомим митцям **М. Дейнезі** та **В. Хомину**. Сердечне спасибі викладачам ВХПТУ №3, які допомогли здобути художню освіту. Щиро дякую за слова підтримки **І. Царалунзі**, **П. Меленю**, **В. Кімаковичу**, **А. Грібовичу**, **В. Ратушняку**, **Л. Арсеничу**, **О. Лазаровичу**, **О. Кондур**, **П. Арабчуку**, **А. Жовніруку**, **А. Савичу**, **В. Макаревичу**, **І. Тимінському**, **Д. Мельнику**, **М. Вдовичину**.

Щиру вдячність адресую депутатам Івано-Франківської обласної та міської рад, чия лепта виявилася вагомою підтримкою у реалізації цього проекту: **О. Петечелу**, **В. Кушніру**, **Б. Плісу**, **О. Глинському**, **Н. Перцовичу**, **Р. Кукурудзу**, **В. Князевичу**.

Сердечна подяка рідним та близьким, які у радянські часи попри складнощі вчили молитися і відкрили велич літургійного слова.

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ЦСМ – церковнослов'янська мова;

ДРМ – давньоруська мова;

ССМ – старослов'янська мова;

[á] – наголос (гострий);

[ã] – наголос на початку слова (оксія);

[à] – наголос важкий у кінці слова (варія);

[â] – легкий придих (камора);

ā – знак довготи;

ǎ – знак короткості;

ř – знак м'якості – мор'є, дан'ь;

• – знак пропуску редукованого (паерик) **К'ТО**;

• – знак часткового пом'якшення (біля приголосного) – **спас•и**;

˘ – знак нескладової функції голосного **и, і**;

o – знак складотворчої функції сонорного **р, л**;

ˆ – знак стягнення, вимови разом **ш'т'**;

* – знак, що вказує на відновлену (гіпотетичну – від "гіпотеза")

форму – *zěmjā – **ЗЕМЛЯ**;

— – титло – знак скорочення слова – **сн̄тъ** – **сын̄тъ**;

або числового значення літер **•ӣ•** – **10**;

ˆ – винесення з покриттям – **мл̄ти** – **[мілості]**;

Д – винесення без покриття – **вл̄ко** – **[владіко]**;

— – знак переносу або розриву слова;

❖ – знак – кінець тексту (глави, розділу);

– – знак слабкості позиції редукованого – **кóнь**;

+ – знак сильної позиції редукованого – **дѣнь**

БҮКВАР

АЗЪ

А а а а а а а а
а а а а а а а а – [a]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 1 (•**А**•)

ЀЗЪ рос. р. [ЀЗ], укр. р. [ЀЗ] – **Я**

ЀГНЄЦЬ рос. р. [ЀГНЄЦЬ], укр. р. [ЀГНЄЦЬ] – **ЯГНЯ**

ЀКЀФІСТЬ рос. р. [ЀКЀФІСТ], укр. р. [ЀКЀФІСТ] – **ЀКАФІСТ,
ХВАЛЕБНИЙ ПІСНЕСПІВ**

ЀМІНЬ рос. р. [ЀМІНЬ], укр. р. [ЀМІНЬ] – **ЀСТИННО ТАК**

НАПЀСТЬ рос. р. [НАПЀСТЬ], укр. р. [НАПЀСТЬ] – **БІДА, НЕЩАСТЯ**

БЛАГІЙ рос. р. [БЛАГІЙ], укр. р. [БЛАГІЙ] – **НАПОВНЕНИЙ БЛАГОМ**

ЗАВЀТЪ рос. р. [ЗАВЀТ], укр. р. [ЗАВЀТ] – **ЗАПОВІТ**

ЀСАЀНА рос. р. [ЀСАЀНА], укр. р. [ЀСАЀНА] – **СПАСИ, СЛАВА, ХВАЛА**

БУКИ

Б В Б В Б В Б В

Б Б Б Б Б В Б В Б В – [б]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

БЕСѢДА

рос. р. [БЕС'ЕДА], укр. р. [Б'ЕС'ІДА] – **БЕСІДА**

БЛАЖЕНЪ

рос. р. [БЛАЖ'ЕН], укр. р. [БЛАЖ'ЕН] – **БЛАЖЕННИЙ, ЩАСЛИВИЙ**

БЛАГОДАРІТИ

рос. р. [БЛАГОДАР'ІТИ], укр. р. [БЛАГОДАР'ІТИ]
БУТИ ВДЯЧНИМ, ДЯКУВАТИ

БОГЪ

рос. р. [БО'Х], укр. р. [БО'Г] – **БОГ**

ЗАБВ'ЕНІЄ

рос. р. [ЗАБВ'ЕН'ІЄ], укр. р. [ЗАБВ'ЕН'ІЄ] – **ЗАБУТТЯ**

ЛЮБІТИ

рос. р. [ЛУБ'ІТИ], укр. р. [ЛУБ'ІТИ] – **ЛЮБИТИ**

РАБЪ

рос. р. [РА'Б], укр. р. [РА'Б] – **РАБ**

ОБ'ѢТЬ

рос. р. [ОБ'Е'Т], укр. р. [ОБ'ІТ] – **ОБІТНИЦЯ, ПРОХАННЯ**

ИЗБАВИ

рос. р. [ИЗБА'ВИ], укр. р. [ИЗБА'ВИ] – **ВИЗВОЛИ, СПАСИ, ВБЕРЕЖИ**

ВѢДИ

– [В]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 2 (•В•)

ВЛАДЫКА рос. р. [ВЛАДЫ́КА], укр. р. [ВЛАДЫ́КА] – **ВЛАДИКА**

ВЕ́ЛЬМИ рос. р. [ВЕ́ЛМ'И], укр. р. [ВЕ́ЛМИ] – **ДУЖЕ, НАДТО**

ВЕЧЕ́Р'А рос. р. [В'ЕЧ'Е́Р'А], укр. р. [ВЕЧЕ́Р'А] – **ВЕЧЕРЯ**

ВРА́ГЪ рос. р. [ВРАГ], укр. р. [ВРАГ] – **ВОРОГ**

ВЗ'А́ТИ рос. р. [ВЗ'А́Т'И], укр. р. [ВЗ'А́ТИ] – **ВЗЯТИ, БРАТИ**

ВѢЩА́ТИ рос. р. [В'ЕЩ'А́Т'И], укр. р. [В'ИЩ'А́ТИ] – **ГОВОРИТИ, ПОВІДОМЛЯТИ**

ДВЕ́РЬ рос. р. [ДВЕ́Р'], укр. р. [ДВЕ́Р] – **ДВЕРІ**

ДѢ́ВА рос. р. [Д'Е́ВА], укр. р. [Д'І́ВА] – **ДІВА**

ЗАВѢ́ТЬ рос. р. [ЗАВ'Е́Т], укр. р. [ЗАВ'І́Т] – **ЗАВІТ, ЗАПОВІТ**

ГЛАГОЛЪ

– рос. р. [Г] укр. р. [Г]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 3 (•Г•)

ГОСПОДЬ

рос. р. [ГОСПОД'], укр. р. [ГОСПОД'] – **ГОСПОДЬ**

ГЛАВА

рос. р. [ГЛАВА́], укр. р. [ГЛАВА́] – **ГОЛОВА**

ГЛАГОЛЪ

рос. р. [ГЛАГО́Л], укр. р. [ГЛАГО́Л] – **СЛОВО**

ГРЯДУЩИЙ

рос. р. [ГР'АДУ́ЩИЙ], укр. р. [ГР'АДУ́ЩИЙ] – **ГРЯДУЩИЙ**

ГОЛГОФА

рос. р. [ГОЛГО́ФА], укр. р. [ГОЛГО́ФА] – **ГОЛГОФА**

БОГОЯВЛЕНИЕ

рос. р. [БОГОЈАВЛ'ЕН'ІЈЕ], укр. р. [БОГОЈАВЛ'ЕН'ІЈЕ] – **БОГОЯВЛЕННЯ**

ПОГУБИТИ

рос. р. [ПОГУБ'ІТИ], укр. р. [ПОГУБ'ІТИ] – **ПОГУБИТИ**

ЕВАНГЕЛИЕ

рос. р. [ЈЕВ'АНГ'ЕЛ'ІЈЕ], укр. р. [ЈЕВ'АНГ'ЕЛ'ІЈЕ] – **СВАНГЕЛІЕ**

ДОБРО

Д Д Д Д Д

Д Д Д Д Д

– [д]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 4 (•Ḑ•)

ДѢВА

рос. р. [Д'ЕВА], укр. р. [ДІВА] – **ДИВА**

ДУША

рос. р. [ДУША́], укр. р. [ДУША́] – **ДУША**

ДОЛЖНИКЪ

рос. р. [ДОЛЖНІ́К], укр. р. [ДОЛЖНІ́К] – **БОРЖНИК**

ДОБРО

рос. р. [ДОБРО́], укр. р. [ДОБРО́] – **БЛАГО, ХОРОША РІЧ**

ЄДИНЪ

рос. р. [ЈЕДІ́Н], укр. р. [ЈЕДИ́Н] – **ОДИН, САМ, ПЕВНИЙ**

МУДРЪ

рос. р. [МУ́ДР], укр. р. [МУ́ДР] – **РОЗУМНИЙ, МУДРИЙ**

СОЗДАТЕЛЬ

рос. р. [СОЗДА́ТЕЛ'], укр. р. [СОЗДА́ТЕЛ'] – **ТВОРЕЦЬ**

ИСПОВѢДЪ

рос. р. [І́СПОВ'ЕД'], укр. р. [І́СПОВ'ІД'] – **СПОВІДЬ**

ЄСТЬ

Є Є Є Є
ЄЄЄЄЄЄЄЄ

– [je] [e]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 5 (·Є·)

ЄЛЄЙ

рос. р. [ЈЕЛ'Є́], укр. р. [ЈЕЛ'Є́] – ОЛИВКОВА ОЛІЯ

ЄГДА́

рос. р. [ЈЕГДА́], укр. р. [ЈЕГДА́] – КОЛИ

ЄКТЕ́НІА

рос. р. [ЈЕКТЕ́НІА], укр. р. [ЈЕКТЕ́НІА] – МОЛИТВА, ПРОХАННЯ

ЄЖЄ

рос. р. [Ј'ЄЖ'Е], укр. р. [Ј'ЄЖ'Е] – ЩОБ, КОРОТКЕ

ДНЄСЬ

рос. р. [ДН'Є́С'], укр. р. [ДН'Є́С'] – СЬОГОДНІ

БЕСѢДА

рос. р. [Б'ЕС'Е́ДА], укр. р. [Б'ЕС'І́ДА] – БЕСІДА, МОВЛЕННЯ

БЛАЖЄНЪ

рос. р. [БЛАЖ'Є́Н], укр. р. [БЛАЖ'Є́Н] – БЛАЖЕННИЙ

ПА́ЧЕ

рос. р. [ПА́ЧЕ], укр. р. [ПА́ЧЕ] – БІЛЬШЕ, СИЛЬНІШЕ

ЗНАМЄ́НІЄ

рос. р. [ЗНАМ'Є́НІЄ], укр. р. [ЗНАМ'Є́НІЄ] – ДИВО, ЧУДО

ЖИВЇТЬЄ

Ж Ж

Ж Ж Ж Ж

– [Ж]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ЖІТНИЦА

рос. р. [Ж'ІТН'ІЦА], укр. р. [ЖІТНИЦА] – СКЛАД, СТОДОЛА

ЖАЛОСТЬ

рос. р. [ЖАЛОСТЬ], укр. р. [ЖАЛОСТЬ] – ЖАЛИСТЬ, МИЛИСТЬ

ЖЄРТВА

рос. р. [Ж'ЄРТВА], укр. р. [Ж'ЄРТВА] – ЖЕРТВА

ЖНЕЦЬ

рос. р. [ЖН'ЄЦ'], укр. р. [ЖНЕЦ'] – ЖНЕЦЬ, ЗБИРАЧ ВРОЖАЮ

ЛЖА

рос. р. [ЛЖА], укр. р. [ЛЖА] – НЕПРАВДА, БРЕХНЯ

ДРУ**Ж**ІНА

рос. р. [ДРУЖ'ІНА], укр. р. [ДРУЖІНА] – ВІЙСЬКО

М**УЖ**Ь

рос. р. [МУЖ], укр. р. [МУЖ] – МУЖЧИНА, ЧОЛОВІК

СЛУ**Ж**Б'НІЄ

рос. р. [СЛУЖ'ЄН'ІЄ], укр. р. [СЛУЖ'ЄН'ІЄ] – СЛУЖІННЯ

ДОЛ**Ж**НІКЪ

рос. р. [ДОЛЖН'ІК], укр. р. [ДОЛЖНІК] – БОРЖНИК

ЅѢЛѠ

Ѕ х

ѕ ѕ

– [з]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 6 (•Ѕ•)

ЅВѢЗДА́

рос. р. [ЗВ'ЕЗДА́], укр. р. [ЗВІЗДА́] – **ЗІРКА**

ЅѢЛІЄ

рос. р. [З'ЕЛІЈЕ], укр. р. [ЗІЛІЄ] – **ЗІЛЛЯ, ЗЕЛЕНЬ, ТРАВА**

ЅѢЛО́

рос. р. [З'ЕЛО́], укр. р. [З'ІЛО́] – **ДУЖЕ, СИЛЬНО**

ЅЛО́

рос. р. [ЗЛО́], укр. р. [ЗЛО́] – **ЗЛО**

ЅЛА́КЪ

рос. р. [ЗЛА́К], укр. р. [ЗЛА́К] – **ЗЛАКОВА КУЛЬТУРА**

ЅЛО́БА

рос. р. [ЗЛО́БА], укр. р. [ЗЛО́БА] – **ЗЛІСТЬ**

ПО́ЛЬЅА

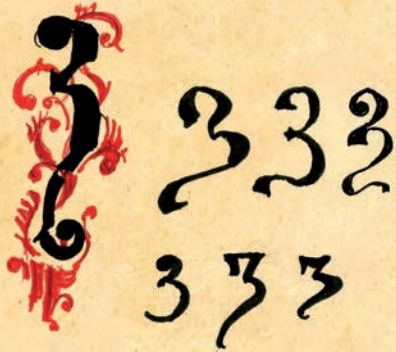
рос. р. [ПО́ЛЗА], укр. р. [ПО́ЛЗА] – **КОРИСТЬ**

ЅМІ́Й

рос. р. [ЗМІ́Й], укр. р. [ЗМІ́Й] – **ЗМІЯ**

ЗЕМЛА

– [з]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 7 (•З•)

ЗА́ПОВѢДЬ

рос. р. [ЗА́ПОВ'ЕД'], укр. р. [ЗА́ПОВ'ІД'] – **ЗАПОВІТ**

ЗАВ'АЗА́ТИ

рос. р. [ЗАВ'АЗА́ТІ], укр. р. [ЗАВ'ЯЗА́ТІ] – **ЗАВ'ЯЗАТИ**

ЗВА́ТИ

рос. р. [ЗВА́ТІ], укр. р. [ЗВА́ТИ] – **ЗВАТИ, КЛИКАТИ**

ЗЕРНО́

рос. р. [ЗЕРНО́], укр. р. [ЗЕРНО́] – **ЗЕРНО**

ЗЛА́ТО

рос. р. [ЗЛА́ТО], укр. р. [ЗЛА́ТО] – **ЗОЛОТО, ГРОШІ**

ІЗБА́ВИТИ

рос. р. [ІЗБА́ВІТІ], укр. р. [ІЗБА́ВИТИ] – **ЗБЕРЕГТИ, ЗВІЛЬНИТИ**

ЇЗЛО́БИТИ

рос. р. [ЇЗЛО́БІТІ], укр. р. [ЇЗЛО́БИТИ] – **ЇЗЛОБИТИ**

СОЗИДА́ТИ

рос. р. [СОЗ'ІДА́ТІ], укр. р. [СОЗ'ІДА́ТИ] – **БУДУВАТИ**

ВЪ БО́ЗѢ

рос. р. [В БО́З'Е], укр. р. [В БО́З'І] – **В БОЗІ**

ЙЖЄ

И И
И И И И

– [i]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 8 (•Й•)

ЙКО́НА

рос. р. [ИКО́НА], укр. р. [ИКО́НА] – **ИКОНА, ОБРАЗ**

ЙСТИ́НА

рос. р. [И́СТИНА], укр. р. [И́СТИНА] – **ИСТИНА, СУТЬ РЕЧЕЙ**

ЙЗБА́ВИТИ

рос. р. [ИЗБА́ВТИ], укр. р. [ИЗБА́ВИТИ] – **ПОЗБАВИТИ**

ЙТИ́

рос. р. [ИТ́И], укр. р. [ИТИ́] – **ЙТИ**

ЙЗСА́КНУТИ

рос. р. [ИЗСА́КНУТИ], укр. р. [ИЗСА́КНУТИ] – **ВИЧЕРПАТИ**

ЛИВА́НЪ

рос. р. [ЛИВА́Н], укр. р. [ЛИВА́Н] – **ЛАДАН**

КУПИ́НА

рос. р. [КУПИ́НА], укр. р. [КУПИ́НА] – **ТЕРНОВИЙ КУЩ**

ФІ́НИКЪ

рос. р. [ФІ́НИК], укр. р. [ФІ́НИК] – **ФІНІКОВА ПАЛЬМА**

ДИНА́РЪ

рос. р. [ДИНА́Р], укр. р. [ДИНА́Р] – **ГРОШОВА ОДИНИЦЯ**

İ

İ İ İ
ı ı ı

– [i]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 10 (·İ·)

İИСУСЪ

рос. р. [ИСУС], укр. р. [ИСУС] – ІСУС

ІАКОВЪ

рос. р. [ІАКОВ], укр. р. [ІАКОВ] – ЯКІВ

ІΩΑΝΝЪ

рос. р. [ІОАН], укр. р. [ІОАН] – ІОАН

ІЕРЕЙ

рос. р. [ІЕРЕЙ], укр. р. [ІЕРЕЙ] – СВЯЩЕНИК,
СЛУЖИТЕЛЬ ЦЕРКВИ ХРИСТОВОЇ

ÊКТËНІА

рос. р. [ÊКТËНІА], укр. р. [ÊКТËНІА] – ПРОХАННЯ, МОЛИТВА

ЀБІË

рос. р. [ЀБІË], укр. р. [ЀБІË] – ЗРАЗУ Ж ТАКИ

ГАЛІЛЕА

рос. р. [ГАЛІЛЕА], укр. р. [ГАЛІЛЕА] – ГАЛІЛЕЯ

ІΩΑΚΙΜЪ

рос. р. [ІОАКІМ], укр. р. [ІОАКІМ] – ЙОАКИМ

КАКЪ

К **К**
К **К**

– [к]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 20 (•К•)

КАДИЛО

рос. р. [КАДИ́ЛО], укр. р. [КАДИ́ЛО] – **КАДИЛО**

КАЇНЪ

рос. р. [КА́ИН], укр. р. [КА́ИН] – **КАЇН**

КОУПИНА

рос. р. [КУП'ИНА́], укр. р. [КУПИНА́] – **ТЕРНОВИЙ КУЩ**

КЛА́ТИСА

рос. р. [КЛА́ТИСЯ], укр. р. [КЛА́ТИСЯ] – **БОЖИТИСЬ, ПРИСЯГАТИСЬ**

КЛИ́РОСЪ

рос. р. [КЛ'І́РОС], укр. р. [КЛ'І́РОС] – **ЧАСТИНА ХРАМУ**

ПРИ́ЗРАКЪ

рос. р. [ПР'І́ЗРАК], укр. р. [ПР'І́ЗРАК] – **ПРИВИД, МАРА**

ПРОРО́КИ

рос. р. [ПРОРО́КІ], укр. р. [ПРОРО́КИ] – **ПРОРОКИ**

МУ́ЧЕНИКА

рос. р. [МУ́ЧЕНИКА], укр. р. [МУ́ЧЕНИКА] – **МУЧЕНИКА**

КР'Ѣ́ПОСТЬ

рос. р. [КР'Е́ПОСТ'], укр. р. [КР'І́ПОСТ] – **МІЦЬ, СТІЙКІСТЬ**

Г'ЄРВЪ

Г'ЄРВЪ

Г'ЄРВЪ

Г'ЄРВЪ Г'ЄРВЪ Г'ЄРВЪ Г'ЄРВЪ Г'ЄРВЪ Г'ЄРВЪ

– [Г]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

Г'ЄΘΣΙΜΑΝΙΑ

рос. р. [ГЕТСИМАН'ІА], укр. р. [ГЕТСИМАН'ІА] – САД
НА ОЛИВНІЙ ГОРІ

Г'ЄΜΟΝЪ

рос. р. [Г'ЕМОН], укр. р. [Г'ЕМОН] – КЕРІВНИК ОКРЕМОГО
РЕГІОНУ

Г'ЄОРГИИ

рос. р. [Г'ЕОРГ'І], укр. р. [Г'ЕОРГ'І] – ГЕОРГІЙ

Г'ΟΛΓ'ΟΤΑ

рос. р. [ГОЛГ'ОТА], укр. р. [ГОЛГ'ОТА] – ГОЛГОФА

Г'ΕΡΓ'ΕΣΙΝСКЪ

рос. р. [Г'ЕРГ'ЕСІНСК], укр. р. [Г'ЕРГ'ЕСІНСК] – ВІД ГЕРГЕСА,
НАЗВА МІСТА

ΛΕΓ'ΕΟΝЪ

рос. р. [ЛЕГ'ЕОН], укр. р. [ЛЕГЕОН] – ЛЕГІОН

ΕΥΑΝΓ'ΕΛΙΕ

рос. р. [ЄВАНГ'ЕЛ'ІЄ], укр. р. [ЄВАНГ'ЕЛ'ІЄ] – ЄВАНГЕЛІЄ

ЛЮДИ

Л Л Л Л Л
Л Л Л Л Л

– [л]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 30 (•Л•)

- ЛѐПТА** рос. р. [Л'ѐПТА], укр. р. [ЛѐПТА] – ДРІБНА МОНЕТА
- ЛИЦѐМѢРЪ** рос. р. [Л'ИЦЕМ'ѐР], укр. р. [ЛИЦЕМ'ІР] – ЛИЦЕМІР
- ЛОЗÁ** рос. р. [ЛОЗÁ], укр. р. [ЛОЗÁ] – ЛОЗА
- ЛИКЪ** рос. р. [Л'ІК], укр. р. [Л'ІК] – ЛИЦЕ, ЗОБРАЖЕННЯ,
ЗБІР ЛЮДЕЙ, ХОР
- ЛІВÁНЪ** рос. р. [Л'ІВÁН], укр. р. [ЛИВÁН] – ЛАДАН
- МІЛОСТЬ** рос. р. [М'ІЛОСТ'], укр. р. [М'ІЛОСТ'] – МИЛІСТЬ
- ГЛÁСЪ** рос. р. [ГЛ'ÁС], укр. р. [ГЛ'ÁС] – ГОЛОС
- ЗЕМЛÁ** рос. р. [ЗЕМЛ'Á], укр. р. [ЗЕМЛ'Á] – ЗЕМЛЯ
- ДѢЛО** рос. р. [Д'ѐЛО], укр. р. [Д'ІЛО] – ДІЛО

МЫСЛѢТЄ

М М М
М М М М М М М

– [М]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 40 (•М•)

МИЛОСТІВЪ

рос. р. [М'ІЛОСТ'ІВ], укр. р. [МИЛОСТІВ] – МИЛОСТИВИЙ

МЗДА́

рос. р. [МЗДА́], укр. р. [МЗДА́] – НАГОРОДА, ОПЛАТА,
ВІДЛЯКА, ХАРЧ, ДАРИ

МЖДРЪ

рос. р. [МУ́ДР], укр. р. [МУ́ДР] – РОЗУМНИЙ, МУДРИЙ

МУ́РО

рос. р. [М'ІРО], укр. р. [МІ́РО] – МИРО, СУМІШ ПАХУЧИХ
РІДИН (ОЛІЙ)

МЫ́ТАРЪ

рос. р. [МІ́ТАР'], укр. р. [МІ́ТАР] – МИТНИК,
ЗБИРАЧ ПОДАТКІВ

МОИСЕ́Й

рос. р. [МОИС'Е́Й], укр. р. [МОЈС'Е́Й] – МОЙСЕЙ

БРЕ́МА

рос. р. [БР'Е́М'ЈА], укр. р. [БР'Е́М'ЈА] – ТЯГАР, НОША

ПОМАНЖ́ТИ

рос. р. [ПОМ'ЯНУ́Т'І], укр. р. [ПОМ'ЯНУ́Т'І] – ЗГАДАТИ

СМУ́РНА

рос. р. [СМ'ІРНА], укр. р. [СМІ́РНА] – ПАХУЧА СМОЛА

НАШЪ

Н Н Н
Н Н Н Н Н Н Н

– [Н]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 50 (•Ñ•)

НАДЪЯТИСА

рос. р. [НАДЕ́ЯТИСА], укр. р. [НАДІ́ЯТИСА] – СПОДІВАТИСЬ, ВІРИТИ

НЕМОЦИ

рос. р. [НЕМОШЧІ], укр. р. [НЕМОШЧІ] – ХВОРОБИ

НАКАЗА́ТИ

рос. р. [НАКАЗА́ТИ], укр. р. [НАКАЗА́ТИ] – НАСТАВЛЯТИ

НУ́ЖДА

рос. р. [НУЖДА́], укр. р. [НУЖДА́] – НЕОБХІДНІСТЬ, ПОТРЕБА

НАЄМНИКЪ

рос. р. [НАЈЕМНІК], укр. р. [НАЈЕМНИК] – НАЙМИТ, РОБИТНИК

СИ́ЛЬНЫЙ

рос. р. [СІЛНИ́], укр. р. [СІЛНИ́] – СИЛЬНИЙ

АМИ́НЬ

рос. р. [АМІ́Н'], укр. р. [АМІ́Н'] – ХАЙ БУДЕ ТАК, ІСТИННО

РАБЫ́НА

рос. р. [РАБІ́НА], укр. р. [РАБІ́НА] – РАБИНЯ, РАБА

ПОКО́Й

п п

– [п]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 80 (•П•)

ПА́МАТЬ

рос. р. [ПА́МАТ'], укр. р. [ПА́МЈАТ'] – **ПАМ'ЯТЬ**

ПА́СХА

рос. р. [ПА́СХА], укр. р. [ПА́СХА] – **СВЯТО, ПРІСНИЙ ХЛІБ**

ПО́ВѢСТЬ

рос. р. [ПО́ВЕСТ'], укр. р. [ПО́ВІСТ'] – **РОЗПОВІДЬ**

ПИСА́ТИ

рос. р. [ПИСА́ТИ], укр. р. [ПИСА́ТИ] – **ПИСАТИ**

ПРИ́СНО

рос. р. [ПРИ́СНО], укр. р. [ПРИ́СНО] – **ЗАВЖДИ, ПОСТІЙНО**

СПА́СЬ

рос. р. [СПА́С], укр. р. [СПА́С] – **СПАСИТЕЛЬ**

ТЕРПѢ́НІЄ

рос. р. [ТЕРПѢ́НІЄ], укр. р. [ТЕРПІ́НІЄ] – **ТЕРПІННЯ**

ПРО́ПОВѢДЬ

рос. р. [ПРО́ПОВ'ЕД'], укр. р. [ПРО́ПОВ'ІД'] – **ПРОПОВІДЬ**

ОПЛО́ТЬ

рос. р. [ОПЛО́Т], укр. р. [ОПЛО́Т] – **ОГОРОЖА, СІНА**

РЦІ

– [p]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 100 (•Р•)

РІ́ЗА

рос. р. [Р'І́ЗА], укр. р. [Р'І́ЗА] – **ВЕРХНІЙ ОДЯГ**

РА́ЗУМЪ

рос. р. [РА́ЗУМ], укр. р. [РА́ЗУМ] – **РОЗУМ, МУДРІСТЬ**

РА́УВИ

рос. р. [РА́УВ'І], укр. р. [РА́УВ'І] – **УЧИТЕЛЬ,
ЗВЕРНЕННЯ ДО ІСУСА**

РО́ПОТЬ

рос. р. [РО́ПОТ], укр. р. [РО́ПОТ] – **НАРІКАННЯ, ГОМІН**

РЖКА́

рос. р. [РУКА́], укр. р. [РУКА́] – **РУКА**

СЕРАФІ́МЪ

рос. р. [СЕРАФІ́М], укр. р. [СЕРАФІ́М] – **СЕРАФИМ**

ГРАСТІ́

рос. р. [ГРАСТІ́], укр. р. [ГРАСТІ́] – **ІТИ, НАСТУПАТИ**

ПРІ́СНО

рос. р. [ПРІ́СНО], укр. р. [ПРІ́СНО] – **ПОВСЯКЧАС,
ЗАВЖДИ, ПОСТІЙНО**

СЛОВО

С

сссс

– [с]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 200 (•С•)

СВАТЫЙ

рос. р. [СВ'АТИ́Й], укр. р. [СВ'АТИ́Й] – **СВЯТИЙ**

СПАСѢНІЄ

рос. р. [СПАСѢ́Н'ІЄ], укр. р. [СПАСѢ́Н'ІЄ] – **СПАСІННЯ**

СЕЛО

рос. р. [СЕЛО́], укр. р. [СЕЛО́] – **СЕЛО**

СІЄ

рос. р. [СИ́Є], укр. р. [СИ́Є] – **ОСЬ ЦЕ, ЦЕ**

СЛАВИТИ

рос. р. [СЛА́В'ІТИ], укр. р. [СЛА́ВИТИ] – **СЛАВИТИ, ПРОСЛАВЛЯТИ**

СРѢБРО

рос. р. [СРѢ́БРО], укр. р. [СРѢ́БРО] – **СРІБЛО**

ОУСѢКНУТИ

рос. р. [УСЕ́КНУТИ], укр. р. [УСИ́КНУТИ] – **ВІДТЯТИ**

МИЛОСТЬ

рос. р. [МИ́ЛОСТ'], укр. р. [МИ́ЛОСТ'] – **МИЛІСТЬ**

НОСИТИ

рос. р. [НОСИ́ТИ], укр. р. [НОСИ́ТИ] – **НОСИТИ**

ТВЕРДО

Т Т
ТТТ

– [т]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 300 (•**Т**•)

ТА́ЙНА	рос. р. [ТА́ЙНА], укр. р. [ТА́ЙНА] – ТАЄМНИЦЯ
ТАЛА́НТЬ	рос. р. [ТАЛА́НТ], укр. р. [ТАЛА́НТ] – МОНЕТА (СРІБНА АБО ЗОЛОТА)
ТЕРПѢ́ТИ	рос. р. [ТЕРПѢ́ТИ], укр. р. [ТЕРПІ́ТИ] – ТЕРПИТИ
ТВОРЕ́ЦЬ	рос. р. [ТВОР'Е́Ц], укр. р. [ТВОРЕ́Ц] – ТВОРЕЦЬ
ТОЧІ́ЛО	рос. р. [ТОЧІ́ЛО], укр. р. [ТОЧІ́ЛО] – ЯМА ДЛЯ ВИЧАВЛЮВАННЯ ВИНОГРАДНОГО СОКУ
ТЩЕ́ТНО	рос. р. [ТЩ'Е́ТНО], укр. р. [ТЩ'Е́ТНО] – ДАРЕМНО, НАМАРНЕ
ЖА́ТВА	рос. р. [ЖА́ТВА], укр. р. [ЖА́ТВА] – ЖНИВА
ЎСКУДѢ́ТИ	рос. р. [ОСКУДѢ́ТИ], укр. р. [ОСКУДІ́ТИ] – ЗБІДНИТИ, ЗАВЕРШИТИ
СВѢ́ТІЛО	рос. р. [СВ'Е́ТІЛО], укр. р. [СВІ́ТІЛО] – СВІТИЛО

ОУКЪ

– [у]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 400 (•ОӮ•)

ОУБОЯТИСА

рос. р. [УБОЈАТИСА], укр. р. [УБОЈАТИСА] – **НАЛЯКАТИСЯ**

ОУПАСТІ

рос. р. [УПАСТІ], укр. р. [УПАСТІ] – **ЗБЕРЕГТИ, ДОГЛЯНУТИ**

ОУТРОБА

рос. р. [УТРОБА], укр. р. [УТРОБА] – **МАТЕРИНСЬКА УТРОБА**

ОУТЪШЕНІЄ

рос. р. [УТЕШЕНІЄ], укр. р. [УТШЕНІЄ] – **УТИХА, РАДІСТЬ**

ОУЧЕНІЄ

рос. р. [УЧЕНІЄ], укр. р. [УЧЕНІЄ] – **ПОВЧАННЯ, СУКУПНІСТЬ УЯВЛЕНЬ**

СЛУЖЕНІЄ

рос. р. [СЛУЖЕНІЄ], укр. р. [СЛУЖЕНІЄ] – **СЛУЖІННЯ**

ПОМІЛУЙ

рос. р. [ПОМІЛУ], укр. р. [ПОМІЛУ] – **ПОМИЛУЙ**

ПУТА

рос. р. [ПУТА], укр. р. [ПУТА] – **ПУТА, КАЙДАНИ**

ФЕРТЬ

– [ф]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 500 (•Ф•)

ФАРАОНЪ

рос. р. [ФАРАОН], укр. р. [ФАРАОН] – **ФАРАОН,
ПРАВИТЕЛЬ ЄГИПТУ**

ФАРИСЕЙ

рос. р. [ФАРИСЕЙ], укр. р. [ФАРИСЕЙ] – **ФАРИСЕЙ**

ФИНИКІЯ

рос. р. [ФИН'КІЯ], укр. р. [ФИН'КІЯ] – **ФІНІКІЯ**

ФІНИКЪ

рос. р. [ФІН'ИК], укр. р. [ФІН'ИК] – **ФІНКОВА ПАЛЬМА**

ФЕЛОНЪ

рос. р. [ФЕЛОН], укр. р. [ФЕЛОН] – **ВЕРХНЯ РИЗА
СВЯЩЕНИКА**

ФІМІАМЪ

рос. р. [ФІМІАМ], укр. р. [ФІМІАМ] – **ЛАДАН, ПАХОЩІ**

ФОРЪ

рос. р. [ФОР], укр. р. [ФОР] – **ДАНИНА**

АНА**Ф**ОРА

рос. р. [АНАФОРА], укр. р. [АНАФОРА] – **ПРИНЕСЕННЯ,
ПОДАННЯ**

ПОР**Ф**УРА

рос. р. [ПОРФІРА], укр. р. [ПОРФІРА] – **ДОРОГА ТКАНИНА,
ПУРПУРОВИЙ ОДЯГ**

ХѢРЪ (ОЄ)

Х
х х

– [x]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 600 (• $\overline{\text{Х}}$ •)

ХРА́МЪ

рос. р. [ХРА́М], укр. р. [ХРА́М] – **ХРАМ**

ХЖСА́РЪ

рос. р. [ХУСА́Р], укр. р. [ХУСА́Р] – **РОЗБІЙНИК**

ХОДА́

рос. р. [ХОДЖА́], укр. р. [ХОДЖА́] – **ХОДЯЧИ, ІДУЧИ**

ХВАЛА́

рос. р. [ХВАЛА́], укр. р. [ХВАЛА́] – **ХВАЛА, СЛАВА**

ХЛѢ́БЪ

рос. р. [ХЛѢ́Б], укр. р. [ХЛѢ́Б] – **ХЛІБ**

ХУЛА́

рос. р. [ХУЛА́], укр. р. [ХУЛА́] – **НАКЛЕП, ЗВИНУВАЧЕННЯ, ЛАЙКА**

МНІ́ХЪ

рос. р. [МНІ́Х], укр. р. [МНІ́Х] – **МОНАХ**

ВОПРОША́ХУ

рос. р. [ВОПРОША́ХУ], укр. р. [ВОПРОША́ХУ] – **І ЗАПИТАЛИ, ЗАПИТУЮЧИ**

РѢ́ХЪ

рос. р. [РѢ́Х], укр. р. [РІ́Х] – **СКАЗАВ, І СКАЗАВ**

ОТЪ

Ѡ Ѡ

ѡ

– [o]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 800 (•Ѡ•)

- ѠБИТЕЛЪ** рос. р. [ОБѢТѢЛ], укр. р. [ОБИТЕЛ'] – **ЖИТЛО, ОСЕЛЯ**
- ѠГРАДИТИ** рос. р. [ОГРАДИТИ], укр. р. [ОГРАДИТИ] – **ОБГОРОДИТИ**
- ѠПЛОТЬ** рос. р. [ОПЛОТ], укр. р. [ОПЛОТ] – **ОГОРОЖА, ТИН**
- ѠТАЙ** рос. р. [ОТАЈ], укр. р. [ОТАЈ] – **ПОТАЙКИ, ТАЄМНО**
- ѠБѢЩАТИ** рос. р. [ОБЕЩАТИ], укр. р. [ОБИЩАТИ] – **ОБЩАТИ**
- ѠАКѠ** рос. р. [ЈАКО], укр. р. [ЈАКО] – **ЯК, КОЛИ, ЩОБ, ЩО, СХОЖЕ ДО**
- ЩЕДРОТЫ** рос. р. [ШЧЕДРОТИ], укр. р. [ШЧЕДРОТИ] – **ДАРИ, МИЛОСТИНЯ**
- ГРЕХѠВЪ** рос. р. [ГРЕХОВ], укр. р. [ГРИХОВ] – **ГРИХІВ**
- ГЕѠРГИЙ** рос. р. [ГЕОРГИЈ], укр. р. [ГЕОРГИЈ] – **ГЕОРГИЙ**

ЦЫ

Ц ц ц

– [ц]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 900 (•Ц•)

ЦА́РСТВО́Є

рос. р. [ЦА́РСТВО́ЈЕ], укр. р. [ЦА́РСТВО́ЈЕ] – ЦАРСТВО

ЦВѢ́ТЬ

рос. р. [ЦВѢ́Т], укр. р. [ЦВѢ́Т] – ЦВИТ

ЦѢ́НА

рос. р. [ЦЕНА́], укр. р. [ЦІ́НА] – ЦІНА

ТЕМНІ́ЦА

рос. р. [ТЕМНІ́ЦА], укр. р. [ТЕМНІ́ЦА] – ТЕМНИЦЯ, ТЮРМА

ОУЧЕ́НИЦІ́

рос. р. [УЧЕ́НІ́ЦІ́], укр. р. [УЧЕ́НІ́ЦІ́] – УЧНІ, АПОСТОЛИ

ЛИ́ЦЕ

рос. р. [ЛІ́ЦЕ́], укр. р. [ЛІ́ЦЕ́] – ЛИ́ЦЕ, ОБЛИ́ЧЧЯ

ВЪ СЕ́РДЦѢ́

рос. р. [В СЕ́РЦЕ́], укр. р. [В СЕ́РЦІ́] – В СЕРЦІ

ДЕ́СНІ́ЦА

рос. р. [ДЕ́СНІ́ЦА], укр. р. [ДЕ́СНІ́ЦА] – ДЕСНИ́ЦЯ,
ПРА́ВА РУКА

ВЪ ТЕМНІ́ЦУ

рос. р. [В ТЕМНІ́ЦУ], укр. р. [В ТЕМНІ́ЦУ] – В ТЕМНИ́ЦЮ

ЧЕРВЬ

Ч Ч
ч ч у

– [ч]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 90 (•Ч•)

ЧАДО	рос. р. [ЧАДО], укр. р. [ЧАДО] – ДИТИНА
ЧЕЛОВѢКЪ	рос. р. [ЧЕЛОВ'ЕК'], укр. р. [ЧОЛОВ'ІК] – ЧОЛОВІК, ЛЮДИНА
ЧЕЛАДЬ	рос. р. [Ч'ЕЛАД'], укр. р. [Ч'ЕЛАД'] – ДІТИ, СЛУГИ
ЧИСТЫЙ	рос. р. [Ч'ІСТИЙ], укр. р. [Ч'ІСТИЙ] – ЧИСТИЙ
ЧУДО	рос. р. [Ч'УДО], укр. р. [Ч'УДО] – ЧУДО
ОТРОЧА	рос. р. [ОТРОЧА], укр. р. [ОТРОЧА] – ДИТЯ, НЕМОВЛЯ
РЕЧЕ	рос. р. [Р'ЕЧЕ], укр. р. [РЕЧЕ] – СКАЗАВ
ПЛАЧЬ	рос. р. [ПЛАЧ'], укр. р. [ПЛАЧ] – ПЛАЧ
ГОРЛИЧИЦА	рос. р. [ГОРЛІЧ'ІШ'ЧА], укр. р. [ГОРЛИЧ'ІШ'ЧА] – ПТАШЕНЯ ГОРЛИЦІ

ША́

Ш

Ш Ы Ш

– [ш]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ШЕПТА́ТИ

рос. р. [ШЕПТА́ТИ], укр. р. [ШЕПТА́ТИ] – ШЕПОТТИ, ГОМОНТИ

ШУ́МЪ

рос. р. [ШУ́М], укр. р. [ШУ́М] – ШУМ

ШЕЛО́МЪ

рос. р. [ШЕЛО́М], укр. р. [ШЕЛО́М] – ШОЛОМ

ПРИШЕ́ДЪ

рос. р. [ПР'ШЕ́Д], укр. р. [ПР'ШЕ́Д] – ПРИЙШОВШИ,
КОЛИ ПРИЙШОВ

РЕЧЕ́ШИ

рос. р. [РЕЧЕ́ШИ], укр. р. [РЕЧЕ́ШИ] – КАЖУЧИ

ВА́ШЬ

рос. р. [ВА́Ш], укр. р. [ВА́Ш] – ВАШ

ДУША́

рос. р. [ДУША́], укр. р. [ДУША́] – ДУША

СОУ́ША

рос. р. [СОУ́ША], укр. р. [СОУ́ША] – СУША, СУХОДІЛ

ГРѢ́ШЬНИЦИ

рос. р. [ГРѢ́Ш'Н'Ц'И], укр. р. [ГР'І́ШН'ЦИ] – ГРІШНИКИ

ца́

Щ

щ ш џ ѡ ѣ ѵ – [шĉ]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ЩЕДРО́ТЫ

рос. р. [ШĉЕДРО́ТИ], укр. р. [ШĉЕДРО́ТИ] – **ЩЕДРИ́СТЬ, ДАРИ**

ЩИ́ТЬ

рос. р. [ШĉИ́Т], укр. р. [ШĉИ́Т] – **ЩИТ**

ЛЕЖА́ЩА

рос. р. [ЛЕЖА́ШĉУ], укр. р. [ЛЕЖА́ШĉУ] – **ЛЕЖАЧИЙ, ЛЕЖАЧОМУ**

ГОРЛИ́ЩА

рос. р. [ГОРЛІ́ШĉА], укр. р. [ГОРЛИ́ШĉА] – **ПТАШЕНЯ ГОРЛИЦІ**

ВЪ ЖИЛІ́ЩИ

рос. р. [В ЖІ́ЛІ́ШĉІ], укр. р. [В ЖИЛІ́ШĉИ] – **В ЖИТЛІ**

ТЛЪКЖЩОУ́МОУ

рос. р. [ТОЛКУ́ШĉУМУ], укр. р. [ТОЛКУ́ШĉУМУ] – **ТОМУ, ХТО СТУКАЄ**

ЗРА́ЩЫМЪ

рос. р. [ЗРА́ШĉИМ], укр. р. [ЗРА́ЧИМ] – **ТИМ, ХТО БАЧИТЬ**

НО́ЩЬ

рос. р. [НО́Шĉ], укр. р. [НО́Шĉ] – **НІЧ, ТЕМРЯВА**

ЄРЪ

Ъ

ЪЪЪ

– [Ø]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ТЛЪЦЄТЕ

рос. р. [ТОЛЦ'ЄТ'Е], укр. р. [ТОЛЦ'ЄТЕ] – **СТУКАЄТЕ**

НОВЪ

рос. р. [Н'ОВ], укр. р. [Н'ОВ] – **НОВИЙ**

ЀНЪГЄЛЪ

рос. р. [ЀНГ'ЕЛ], укр. р. [ЀНГЕЛ] – **АНГЕЛ**

ВЪ ДОМЪ

рос. р. [В ДОМ], укр. р. [В ДОМ] – **В ДИМ**

СЫНЪ

рос. р. [С'ИН], укр. р. [С'ИН] – **СИН**

КЪТО

рос. р. [КТО], укр. р. [КТО] – **ХТО**

БОГЪ

рос. р. [БОГ], укр. р. [БОГ] – **БОГ**

Р'ЄХЪ

рос. р. [Р'ЄХ], укр. р. [Р'ІХ] – **КАЗАВ**

ІОЀНЪ

рос. р. [ІОЀН], укр. р. [ІОЀН] – **ІОАН**

ЄРЬІ

Ы ВЪ Ъ

Ы Ы Ъ Ж Ы Ы ЫВ – [И]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

СЫНЫ

рос. р. [СИНИ́], укр. р. [СИНИ́] – **СИНИ**

ВЪРЫ

рос. р. [В'Е́РИ], укр. р. [В'І́РИ] – **ВІРИ**

СЛЪШАВ ЖЕ

рос. р. [СЛІ́ШАВ ЖЕ], укр. р. [СЛІ́ШАВ ЖЕ] – **І ЧУВ**

МІМО ІДЪ

рос. р. [МІ́МО ІДІ́], укр. р. [МІ́МО ІДІ́] – **МИМО ПРОХОДИВ**

МЪТАРЬ

рос. р. [МІ́ТАРЬ], укр. р. [МІ́ТАРЬ] – **ЗБИРАЧ ПОДАТКІВ**

ЪЗВЫ

рос. р. [ЈЭ́ЗВИ], укр. р. [ЈА́ЗВИ] – **РАНИ**

РАБЪНИ

рос. р. [РАБІ́НЦІ], укр. р. [РАБІ́НЦІ] – **РАБИНЯ**

ЄРЬ

Ь ь

Ь Ъ Ъ Ъ Ъ Ъ Ъ

– [Ø]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ГОСПО́ДЬ

рос. р. [ГОСПО́Д], укр. р. [ГОСПО́Д] – ГОСПОДЬ

ДЕ́НЬ

рос. р. [ДЕ́Н], укр. р. [ДЕ́Н] – ДЕНЬ

МИ́ЛОСТЬ

рос. р. [МИ́ЛОСТЬ], укр. р. [МИ́ЛОСТЬ] – МИЛИСТЬ

ВЛА́СТЬ

рос. р. [ВЛА́СТЬ], укр. р. [ВЛА́СТЬ] – ВЛАДА

ВЪЗМѢ́РИТЬСЯ

рос. р. [ВЪЗМѢ́РИТЬСЯ], укр. р. [ВЪЗМѢ́РИТИСЯ] – ВІДМІРЯЄТЬСЯ

СУДЬБА́

рос. р. [СУДЬБА́], укр. р. [СУДЬБА́] – ДОЛЯ

ВО́ЛЬНЫЙ

рос. р. [ВО́ЛНИ], укр. р. [ВО́ЛНИ] – ВІЛЬНИЙ

СРѢ́ДЦЕ

рос. р. [СРѢ́ДЦЕ], укр. р. [СРѢ́ДЦЕ] – СЕРЦЕ

ГАТЬ

Ѣ ѣ ѣ ѣ
ѣ ѣ ѣ ѣ ѣ ѣ – рос. р. [je], укр. р. [i]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ѢДЪ рос. р. [ЈАД], укр. р. [ЈАД] – **ОТРУТА**

ѢКО рос. р. [ЈАКО], укр. р. [ЈАКО] – **ЩО, УНАСЛІДОК ТОГО, ЩО, ПОДІБНО ДО**

ѢСЛИ рос. р. [ЈАСЛІ], укр. р. [ЈАСЛІ] – **ЯСЛА, КОРИТО У КОНЮШНІ**

ГРѢХЪ рос. р. [ГР'ЕХ], укр. р. [ГР'ІХ] – **ГРІХ**

ВѢРА рос. р. [В'ЕРА], укр. р. [В'ІРА] – **ВІРА**

ХЛѢБЪ рос. р. [ХЛЕБ], укр. р. [ХЛІБ] – **ХЛІБ**

ВѢНЕЦЪ рос. р. [В'ЕН'ЕЦ], укр. р. [В'ІНЕЦ'] – **ВІНЕЦЬ**

ДѢВА рос. р. [Д'ЕВА], укр. р. [Д'ІВА] – **ДІВА, ДІВА МАРІЯ**

ВЪ ДЕСНИЦѢ рос. р. [В Д'ЕСН'ІЦЕ], укр. р. [В ДЕСНІЦ'І] – **В ПРАВИЙ РУЦІ**

Ю

Ю

Ю Ю Ю

– [jy]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ЮДИФЬ	рос. р. [ЈУД'ІФ'], укр. р. [ЈУДИФ] – ЮДИФ
ЮНОША	рос. р. [ЈУНОША], укр. р. [ЈУНОША] – ЮНАК, ПІДЛІТОК
ЮРОДИВЫЙ	рос. р. [ЈУРОД'ВИЈ], укр. р. [ЈУРОДИВИ] – ЮРОДИВИЙ, БОЖЕВІЛЬНИЙ
СВАТЪЮ	рос. р. [СВ'АТУЈУ], укр. р. [СВ'АТУЈУ] – СВЯТУ
ВСЕЮ	рос. р. [ВС'ЕЈУ], укр. р. [ВС'ІЈЕЈУ] – ВСІЄЮ
ЗЕМЛЮ	рос. р. [З'ЕМЛ'ЈУ], укр. р. [З'ЕМЛ'ЈУ] – ЗЕМЛЮ
ИЩЕЛЮ	рос. р. [ІЩЕЛ'ЈУ], укр. р. [ІЩЕЛ'ЈУ] – ЗЦЛЮ, ВИЛКУЮ
ЛЮБИТЬ	рос. р. [ЛУБ'ІТ], укр. р. [ЛУБИТ'] – ЛЮБИТЬ
РАДОСТІЮ	рос. р. [РАДОСТ'ІЈУ], укр. р. [РАДОСТ'ІЈУ] – РАДІСТІЮ

ЇА

ЇА И І
га на ю

– [ja]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

- ЇА**ВІТИ рос. р. [ЈАВ'ІТІ], укр. р. [ЈАВІТИ] – **ВІДКРИТИ, ОБ'ЯВИТИ**
- ІА**ЗЫКЪ рос. р. [ЈАЗЫК], укр. р. [ЈАЗЫК] – **НАРОД, ПЛЕМ'Я**
- ЇА**ЗВИНА рос. р. [ЈАЗВІНА], укр. р. [ЈАЗВИНА] – **ДУПЛО, НОРА**
- ЇА**РОСТЪ рос. р. [ЈАРОСТ], укр. р. [ЈАРОСТ] – **ГНІВ**
- ЇА**ТИ рос. р. [ЈАТІ], укр. р. [ЈАТІ] – **ВЗЯТИ, БРАТИ**
- ЇА**СТВА рос. р. [ЈАСТВА], укр. р. [ЈАСТВА] – **ЇЖА, ХАРЧІ**
- ЦАРІА** рос. р. [ЦАР'А], укр. р. [ЦАР'А] – **ЦАРЯ**
- ГЛАГОЛА** рос. р. [ГЛАГОЛА], укр. р. [ГЛАГОЛА] – **КАЖУЧИ, ГОВОРЯЧИ**

Є

Є Є
Є Є Є

– [je]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ЄСТЬВО́

рос. р. [ЈЕСТ'ВÓ], укр. р. [ЈЕСТВÓ] – ПРИРОДА, СУТЬ

ЄМШИ

рос. р. [ЈЭМШ'І], укр. р. [ЈЭМШИ] – ВЗЯВШИ, СХОПИВШИ

ЄДИ́НЪ

рос. р. [ЈЕД'І́Н], укр. р. [ЈЕД'І́Н] – ОДИН, САМ

ЄРУСАЛІ́МЪ

рос. р. [ЈЕРУСАЛ'І́М], укр. р. [ЈЕРУСАЛІ́М] – ЄРУСАЛИМ

ЄКТЭ́НІА

рос. р. [ЈЕКТЭ́Н'ІА], укр. р. [ЈЕКТЭ́Н'ІА] – ПРОХАННЯ, МОЛИТВА

ВИФЛЕ́ЕМЪ

рос. р. [В'ІФЛЕ'ЈЭМ], укр. р. [ВИФЛЕ'ЈЭМ] – ВИФЛЕЄМ

ГЕ́ЕНА

рос. р. [ГЕ'ЈЭНА], укр. р. [ГЕ'ЈЭНА] – МІСЦЕ ВІЧНИХ
МУК ГРІШНИКІВ

БЫЛІ́Є

рос. р. [БИЛ'І́Є], укр. р. [БИЛ'І́Є] – ТРАВА

ЮСЪ МАЛЫЙ

– [ja]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 900 (•Я•)

Я́ЗЫКЪ

рос. р. [ЈАЗЫ́К], укр. р. [ЈАЗЫ́К] – **ЧАСТИНА ТІЛА,
ОРГАН МОВЛЕННЯ**

ХО́ДАТЬ

рос. р. [ХО́ДАТ], укр. р. [ХО́ДЯТ] – **ХОДЯТЬ**

ДУША́

рос. р. [ДУША́], укр. р. [ДУША́] – **ДУША**

НА́ША

рос. р. [НА́ША], укр. р. [НА́ША] – **НАША**

МА́

рос. р. [МА́], укр. р. [МА́] – **МЕНЕ**

СВАТЫ́НА

рос. р. [СВАТЫ́НА], укр. р. [СВАТЫ́НА] – **СВЯТИНЯ**

РА́ДЪ

рос. р. [РА́Д], укр. р. [РА́Д] – **ПОРЯДОК, РЯД**

ЖА́ТВА

рос. р. [ЖА́ТВА], укр. р. [ЖА́ТВА] – **ЖНИВА**

ПОКЛОНА́ТИСЯ

рос. р. [ПОКЛОНА́ТІСЯ], укр. р. [ПОКЛОНА́ТИСЯ] –

ПОКЛОНЯТИСЯ

ЮЄЪ МАЛЫЙ (ЙОТОВАНИЙ)

Ѣ
Ѣ Ѣ

– [ja]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

- Ѣ**ДРО́ рос. р. [ЈАДРО́], укр. р. [ЈАДРО́] – **ЗЕРНО**
- Ѣ**ТИЄ рос. р. [ЈАТІЄ], укр. р. [ЈАТІЄ] – **ВЗЯТТЯ, ЗАХОПЛЕННЯ**
- Ѣ**КО рос. р. [ЈАКО], укр. р. [ЈАКО] – **ЩО; ТОМУ, ЩО; ТАК, ЯК; ЯК**
- Ѣ**ЗЫ́КЪ рос. р. [ЈАЗЫ́К], укр. р. [ЈАЗЫ́К] – **НАРОД, ПЛЕМ'Я**
- Ѣ**ГОДА рос. р. [ЈАГОДА], укр. р. [ЈАГОДА] – **ЯГОДА**
- Ѣ**ЛОВЪ рос. р. [ЈАЛОВ], укр. р. [ЈАЛОВ] – **БЕЗПЛІДНИЙ**
- Ѣ**РЪ рос. р. [ЈАР], укр. р. [ЈАР] – **СЕРДИТИЙ**
- ДОБРА**Ѣ рос. р. [ДО́БРАЈА], укр. р. [ДО́БРАЈА] – **ДОБРА, ХОРОША, ГІДНА**
- ІЗ**Ѣ́ТИЄ рос. р. [ІЗЈА́ТІЄ], укр. р. [ІЗЈА́ТІЄ] – **ЗВЛЬНЕННЯ,
ВИЛУЧЕННЯ, ЗАХОПЛЕННЯ**

ЮСЪ БОЛЬШИЙ (ВЕЛИКИЙ)

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ - ---

Ю́ГЛЪ

рос. р. [У́ГЛ], укр. р. [У́ГЛ] – **КУТ**

Ю́ГЛЪ

рос. р. [У́ГЛ], укр. р. [У́ГЛ] – **ВУГЛЛЯ**

Ю́ЗЪКЪ

рос. р. [У́ЗК], укр. р. [У́ЗК] – **ВУЗЬКИЙ**

Ю́ТРО́БА

рос. р. [УТРО́БА], укр. р. [УТРО́БА] – **ЖИВИТ**

Ю́ТРЪНЪ

рос. р. [У́ТР'ЕН], укр. р. [У́ТРЕН] – **РАНКОВИЙ**

РЮ́КЮ

рос. р. [РЮ́КУ], укр. р. [РЮ́КУ] – **РУКУ**

ПРИСТЮ́ПИ

рос. р. [ПРИ́СТУП'И], укр. р. [ПРИ́СТУПИ́] – **ПІДЙШОВ,
ПІДЙШЛО**

МЮ́РУ

рос. р. [МЮ́РУ], укр. р. [МЮ́РУ] – **МІРУ**

НЕ ОСЮ́ЖДАЙТЕ

рос. р. [Н'Е ОСУ́ЖДАЙТЕ], укр. р. [Н'Е ОСУ́ЖДАЙТЕ] – **НЕ
ЗАСУДЖУЙТЕ**

ЮСЪ БОЛЬШИЙ
(ВЕЛИКИЙ ЙОТОВАНИЙ)

Ю

Ѹ

Ѹ Ѹ Ѹ Ѹ

– [ju]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

ПОДЪ СОБОЮ

рос. р. [ПОД СОБО́Ю], укр. р. [ПОД СОБО́Ю] – ПІД СОБОЮ

БЛЖДЕТА

рос. р. [БЛ'ЈУД'ЕТА], укр. р. [БЛ'ЈУД'ЕТА] – ДИВИТЬСЯ

ГЛАГОЛУ

рос. р. [ГЛАГО́ЛУ], укр. р. [ГЛАГО́ЛУ] – ГОВОРИЮ, КАЖУ

ВЪ ТРЕТИЮ

рос. р. [В ТРЕ́Т'ЈУ], укр. р. [В ТРЕ́Т'ЈУ] – О ТРЕТІЙ (ГОДИНІ)

ДОБРУЮ

рос. р. [ДО́БРУЮ], укр. р. [ДО́БРУЮ] – ДОБРУ, ХОРОШУ

ГЛЮЩА

рос. р. [ГЛАГО́Л'ЈУЩ'А], укр. р. [ГЛАГО́Л'ЈУЩ'А] – КАЖУЧИ, ГОВОРЯЧИ, ЗВЕРТАЮЧИСЬ

СЪ ЛИХВОЮ

рос. р. [С ЛІХВО́Ю], укр. р. [С ЛІХВО́Ю] – З ПРИБУТКОМ

ЖИ

– [жс]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 60 (·ж·)

ЖЕ́НИЦА

рос. р. [жЕ́НИЦА], укр. р. [жЕ́НИЦА] – **КСЕНІЯ**

АЛЕЖА́НДРЪ

рос. р. [АЛЕЖА́НДР], укр. р. [АЛЕЖА́НДР] – **ОЛЕКСАНДР**

АЛЕЖЪ́Й

рос. р. [АЛЕЖЪ́Й], укр. р. [АЛЕЖЪ́Й] – **ОЛЕКСІЙ**

МАЖИ́МЪ

рос. р. [МАЖИ́М], укр. р. [МАЖИ́М] – **МАКСИМ**

ФЕ́НИЖ

рос. р. [ФЕ́НИЖ], укр. р. [ФЕ́НИЖ] – **ФЕНИКС**

АЖЕ́НТИЙ

рос. р. [АЖЕ́НТИЙ], укр. р. [АЖЕ́НТИЙ] – **АКСЕНТИЙ**

АЖАМИ́ТЬ

рос. р. [АЖАМИ́ТЬ], укр. р. [АЖАМИ́ТЬ] – **ОКСАМИТ**

ФІ́НІЖ

рос. р. [ФІ́НІЖ], укр. р. [ФІ́НІЖ] – **ФІНІКОВА ПАЛЬМА**

ЄВПРА́ЖЦА

рос. р. [ЄВПРА́ЖЦА], укр. р. [ЄВПРА́ЖЦА] – **ЄВПРАКСІЯ**

ΨИ

Ψ Ψ Ψ Ψ
ψ ψ ψ ψ ψ

– [п̂с]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 700 (•Ψ̄•)

ΨАЛЛО́МЪ

рос. р. [ПСАЛО́М], укр. р. [ПСАЛО́М] – ПСАЛОМ

ΨАЛТЫ́РЬ

рос. р. [ПСАЛТЫ́Р'], укр. р. [ПСАЛТЫ́Р] – КНИГА ПСАЛМІВ

ΨЕУДОАПО́СТОЛЪ

рос. р. [ПСЕВДОАПО́СТОЛ], укр. р. [ПСЕВДОАПО́СТОЛ] –
ФАЛЬШИВИЙ ПОСЛАНЕЦЬ

ΨАЛМОПѢ́НІЄ

рос. р. [ПСАЛМОПѢ́НІЄ], укр. р. [ПСАЛМОПѢ́НІЄ] –
ВИКОНАННЯ ПСАЛМІВ

АНЕ́ΨІЙ

рос. р. [АНЕ́ПСІЙ], укр. р. [АНЕ́ПСІЙ] – АНЕПСІЙ

ФИТА

– [Ф]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – 9 (•Ф•)

ФЕОДОРЪ

рос. р. [ФЕОДÓР], укр. р. [ФЕОДÓР] – ФЕОДОР

ФАВОРЪ

рос. р. [ФАВÓР], укр. р. [ФАВÓР] – ФАВОР

ФОМА

рос. р. [ФОМА́], укр. р. [ФОМА́] – ХОМА

ФРАКІЯ

рос. р. [ФРА́КІЯ], укр. р. [ФРА́КІЯ] – ФРАКІЯ

ФАРАОНЪ

рос. р. [ФАРАО́Н], укр. р. [ФАРАО́Н] – ФАРАОН, ПРАВИТЕЛЬ
ЕГИПТУ

ФІМІАМЪ

рос. р. [ФІМІА́М], укр. р. [ФІМІА́М] – ФІМІАМ, ЛАДАН, ПАХОЩІ

ВАРФОЛОМЕЙ

рос. р. [ВАРФОЛОМÉЙ], укр. р. [ВАРФОЛОМÉЙ] – ВАРФОЛОМІЙ

МЕФОДИЙ

рос. р. [МЕФО́ДІЙ], укр. р. [МЕФО́ДІЙ] – МЕФОДИЙ

ИЖИЦА

У **У** **У** **У**
У **У** **У** **У**

– [i, y, v]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

УПОСТА́СЬ

рос. р. [ПОСТА́СЬ], укр. р. [ПОСТА́СЬ] – ПОСТАСЬ

УПОКРІ́ТЬ

рос. р. [ПОКРІ́ТЬ], укр. р. [ПОКРІ́ТЬ] – ЛИЦЕМІР

ЄГУ́ПТЪ

рос. р. [ЄГІ́ПТЪ], укр. р. [ЄГІ́ПТЪ] – ЄГИПЕТ

ЄУМЕО́НЪ

рос. р. [СИМЕО́НЪ], укр. р. [СИМЕО́НЪ] – СИМЕОН

РАУ́ВИ

рос. р. [РАУ́ВІ], укр. р. [РА́ВВІ] – РАУВИ, УЧИТЕЛЬ, НАСТАВНИК

МУ́РО

рос. р. [МУ́РО], укр. р. [МУ́РО] – МИРО, СУМІШ ДУХМЯНИХ ОЛІЙ

ДУМІ́АМЪ

рос. р. [ФІМІ́АМЪ], укр. р. [ФІМІ́АМЪ] – ФІМІАМ, ЛАДАН, ПАХОЩІ

ЗМУ́РНА

рос. р. [СМУ́РНА], укр. р. [СМУ́РНА] – ПАХУЧА СМОЛА

САУ́Л

рос. р. [СА́УЛ], укр. р. [СА́ВЛ] – САВЛ, САУЛ

Ѡ

Ѡ

ѡ Ѣ ѣ Ѥ ѥ

Ѧ ѧ Ѩ ѩ

– [ѠТ]

ЧИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ – ---

Ѡ

рос. р. [ѠТ], укр. р. [ѠТ] – **ВІД**

ѠТВѢЩА́ТИ

рос. р. [ѠТВѢЩА́ТИ], укр. р. [ѠТВІ́ЧАТИ] – **ВІДПОВІДАТИ**

ѠКРОВЕ́НІЄ

рос. р. [ѠТКРОВѢ́НІЄ], укр. р. [ѠТКРОВѢ́НІЄ] – **ВІДКРИТТЯ, ОДКРОВЕННЯ, ВІДКРИТТЯ ІСТИНИ**

ѠРАСЛѢ

рос. р. [ѠТРАСЛѢ], укр. р. [ѠТРАСЛѢ] – **ГІЛКА, ПАГІН**

ѠУ́ДУ

рос. р. [ѠТУ́ДУ], укр. р. [ѠТУ́ДУ] – **ЗВІДИ**

ѠПУ́СТИТИ

рос. р. [ѠТПУ́СТИТИ], укр. р. [ѠТПУСТИ́ТИ] – **ВІДПУСТИТИ, ЗВІЛЬНИТИ**

ѠВРАЩА́ТИ

рос. р. [ѠТВРАЩА́ТИ], укр. р. [ѠТВРАЩІ́ЧАТИ] – **ПРОГАНЯТИ, ПОВЕРТАТИ, ВІДВЕРТАТИ**

ѠВЕРЗА́ТИ

рос. р. [ѠТВЕРЗА́ТИ], укр. р. [ѠТВЕРЗА́ТИ] – **ВІДКРИВАТИ**

ѠЛУ́ЧИТИ

рос. р. [ѠТЛУ́ЧИТИ], укр. р. [ѠТЛУЧИ́ТИ] – **ВІДЛУЧИТИ**

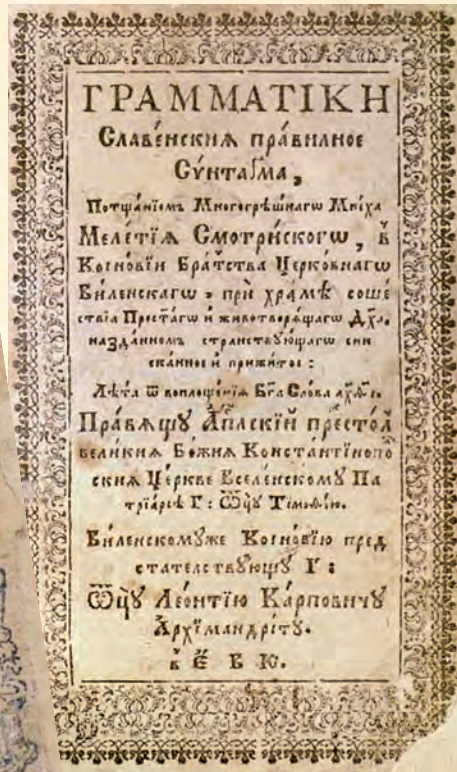
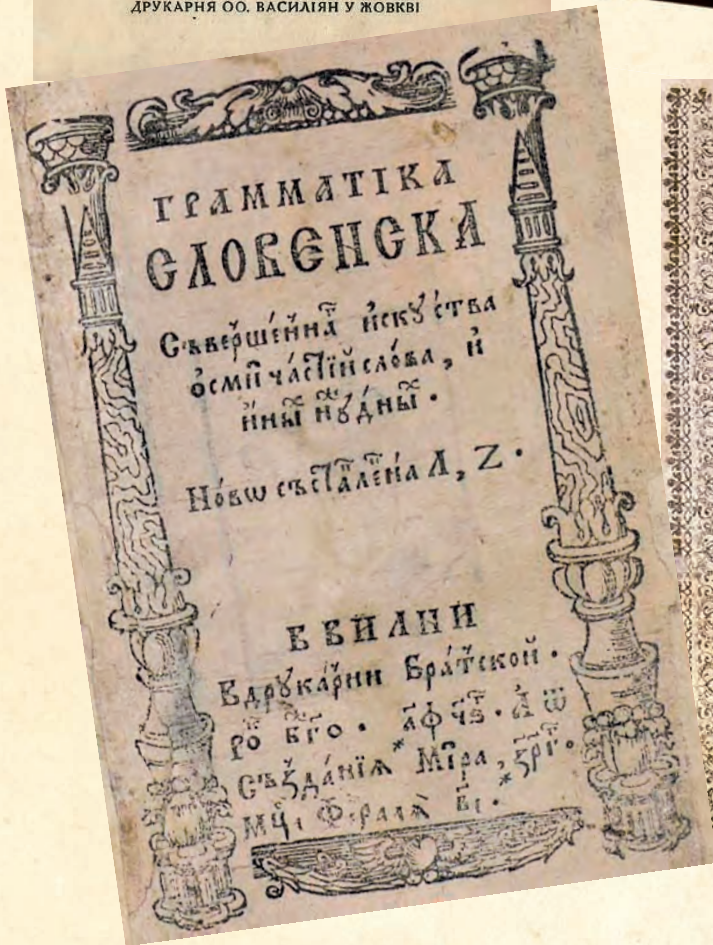
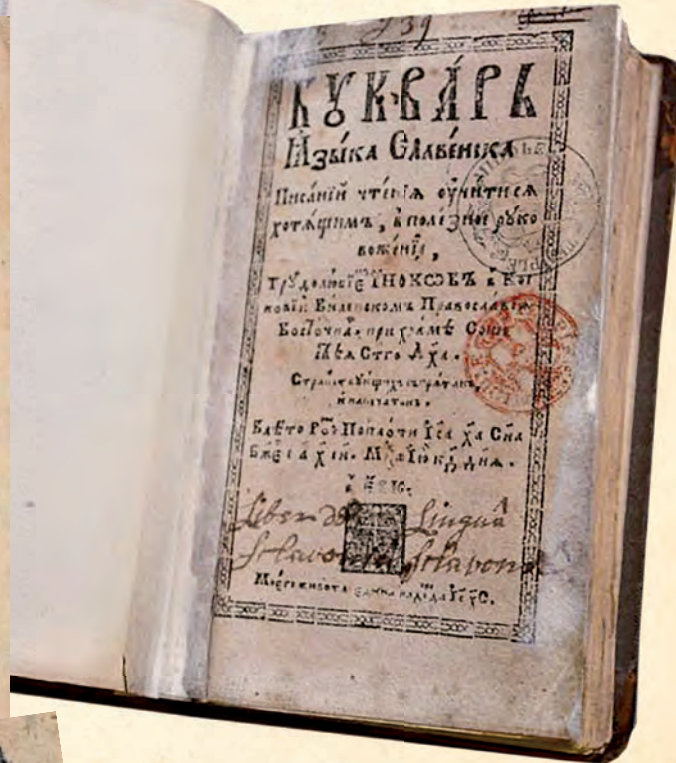

„БІБЛІОТЕКА УКРАЇНОЗНАВСТВА“
ВИДАВ ПРОФ. Д-Р ІВАН ОГІЄНКО
ТОМІ 1-2

ПРОФ. Д-Р ІВАН ОГІЄНКО

ПОВСТАННЯ
АЗБУКИ Й ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ
В СЛОВ'ЯН

1937
ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІАН У ЖОВКВІ

Історія вивчення
церковнослов'янської мови

Надрядкові (діакритичні) знаки

Церковнослов'янські тексти будь-якого періоду неможливо читати без урахування функцій надрядкових знаків.

НАГОЛОС

За традицією вживаються три види наголосу:

- / – **гострий** (о́ксія) – МН^ОЖЕ^ЄСТВА;
 ЧЕЛОВ^ѢКЪ; ПРИ^АТЪ; ІА^ВІСА
- \ – **важкий** (ва́рія) – ДУША^А; СЕ^ЄБ^Ѣ;
 МО^ЄГ^Ѡ; ПО^Ю; ТА^А; РЕ^ЄЧ^Є
- ˘ – **легкий** (ка^мора) – ІС^ПОВ^ѢДА; Є^ЄМЬ;
 ІХ^Ъ; А^ЗЪ; ІА^КО; ІМ^Ъ

ПРИДИХ

За традицією церковно-обрядової вимови початкові голосні вимовляються з легким придихом (у християнському обряді цей знак часто називають «диханням»). На нього вказує повернута гострими кінцями донизу дужечка – \frown . Наприклад:

ѠЦВѢТѢТЬ; ЄГѠ; ѠРЛОУ;
И НЕ ЗАБЫВАЙ; АѠГОУЕТЬ;
ИЦА

Вживається також **ЇСО** (звальный з варією) – придих на початкових голосних і позначається – ˙ (крапка зі скісним штрихом). Наприклад:

ІАЖЕ; ІАКЪ; ИМЪ; ОНО; ОУБО

ТИТЛА

– надрядкові знаки – ~ ~ ~ ~ ~ , які інформують про скороченість слова, а також є маркером скорочення слова (див. «Числова система»). У випадку вживання слів під титлом слід читати тільки повні форми. Під титлом зазвичай писали добре відомі слова. Також надписи, підписи на іконах та інші слова і словосполучення, які просторово обмежувались (написи на хрестах, фасадних та інтер'єрних розписах, у церковних книгах та ін.). Наприклад:

БЦА – [БОГОРѠДЦА]; [БОГОРѠДИЦА]

ИСЪ – [ІСУС]

ГДЪ – [ГОСПѠД]; [ГОСПѠД']

СТЫХЪ – [СВ'АТИХ]

ЧЛКЪ – [ЧЕЛОВ'ЕК]; [ЧОЛОВІК]

Х̄А - [ХРІСТА́]; [ХРИСТА́]

ГЛА́ТИ - [ГЛАГО́ЛАТИ]; [ГЛАГО́ЛАТИ]

ДХ̄Ъ - [ДУ́Х]

ВЪ ИЛ̄И - [В ІЗРА́ЛТИ]

У церковнослов'янській мові поширеними є також винесення

«З ПОКРИТТЯМ»

та винесення **«БЕЗ ПОКРИТТЯ»**.

Їх ще називають літери-титла. Наприклад:

БЦА
БЦА
БЦА

• [БОГОРО́ДЦА]; [БОГОРО́ДИЦА]

ИЛЄМЪ
ИЛЄМЪ
ИЛЄМЪ

• [ІЗРА́ЛТЕМ]; [ІЗРА́ЛЛЕМ]

ПРІА
ПРІА
ПРІА

• [ПРЕСВ'АТА́ЈА]; [ПРЕСВ'АТА́ЈА]

– Винесення з покриттям у традиційних підручниках подається:

с	–	слово-титло
д	–	добро-титло
г	–	глаголь-титло
о	–	онь-титло
р	–	рци-титло
ч	–	червь-титло

В епоху книгодрукування варіанти вживання винесень значно розширились. Це було зумовлено тим, що при формуванні текстової матриці (укладання літер у спеціальну скриньку) кілька останніх літер рядка не входили в рядок, а перенести слово було неможливо. Тоді скорочення рядка здійснювалося застосуванням **«ВИНЕСЕННЯ»**.

В окремих випадках вживався **ПАЄРИК** (ертиця), який мав форму апострофа. Вживався паєрик на місці пропущених редукованих.

КЪТ́О́ - К'Т́О́
ЧЪТ́О́ - Ч'Т́О́
ДЪВ́А́ - Д'В́А́
МЪН́ОГЪ́ - М'Н́ОГЪ́

У церковнослов'янській мові вживається **КАМОРА** – невелика дужка над приголосною, яка вказує на пом'якшену вимову звука.

Наприклад:

М́О́РѢ – [мóр'є]; [мóре]

П́О́ЛѢ – [пóл'є]; [пóле]

ХѢ́РУВ́ИМЪ́ – [херув'ім]; [херувім]

Рядкові знаки

* Рядкові знаки – крапки, коми, крапки з комою, двокрапки та ін., також знаки у кінці речення – прийшли у церковнослов'янську мову у XVIII–XX ст. До того часу не було чіткої системи їх уживання. На формування правил уживання пунктуаційних знаків значною мірою вплинуло книгодрукування. Все ж основного впливу церковнослов'янська граматична система зазнала з боку громадянського письма.

* Традиція позначення переносу слів з допомогою короткої горизонтальної риски (пізніше вона трансформується у дефіс та тире) у місці розриву слова закріпилася лише у XIX ст.

* Різного виду скорочення, усічення, аббревіації (написання початкових літер) є досить поширеними в сучасних літературних мовах та церковнослов'янських текстах. Вони широко представлені як у книжних текстах, так і у сакральному образотворчому мистецтві, архітектурі, обрядових предметах та ін. Часто літери поєднуються з іншими християнськими символами.

* Надписи, приписи та підписи на іконостасах та іншому храмовому оздобленні вимагають додаткових коментарів, які можна знайти у різних джерелах. Також слід зазначити, що попри традиції, яких дотримувались будівничі храмів та художники (тут і каменотеси, різьбярі, художники-вітражисти, майстри з художньої вишивки, ливарі дзвонів та ін.), часто зустрічаються відступи від канонів і вияв творчих рішень у подачі образів та текстово-графічних елементів.

* У літургійно-обрядових текстах часто зустрічається позначка (**имрк**), що означає **ІМЯ РЕКТИ**, тобто назвати (вставити) ім'я, до кого апелює мовець.

Деякі особливості вживання старокириличних літер та звуків

Частина звуків та літер є втраченими або зазнали артикуляційних чи орфографічних змін.

* **Ѣѣ** (ять) – дифтонгічного походження (складався з двох голосних – [i] та [e]). У процесі розвитку мови цей складний звук розпався на два простих. У російській редакції ця літера позначає звук [e], а в українській [i].

ХЛѢБЬ – рос. ред. [хл'е́б], укр. ред. [хл'і́б]

ВѢНЄЦЬ – рос. ред. [в'ен'е́ц], укр. ред. [в'іне́ц]

ГРѢХЬ – рос. ред. [гр'е́х], укр. ред. [гр'і́х]

РѢКА – рос. ред. [р'ека́], укр. ред. [р'іка́]

* **Ѣ** та **Ь** до середини ХІХ ст. були редукованими. Із середини ХІХ ст. за ними закріпилися функції твердого та м'якого знаків.

До нашого часу у церковнослов'янській текстовій культурі вживаються літери **Ъ** та **Ь** (традиційно) після приголосних. У цьому випадку вони не позначають звуки, а лише вказують на твердість чи м'якість попереднього приголосного.

БОГЪ – рос. ред. [бо́х], укр. ред. [бо́г]

ОБИТЕЛЬ – рос. ред. [об'íteл'], укр. ред. [об'íteл']

Ъ та **Ь** до XII ст. (в окремих випадках довше) вживалися в середині слова як редуковані голосні. У цьому випадку вони набували слабкі або сильні позиції. У слабкій позиції вони збіглися з нулем звука [∅], а у сильній позначали голосні повного творення – **Ъ** [o], а **Ь** [e]. Наприклад:

ШЬПЪТАТИ – [ш'епта́ти]

ЖЬНЬЦЬ – [ж'н'éц']

СЪТЪНИКЪ – [со́тник]

(Позиції редукованих детальніше див. в одному із джерел рекомендованої літератури).

* **Ѧ** та **Ѧ** (юс малий та юс малий йотований) поширені у церковнослов'янській мові і дійшли до наших днів (юс йотований значно меншою мірою).

У старослов'янській мові вони позначали носові голосні [eⁿ] та [jeⁿ]. Наприклад:

КЪНАѦЗЬ – [кн'еⁿ з'].

У східнослов'янській редакції носовий резонанс втрачається і вимовляється [кн'áз'].

У сучасних редакціях церковнослов'янської мови літери **Ѧ** та **Ѧ** позначають [ja] і орфографічно часто замінюються на **я**.

* **Ѧ** та **ѧ** (юс великий та юс великий йотований) – носові [o^h] та [jo^h] були поширені у старослов'янську епоху. На теренах східних слов'ян вони втратили носовий резонанс і літера **Ѧ** позначала звук [y], а **ѧ** [ju]. Наприклад:

РѦКА – старосл. [ró^hka], давньоруськ. [рука́]

ДОБРѦѧ – старосл. [dóbro^hjo^h], давньоруськ. [дóбружу]

Юс великий та юс великий йотований втрачали актуальність і згодом

були замінені на літеру **Ѹ** (оуць). Наприклад:

ПРИСТѦПІ – **ПРИСТѸПІ**

ГЛАГОЛѦ – **ГЛАГОЛЮ**

Упродовж останніх століть ці літери вживаються рідко – частіше у храмових розписах чи інших сакральних текстах.

* **И** та **І** («восьмеричне» та «десятиричне») вживаються до початку ХХ ст. Артикуляційних відмінностей між ними немає – є лише орфографічні особливості. Скажімо, літера **І** вживалася перед голосними, а в оточенні приголосних – **И**.

Із розвитком орфографічних систем звук **И** [i] в українській редакції перейшов у [и], а **І** [i] (з діакритичними знаками) – в [ji].

У церковнослов'янській мові поширеним є вживання **Ї** (з двокрапками) – (XV–XIX ст.). Орфографічно це мотивується необхідністю розпізнання на письмі цієї літери. Часто вживається **І** – (без крапки).

* Літери **Ѻ** (зѣло) та **ѻ** (зѣмла) лише на ранньому етапі розвитку кирилиці позначають відмінні звуки. Але в XII–XIII ст. вони артикуляційно зблизились. У вимові цих звуків упродовж останніх століть різниці немає, а збереглась лише орфографічна відмінність.

Наприклад:

ЗВѢЗДА – р. р. [зв'езда́]; укр. р. [зв'ізда́]

ЗРѢТИ – р. р. [зр'ёт'і]; укр. р. [зр'іти]

* **Ф** (ферть) та **Ѡ** – різні за походженням

Ф – з давньоосемітських мов, а **Ѡ** – давньогрецька літера. Первинно вони позначали різні звуки: **Ф** – [ф] – [фарис'еј]. **Ѡ** артикуляційно близька до [ф], але мала свої відмінності.

У греко-візантійську епоху це було складне поєднання приголосних та придиху [th]. Грецькою особливістю фонетичної природи була динаміка артикуляційного апарату, близька до вимови [ф].

Слід зазначити, що ці звуки історично не були властиві слов'янам. Літери та звуки були запозичені разом зі словами.

**ВИФЛЕЄМЪ, ФЕЛОНЪ,
ФАРИСЕИ, АНТИФОНЪ**

Також

**ѠАРАОНЪ, ѠАВОРЪ,
ѠЕОДОСІЙ, ѠОМА,
ѠУМІАМЪ, МЕѠОДИЙ**

та інші слова греко-візантійського походження. Більш точною буде вимова через [ф].

Вимова **Ѡ**, близька до [т] або [th], є характерною для системи романо-германських мов. Це пов'язано з тим, що для них, особливо для германських, придих є літературною (артикуляційною) нормою.

Слов'янським мовам придихи взагалі не притаманні, оскільки вони були втрачені на ранньому етапі розвитку слов'янських мов.

* **О** (онгъ), **Ѡ** (омега) – запозичені з візантійського унціального письма. Позначають вони звук [o] і різняться лише правилами вживання на письмі. Історично **Ѡ** позначала довгий звук, а **о** – короткий. Наприклад:

**ѦКѠРѠ, ѠТѢЦЬ, ЗАКѠНЪ,
ѠКРОПІТИ, ѠДЕСНЮ** та ін.

* Літера **Ѹ** мала кілька варіантів уживання – **ѠѸ** – диграф. Але не дифтонг – це означає, що зображені дві літери позначали один звук [y]. Написання двох літер на позначення одного звука було запозичене із системи візантійського письма.

Поряд з диграфом **ѠѸ**, **Ѹ** вживалася літера **Ѹ**.

Диграф зазвичай вживався на початку слова, а **Ѹ** – в середині та в кінці.

**ѠѸГОЛЪ, ѠѸЗКІЙ, ѢѸЦІЙ,
ѠБІДѸ**

* Літери **Ѣ** (широке) та **Ѥ** (вузьке) були наділені функціональними особливостями. **Ѣ** (широке) вживається на початку слова, а **Ѥ** вузьке – в середині та в кінці, наприклад:

**ѢСМЫ, ѢСТЬ, ТВОѢЙ, ДШЕ,
ѢДИНЪ, ВЪѢ, ДОНЪДЕЖЕ** та інш.

* **Ѧ** (гервь) був запозичений у візантійського унціального письма, функціонував у старослов'янській мові і згодом збігся з [r] та [r']. Тому у східнослов'янських текстах подається

ѦЕОРГИЙ, АНЪѦЕЛЬ

подається **ГЕОРГИЙ, АНГЕЛЪ**. Ця літера зустрічається у церковних книгах, храмових розписах та інших джерелах до середини XIX ст. і позначає звук [r'].

* **Ѕ** вживається у словах грецького походження і позначає сполуку двох приголосних. Їх артикуляційне поєднання позначається дужечкою зверху [к̣с̣]. Вона вживається на позначення числа [•Ѕ•] – 60.

У церковнослов'янських текстах на позначення звуків літера **Ѕ** вживається до середини XIX ст., а потім витісняється кириличними **КС**. Наприклад:

ЅЄНІА - **КС**ЄНІА
АЛЕ**Ѕ**А**Н**ДРЪ - **А**ЛЕ**КС**А**Н**ДРЪ

* **Ψ** – [п̣с̣] – літера **пси** подібно до **Ѕ** вживається у словах грецького походження –

ΨАЛТЪРЪ

З початку XX ст. все частіше зустрічаємо **псалтир**. **Ψ** також вживається на позначення числа – [•Ψ•] – 700.

* **Ѡ** – іжиця наділена складною природою. Фонічна традиція її вживання сягає давньоосемітських та давньогрецького періодів. Вона позначала різні звуки у відповідності з походженням та будовою слова, а також з фонетичним оточенням.

Після голосних [а] та [е] іжиця позначала звук, близький до [в], а в окремих випадках до [ў] – у нескладового.

У більшості випадків позначала звук, близький до слов'янського [і], а в українській редакції – до [и]. Наприклад:

ЛАѠРЪ - [ЛАВР]

ѠПОСТАСЬ - [ПОСТАС]

САѠЛЪ - [САВЛ]; [САЎЛ]

СҮМЕОНЪ – [СИМЕО́Н]; [СИМЕО́Н];

МҮРО – [МІ́РО]; [МІ́РО]

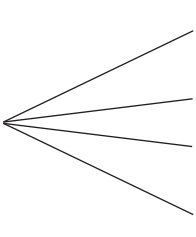
МОУСЕИ – [МОИСЕ́]; [МОИСЕ́]

* Літера **Щ** у старослов'янський період позначала звук [шт̑]. У східнослов'янській редакції вона позначалася [шч], а в окремих випадках – [ч]. Наприклад:

СЛОВО

СВѢЩА

впродовж історії розвитку церковнослов'янської мови не змінило свого графічного зображення, але вимова зазнала змін

СВѢЩА́ [СВЕШТА́] – IX–XII ст.
[СВЕШЧА́] – XIII–XVI ст.
[СВЕЧА́] – XVII–XX ст.
[СВИЧА́] – XIX–XX ст. – укр. ред.

* (Літера **Ы** (варіанти **Ы, Ы, Ў, У**) позначала середньоязиковий [и]. У процесі розвитку графічної системи дещо змінилася форма зображення літери, а в українській редакції цей звук позначає літера **и** – і «восьмеричне». Наприклад:

МЫТАРЬ – [МІ́ТАР']; [МІ́ТАР]

МИЛОСТЫНІА – [МІ́ЛОСТИН'ЈА]; [МІ́ЛОСТИН'ЈА];

ИЛЕВЫМЪ – [ІЗРА́Л'ЕВИМ]; [ІЗРА́Л'ЕВИМ];

СТЫМЪ – [СВ'ЈАТІ́М]; [СВ'АТІ́М];

Слова під титлом,
які найчастіше
зустрічаються
у церковнослов'янських
текстах

а́гль - а́нгель

а́ми - а́минь

бѣ, бѣ́ - бо́гъ

бже́ - бо́же

блго́ - бла́го

бца́ - бо́городи́ца

бѣс - бѣ́сть

влка́ - вла́дыка

влчца́ - вла́дычи́ца

гати́ - глаго́лати

гла́ - глаго́ла(га)

гла́йше - глаго́ляше

гла́ - глаго́ла

гла́йше - глаго́льше

глас - гла́сь, го́лосъ

двѣ́дъ - да́вїдъ

дѣ́я - дѣ́вѣя

дхъ́ - дхъ́

дшѣ́ - дшѣ́

евѣ́ліе - ева́нгеліе

ерлі́мъ - иеру́салїмъ

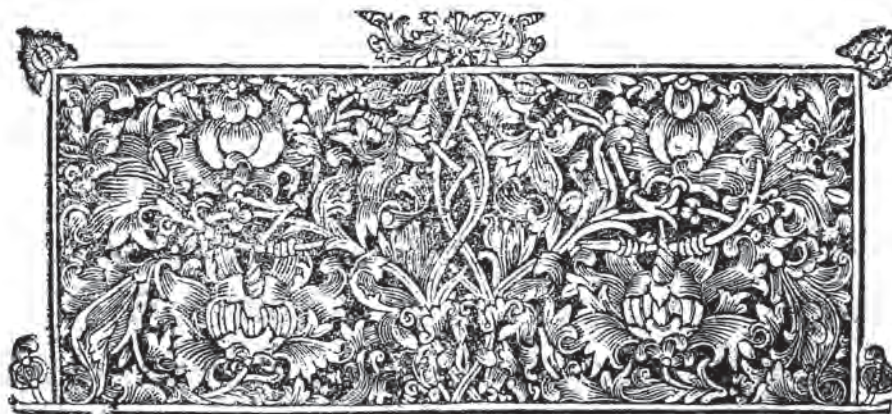
епѣ́пъ - епі́скопъ

Г̃Ь, Г̃ДЬ - ГОСПО́ДЬ
Г̃ВИ - ГОСПОДЕ́ВИ
Г̃НЬ - ГОСПОДІ́НЬ
Г̃ЛЬ - ГЛАГО́ЛЬ
ГЛ̃ЯТИ - ГЛАГО́ЛЯТИ
КР̃СТЬ - КРЕСТЬ
КР̃ТИТЕЛЬ - КРЕСТИ́ТЕЛЬ
М̃ТИ - МА́ТИ
МРІ́А - МА́РІА
МЛ̃ТВА - МОЛІ́ТВА
МЧ̃НИКЪ - МЧ̃ЧЕНИКЪ
НБ̃СЕ - НЕБЕСЕ́
НБ̃СКЫА - НЕБЕС́КЫА
ОЦЬ - ОТЕ́ЦЬ
ПР̃КЪ - ПРОРО́КЪ
ПР̃ІА - ПРЕСВАТА́ІА
СТЬ - СВА́ТЬ
СТАГО - СВАТА́ГО

ІЕ̃Ь, ІЕ̃ - ІЕСУ́СЬ
И҆҆ВИ - ІЕСУ́СОВИ
ИР̃МЬ - ІЕРУСА́ЛИМЬ
ИЛЬ - ИЗРА́ИЛЬ
ВЪ ІІ́И - ВЪ ІЗРА́ИЛИ
СТЫ - СВАТЫ́Й
СП̃СЬ - СПЯ́СЬ
СН̃Ь - СЫ́НЬ
СП̃СИ - СПАСІ́
ТР̃ЦА - ТРО́ИЦА
ТЛО - ТБ́ЛО
Х̃С, Х̃Ь - ХРИСТО́СЬ
Х̃А - ХРИСТА́
ЦР̃СТВИЕ - ЦА́РСТВО
ЦРЬ - ЦА́РЬ
ЦР̃КВ - ЦЕ́РКОВЬ
ЧЛ̃КЪ - ЧЕЛОВѢ́КЪ
ЧС̃КЪ - ЧЕЛОВѢ́ЧЕСКЪ

Деякі особливості текстової культури

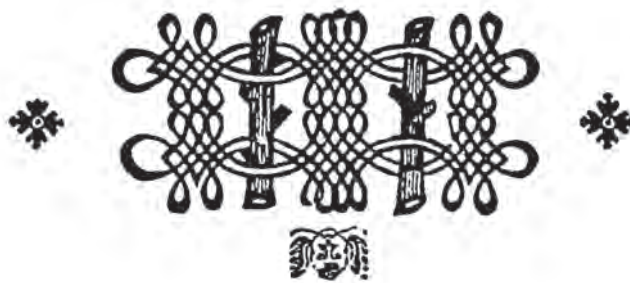
* За традицією кожна книга чи розділ розпочинаються з так званої **декоративної планки (заставки)**. Основним призначенням цього елемента була вказівка на початок книги чи розділу. Також вона виконувала функції декоративного оздоблення. У заставках зазвичай використовували рослинний орнамент.

Кінцівки тексту

* Для текстової культури східних слов'ян характерним було вживання так званої слов'янської в'язі. Найчастіше це червоного кольору (міг бути коричневий, золотистий чи ін.) тісно переплетені літери, які набували орнаментовидної форми. Слов'янська (кирилична) в'язь виконувала функції заголовка. У такий спосіб писці намагалися укласти в один рядок таку кількість слів, яка б за умов традиційного написання вийшла за його межі.

ВІД ЛУКИ СВЯТА БЛАГОВІСТЬ

ВІД ЛУКИ СВЯТА БЛАГОВІСТЬ

ВІД МАРКА СВЯТА БЛАГОВІСТЬ

ВІД МАРКА СВЯТА БЛАГОВІСТЬ

ДІЯННЯ СВЯТИХ АПОСТОЛІВ.
СПИСАНА СВЯТИМ АПОСТОЛОМ І ЄВАНГЕЛІСТОМ ЛУКОЮ.
ГЛАВА ·А· В'ЯЗЬ З ЗАСТАВКОЮ

ВІД МАТФЕЯ СВЯТА БЛАГОВІСТЬ

ВІД МАРКА СВЯТА БЛАГОВІСТЬ

* У кириличних текстах з найдавніших часів набули поширення **літери-ініціали** – це орнаментовані, ілюстровані рослинним, тваринним чи геометричним орнаментом (інколи зображали грифонів чи ін. міфічних персонажів) початкові літери. Традиційно вони були значно більшими за рядкові літери та виділялись іншим кольором. У текстах вони виконували функції, близькі до сучасного абзацу.

* Книги чи розділи традиційно завершувалися **стишицею**. Це клиновидна форма тексту з гострим кінцем униз. Після останнього слова часто ставили різної форми хрестики або дати завершення тексту.

Архієреїства іаіномъ почтѣа , чистѣ чи
 стѣишемъ престоа , прилѣжнѣ моленіе за
 людн своа приносѣа . Іакѣ ѿ дождѣ молн
 твою іведе , овогдаже ѿ градѣ запаленіа
 оугаснѣ . ѿ нынѣ ітлю никнто , мо
 ли хрѣта бга , спастн црѣ право
 славнаго , ѿ людн твоа мо
 лѣщыа . да він вопіємъ
 ти , раднѣа ітлю
 Оче преднѣа
 нын ;

Числова система

* Створення азбуки передбачає впорядкування та вдосконалення системи чисел. При укладанні кирилиці було використано греко-візантійський принцип подачі чисел. Арабська (індійська) числова система у церковнослов'янській мові почала функціонувати з другої половини XIX ст.

У кирилиці числа позначали літерами. Щоб відрізнити число від літери чи слова, над ним ставили титло. У текстах з одного боку або по обидва боки чисел ставили крапки. За межами тексту (на полях книг чи ін.) числа часто подавали без крапок. Наприклад:

• $\overline{\text{И}}$ • – 8

• $\overline{\text{ѠИ}}$ • – 19

• $\overline{\text{І}}$ • – 10

• $\overline{\text{П}}$ • – 80

• $\overline{\text{Ѡ}}$ • – 9

• $\overline{\text{Ф}}$ • – 500 у текстах і

$\overline{\text{И}}$ – 8; $\overline{\text{І}}$ – 10; $\overline{\text{Ѡ}}$ – 9; $\overline{\text{ѠИ}}$ – 19 – за межами тексту

* Числа від 11 до 19 передавали сполученням букв – одиниць та десятка. Наприклад:

• $\overline{\text{ЛІ}}$ • – 11

• $\overline{\text{ЄІ}}$ • – 15

* Числа від 20 і більше позначали десятками та одиницями.
Наприклад:

• $\overline{\text{МД}}$ • - 44
• $\overline{\text{ЧЙ}}$ • - 98

* Тисячі позначалися тими самими літерами, що й одиниці. Тільки зліва внизу (поряд або приєднано) подавалася «хиляда» – Х .
Наприклад:

• $\overline{\text{А}}$ • - 1; • $\overline{\text{А}}$ • - 1000
• $\overline{\text{З}}$ • - 7; • $\overline{\text{З}}$ • - 7000

* Крім зазначених числових знаків, уживали і числівники:

ДЮЖИНА - 12

ТЬМА́ - 10.000

ЛЕГЕО́НЪ (НЕСВѢ́ДЪ) - 100.000

* У церковнослов'янській мові функціонують дві системи літочислення:

- від створення світу;
- від Різдва Христового.

Різдво Христове відповідає 5508 від створення світу. Це означає, що при потребі визначити рік за новим літочисленням необхідно від вказаного числа відняти 5508. Наприклад:

ВЪ ЛѢТО 6749 (6749-5508=1241)

* До XX ст. у церковнослов'янській мові числа подавали літерами. Наприклад:

•**СΨМΘ**• – 6749 – або
•**АСМА**• – 1241

Одну й ту саму дату подавали по-різному – за старою або новою системою літочислення. Скажімо, 2018 рік церковнослов'янською графічною системою може подаватися як:

2018+5508=7526 – •**ЗФКС**• – від створення світу (за старим стилем)

або – 2018 – •**ВІІ**• – від Різдва Христового (за новим стилем).

* Над складним числом уживали одне титло або кілька. Кількість надрядкових знаків не впливала на числове значення. Наприклад:

•**ЗФКС**• – 7526
•**ЗФКС**• – 7526

* У числах від 11 до 19 у першій позиції були одиниці, а в другій – десятки. У числах від 21 до 99, навпаки, у першій – десятки, а у другій – одиниці. Наприклад:

•**АІ**• – 11; •**ВІ**• – 12; •**ГІ**• – 13; •**ДІ**• – 14;
•**ΘІ**• – 19; •**КА**• – 21; •**КВ**• – 22; •**КТ**• – 23;
•**КД**• – 24; •**КΘ**• – 29;

* Числа на полях книг (за межами тексту) подавали без крапок з боків, а у тексті крапки були обов'язковими (щоб відокремити число від слова). Титло ж було невід'ємним атрибутом позначення чисел. Наприклад:

•**Ѡ**• - 2; •**КѠ**• - 28; •**РКѠ**• - 129 – у текстах і

Ѡ - 2; **КѠ** - 28; **РКѠ** - 129 – за межами тексту.

ЧИТАНКА

(ХРЕСТОМАТІЯ)

МОЛИТВА

"Царю небесный"

Во ѿмѣ Оца, и Сѣна и Сѣаго Дѣа, Аминь.
Моли́твами свѣтыхъ Оцѣ нашихъ,
Гдѣ Исѣ Хсте, Бже нашъ, помилуй насъ.
Слава Тебѣ, Бже нашъ, слава Тебѣ.

Црю нбный, Оутѣшителю, Душе истины,
иже вездѣ сый и вса исполняй, сокровище
блгихъ и жизни подателю, прїиди и вселиса
въ ны и очисти ны ѿ всакїа скверны, и спаси,
блаже, души наша.

Сѣий Бже, сѣтый крѣпкїй, сѣтый безсмертный,
помилуй насъ.

Слава Оцѣ и Снѣ и Сѣтому Дѣхѣ и нынѣ,
и прїсно и во вѣки вѣкѣвъ. Аминь.

Прѣсаѧ Тройце, помилѡй насъ;
Гди, очисти грѣхѣи наша;
Владыко, прости беззакония наша;
Сѣи, посѣти ѿ исцѣли немощи наша,
имени Твоегѡ ради.

Гподи, помилѡй.
Слава Оцѣ и Снѣ и Сѣтому Дѡхѣ ѿ нынѣ,
ѿ присно ѿ во вѣки вѣковъ. Амѣнь.

МОЛИТВА
"Отче наш"

Оче нашъ, ѿже еси на нѣсѣхъ;
 да стѣится ѿма твоѣ;
 да прїдетъ црствїе твоѣ;
 да будеть вола твоа
 ꙗко на нѣси ѿ на земли.
 Хлѣбъ нашъ насущный
 даждь намъ днесь;
 ѿ остави намъ долги наша,
 ꙗкѡже ѿ мы оставляемъ должникѡмъ
 нашимъ; ѿ не введи насъ во ѿскушенїе,
 но ѿзбави насъ ѿ лукаваго.
 ꙗкѡ твоѣ естъ царство, ѿ сила,
 ѿ слава, Отца, ѿ Сына ѿ стѣго Дха,
 нынѣ ѿ приснѡ ѿ во вѣки вѣкѡвъ.
 Аминь.

МОЛИТВА
"Богородице Діво"

Бдце Дво, радуйса,
обрадованаа Мріє, Гдъ съ Тобою,
блгословенна Ты въ женахъ,
и блгословенъ плодъ чрева Твоегѡ,
іако родила єси Хрта Спаса,
избавителя дш нашихъ.

Достойно єсть іакѡ воистинѸ блажити
Тѡ БцѸ, присновлженнѸю,
и пренепорочнѸю, и Мтерь Бга нашего.
ЧеснейшѸю херувимъ и славнѣшѸю бѣзъ
сравненіа серфимъ, бѣзъ истаѣннѡ Бга Слова
рѡждшѸю, сщцѸю БцѸ, тѡ величаємъ.

Подъ Твою мѣлость привѣгаемъ,
Бѣе Дѣво, моли́твъ на́шихъ
не презри́ въ скорбехъ, но ѡ́тъ,
бѣдъ ѡ́збави на́съ,
ѡ́дина чѣстаѧ ѡ́ благословѣннаѧ.

Пресла́внаѧ Приснодѣво Маріе,
Ма́ти Хѣта Бѣга на́шегѧ,
прѣими́ моли́твы на́ша ѡ́ донеси ѧ Сыну
Твоему́ ѡ́ Богу́ на́шему, да спсѣтъ
ѡ́ просвѣтитъ Тебѣ́ души на́ша.

Ѡ́упова́нїе на́мъ Ѡ́тець привѣжище
на́ше Сынъ ѡ́ покровитель на́мъ ѡ́сть
дѡхъ стѣй: Тройце свѣтаѧ, Бѣе на́шь,
сла́ва тебѣ́.

Бѣе, мѣлостивъ бѡ́ди мнѣ грѣшному.
Бѣе, ѡ́чисти грѣхи моѧ ѡ́ помѣлуй ма́.
Бѣзъ числа́ согрѣшихъ,
прости́ ма́ Гдѣи.

Во ѡ́ма Ѡ́тца, ѡ́ Сына ѡ́ Свѣтаго Дѡха,
Ѡ́мѣнь.

МОЛИТВА

"Вірую" (перед Причастям)

Вѣрѹю, Господи, ѿ исповѣдѹю,
ѿкѡ Ты єси воистинѹ Хрѹтосъ
Снѣ Бѣга Живаго,
пришедый въ мѣръ грѣшныа спасти ѡ
нихже первыи єсмь азъ. Вечери Твоеа
Тайныа днесъ, Снѣ Бѣжій причасника ма
прѣйми: не бо врагомъ Твоимъ тайнѹ
повѣмъ, ни лобзаніа Тебѣ дамъ ѿкѡ Іуда:
но ѿкѡ разбойникъ, исповѣдаюса Тебѣ.
Помани ма, Гди, єгда придеши
въ Црѣвни Твоемъ.
Помани ма, Влѣко, єгда придеши
въ Царствіи Твоемъ.
Помани ма, Стій, єгда придеши
въ Царствіи Твоемъ.
Да не въ сѹдъ, ѿли въ осѹжденіе бѹдетъ
мнѣ Причастіе Стыхъ Твоихъ Тайнъ,
Гди: но во ѿсцѣленіе дѹши ѿ тѣла.

МОЛИТВА
"Вірую"

(Нікео-царгородське сповідання віри)

Вѣрѹю, въ єдиного Бѹга, Оца,
Вседержителя, Творца нѣба и земли,
видимыхъ же всѣхъ и невидимыхъ.

И въ єдинаго Гда Исa Хр҃та, Сна Бж҃їа,
Єдинородного, иже ѿ Оца рожденнаго
прежде всѣхъ вѣкѣ.

Свѣта ѿ свѣта, Бга истинна ѿ Бга истинна,
рожденна, несотворенна, єдиносущна Оцѣ,
имже вса быша.

Насъ дѣла чловѣкѣ и нашего ради
спасенїа сшедшего съ нѣсъ и
воплотившегося ѿ Дха Свѣта
и Марїи Дѣвы, и вчловѣчшася.

Распáтого же за ны при Понтійстѣмъ Пíлатѣ
и страда́вша и погребѣнна и воскрѣсшаго въ
трѣтій дѣнь, по Писаніемъ.

И возшѣдшаго на нѣса и сѣдѣщаго
о́деснѣю о́ца и па́ки грядѣщаго
со сла́вою сѣдѣти живы́мъ и мѣртвы́мъ,
Ѣгѡже Царствію не бѣдетъ концá.

И въ Дѣа Сѣаго, Гдѣ животворѣщаго
иже ѿ о́тца исходѣщаго.
Иже съ о́цемъ и Сѡмъ спокланѣема
и сосла́вима, глаго́лавшаго Проро́ки.

Въ ѣдинѣ святѣю, соборнѣю
и а́постольскѣю Цѣрковѣ.

Исповѣдѣю ѣдино крещѣніе
въ о́ставленіе грѣхѡвъ.

Чаю воскрнѣ мѣртвыхъ.
И жи́зни бѣдѣщаго вѣка. А́минь.

СТОРІНКИ ЄВАНГЕЛІЯ

КІНЦЯ ХІХ – ПОЧ. ХХ ст.

(у двох варіантах – церковнослов'янською та так званім "язичієм")

18

Є В А Н Г Е Л І Я

Гл. 6.

3. Молі́теся же не лі́шше глаго́лите, ꙗ́коже ꙗзы́чници: ми́лять бо ꙗ́кво бо многоглаго́ланіи сво́емих оу́слышани бѣ́дѣть :

и. Не подоби́теся оубо ꙗ́ки: кѣсть бо О́цѣ ба́шѣ, ꙗ́кже тре́буете, прѣ́жде проше́нїа ка́шего.

з. Ви́це оубо мо́літеся кѣ́ : О́че на́шѣ, ꙗ́же є́си на не́бесѣхъ, да свѣ́титѣ ꙗ́ма тво́е :

т. Да прїи́детъ ца́рствїе тво́е: да вѣ́детъ во́ля тво́а, ꙗ́кво на не́бесї, ꙗ́ на зе́млі.

и. Хлѣ́бъ на́шѣ на́сущный да́ждь на́мъ днѣ́сь :

кѣ. И ѿста́ви на́мъ до́лги на́ша, ꙗ́кво ꙗ́ мы ѿстаба́лемъ до́лжниковѣ́ на́шымъ :

тї. И не введи́ насъ въ на́пасть, не ѿзва́ви насъ ѿ лѣ́каваго: ꙗ́кво тво́е є́сть ца́рствїе ꙗ́ сила ꙗ́ сла́ва бо вѣ́ки. Ами́нь.

(Зач. 21.) хї. ꙗ́ще бо ѿпѣ́чаєте чело́вѣкѣ́мъ согрѣ́шенїа ꙗ́хъ, ѿпѣ́титъ ꙗ́ ба́мъ О́цѣ ба́шѣ не́бесный:

ї. ꙗ́ще ли не ѿпѣ́чаєте чело́вѣкѣ́мъ согрѣ́шенїа ꙗ́хъ, ни О́цѣ ба́шѣ ѿпѣ́титъ ба́мъ согрѣ́шенїа ба́шнѣхъ.

7. А коли мо́лите ся, не говорѣ́ть много, ꙗ́к поганы; они́ бо думаютъ, що́ для мно́гихъ сло́въ они́ будутъ вы́слуханї.

8. Не будте́жъ имъ подоби́; Оте́ць бо ва́шъ знае, чо́го потребу́ете, перше, нѣ́мъ его́ просите²⁴⁾.

9. Мо́лѣть же ся такъ: Отче́ на́шѣ, що́ є́сть на не́бесахъ: на́й свѣ́титъ ся и́мя тво́е;

10. На́й прїи́де ца́рство тво́е; на́й буде во́ля тво́я ꙗ́ на не́бѣ, такъ ꙗ́ на зе́млѣ.

11. Хлѣ́бъ на́шѣ насу́щный²⁵⁾ да́й на́мъ днѣ́сь;

12. И ѿпусти́ на́мъ до́лги²⁶⁾ на́шї, ꙗ́к и мы ѿпуска́емъ до́лжникамъ²⁷⁾ на́шимъ;

13. И не введи́ насъ въ по́кусу, но вы́бавъ насъ ѿ́ злого. Тво́е бо є́сть ца́рство ꙗ́ сила ꙗ́ сла́ва во вѣ́ки. Ами́нь.

Зач. 17. 14. Если́ бо вы ѿпуска́ете лю́демъ ихъ грѣ́хи, ѿпусти́тъ тако́жъ вамъ Оте́ць ва́шъ не́бесный²⁸⁾.

15. Но если́ не ѿпуска́ете лю́демъ ихъ грѣ́ховъ, то ꙗ́ Оте́ць ва́шъ не ѿпусти́тъ вамъ ва́шихъ грѣ́ховъ.

²⁴⁾ Не довгою и щирою молитвою, но нагрудного прошения о рѣчи непогрѣбній заказуе Христосъ. ²⁵⁾ Потрѣбный до житя такъ тѣлесного ꙗкъ и духовного. ²⁶⁾ Провины. ²⁷⁾ Що провинили ся противъ насъ. ²⁸⁾ Вашихъ грѣхи.

Ѡ. Вѣгда же поститѣся, не бѣдите ꙗкоже лицеѣри сѣтѣюще: помрачѣютъ во лица евоѡ, ꙗкѡ да ꙗвѣтсѣ челоуѣкъмъ постѣща: аминь глаголю бѣмъ, ꙗкѡ воспрѣмлютъ мзду евоѡ.

Ѡ. Ты же постѣся помажи главу твою, и лице твоѡ оумий:

Ѡ. ꙗкѡ да не ꙗвѣши сѣ челоуѣкъмъ постѣся, но Ѡцѣ твоемѣ ꙗже къ тайнѣ: и Ѡцѣ твоѡи видѣи въ тайнѣ воздѣетъ тебѣ ꙗкѣ.

Ѡ. Не скрѣбайте себѣ сокровищъ на земли, ꙗдѣже червь и тла тлаитъ, и ꙗдѣже тѣтѣ подкопыбаютъ и крадѣтъ:

Ѡ. Скрѣбайте же себѣ сокровище на небеси, ꙗдѣже ни червь ни тла тлаитъ, и ꙗдѣже тѣтѣ не подкопыбаютъ ни крадѣтъ.

Ѡ. ꙗдѣже во ѣсть сокровище бѣше, тѣ бѣдетъ и сердце бѣше.

(Зач. Ѡ.) Ѡ. Свѣтѣлникъ тѣло ѣсть око: ꙗще оубо бѣдетъ око твоѡ прѡсто, кѣ тѣло твоѡ свѣтло бѣдетъ:

Ѡ. ꙗще ли око твоѡ лѣкаво бѣдетъ, кѣ тѣло твоѡ тѣмно бѣдетъ: ꙗще оубо свѣтъ ꙗже къ тебѣ, тма ѣетъ, то тма колми?

16. Такожь коли постите, не будьте, якъ облудники, сумными; захмуруютъ бо лице свое, щобы людемъ показати, що постятъ. Аминь говорю вамъ: они отримали свою нагороду.

17. Ты же коли постишь, помасти голову твою²⁹⁾ и умый лице твоѡ;

18. Щобысь не оказавъ ся людемъ, що постишь, но Отцу твою; а Отецъ твоѡи, котрый видить въ скрытости, отдасть тобѣ явно.

19. Не собирайте собѣ скарбовъ на земль, где моль и ржа нищитъ, и где злодѣѣ выкопуютъ и крадутъ;

20. Но собирайте собѣ скарбы на небѣ, где анѣ моль, анѣ ржа не нищитъ, и где злодѣѣ нѣ выкопуютъ, нѣ крадутъ.

21. Бо где вашъ скарбъ, тамъ буде такожь и сердце ваше.

Зач. 18. 22. Свѣчникомъ для тѣла есть око. Если отже око твоѡ буде чисто, то все тѣло твоѡ буде свѣтле;

23. А если око твоѡе буде лукаве, то все тѣло твоѡе буде темне. И такъ если свѣтло, котре есть въ тобѣ, есть темнотою, то якожь буде та темнота?

²⁹⁾ Бувъ звычай, що въ часахъ веселыхъ намащали свои головы, а въ хвляхъ смутку не робили того.

ка. Никтоже можетъ дѣлѣма господинова работати: люко единого возлюбитъ, а дрѣгаго возненавидитъ: или единого держитъ, ѡ дрѣзѣмъ же не радити начнетъ: не можете Бгѣ работати и мамонѣ.

ке. Бегѡ ради глаголю вамъ: не пецѣтеса дѣшею кашею, что ѣдете, или что пѣете: ни тѣломъ кашинамъ, ко что ѡблечѣтеса: не дѣша ли волши естъ пшци, и тѣло сѣдежи?

кв. Воззрите на птицы небесныя, ѡкѡ не сѣютъ, ни ждѣтъ, ни собираютъ къ житницы, и сѡцъ кашъ небесный питаѣтъ ихъ: не бы ли паче дѣши ихъ естѣ?

кз. Кто же ѡ какъ пекиѣса можетъ приложити козрѣстѣ скоемѣ лѡкоть едины?

кн. И ѡ сѣдежи что печѣтеса? смотрите крѣнъ сѣльных, какѡ радѣтъ: не трѣждѡтеса, ни радѣтъ.

кд. Глаголю же вамъ, ѡкѡ ни Соломонъ ко всѣй славѣ своѣй ѡблечѣса, ѡкѡ едины ѡ сѣнъ.

л. Ище же сѣно сѣльное днѣсь сѣще, и сѣтрѣ къ пѣчь блѣтѣемо, Бгѣ такѡ ѡдѣваѣтъ, не многѡ ли паче какъ маловѣри?

(Зач. 21.) ла. Не пецѣтеса

24. Никто не може служить двумъ панамъ; бо або одного полюбитъ а другого зненавидитъ; або буде одного тримати ся, а за другого почне недбати. Не можете Богу служить и мамонѣ.

25. Дпятого говорю вамъ: не журѣтъ ся о душу³⁰⁾ вашу, що будете ѣли або пили; анѣ о тѣло ваше, чимъ его одѣте. Чижь душа не естъ важнѣйша нѣжь харчѣ, а тѣло нѣжь одѣне³¹⁾.

26. Погляньте на птицѣ небесны; они не сѣютъ, не жнутъ, не собираютъ до стодолы; а Отець вашъ небесный живитъ ихъ. А чижь вы не много лучшій ѡтъ нихъ?

27. И ктожь зъ васъ, що журитъ ся, може додати до взросту своего одинъ локоть?

28. И о одѣне чога журите ся? Погляньте на полевѣ лици, якъ они растутъ? Не працюють, не прядуть.

29. А говорю вамъ, що и Соломонъ во всѣй своѣй славѣ не одѣвавъ ся такъ, якъ когда зъ нихъ.

30. Если же траву полевую, котра сегодня естъ, а завтра буде въ печь кинена, Богъ такъ одѣвае, о сколько васъ маловѣры!

Зач. 19. 31. И такъ не журѣтъ ся и не говорѣтъ: що

³⁰⁾ О жите ваше. ³¹⁾ Богъ, котрый давъ намъ жите, дастъ такожь тошнѣ до удержаня жита потребне.

оубо, глаголюще: что ѣмъ или что пию, или чимъ ѡдеждемъ?

ѡв. Всѣхъ бо сиухъ ѡзѡны ищутъ: вѣсть бо Отецъ кашихъ небесный, ѡкоу трѣбуете сиухъ кѣхъ.

ѡг. Ищите же прежде царства Бжѡа и правды егѡ и глѡ всѡ приложатся вамъ.

ѡд. Не печѡтесѡ оубо на оутрѣи, оутрѣи бо оубо печѡтсѡ: докаѡетъ днѣи злѡка егѡ.

будемъ ѣсти, або що будемъ пити, або въ що одѣемъ ся?

32. Бо того всего ищутъ поганы; Отецъ бо вашъ небесный знает, что вы того всего потребуете.

33. Но ищите впередъ царства Божого и его справедливости, а то все будет вамъ додано.

34. И такъ не журѣтъ ся о завтрашней (день); бо завтрашней (день) самъ о себе будет журити ся. Досытъ мае день своей журбы.

Г л а в а 7.

(Зач. к.) ѡ. Не сѡдѡте, да не сѡдѡиши вѡдѣте.

к. Иже бо сѡдѡмъ сѡдѡте, сѡдѡтхъ камихъ: и въ нѡже мѣрѡ мѣрѡите, возмѣритсѡ камихъ.

г. Что же видиши сѡчѣцъ, иже ко оцѣ врата твоегѡ, берени же, еже естъ въ оцѣ твоѡмъ, не чѡеши?

д. Или каку речеши братѡ твоѡмъ, ѡстаки, да иэмъ сѡчѣцъ иэмъ сѡчѣсѡ твоегѡ: и гѣ берени въ оцѣ твоѡмъ?

е. Анцемѣре, иэмъ перѣе берени иэмъ сѡчѣсѡ твоегѡ: и тогда оузириши иэмъ сѡчѣсѡ врата твоегѡ.

з. Не дадите гѡдѡ пѡмъ: не

Зач. 20. 1. Не судѣтъ, щобы васъ не судили.

2. Якимъ бо судомъ судите, такимъ будутъ васъ судили; и якою мѣрою мѣрите, такою и вамъ будутъ мѣрити.

3. А щожъ видишь скалку³²⁾ въ оцѣ брата твоего, а бервена³³⁾ въ оцѣ твоѡмъ не видишь?

4. Або якъ скажешь брату твоему: дай, я выйму скалку зъ ока твоего, а ото бервено есть въ твоѡмъ оцѣ?

5. Облуднику! выйми впередъ бервено зъ своего ока, а тогда увидишь, якъ вынати скалку зъ ока брата твоего.

6. Не давайте собакамъ святого, анѣ кидайте вашихъ

³²⁾ Малу провину. ³³⁾ Тяжкихъ власныхъ грѣховъ.

СВЯТЕ ПИСЬМО СТАРОГО І НОВОГО ЗАВІТІВ. МОВОЮ РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ.

Переклад П. О. Куліша, І. С. Левіцького та І. Пулюя. Відень, 1903.

ЄВАНГЕЛІЯ ВІД СЬВ. МАТТЕЯ 3.4.

5

5. Тоді виходили до него Єрусалим, і вся Юдея, і вся околиця Йорданська,

6. і хрестились в Йордані від него, сповідаючи гріхи свої.

7. Та, бачивши він, що багато Фарисеїв і Садукеїв приходило до хрещення його, сказав до них: Кудло гадюче, хто остеріг вас, щоб утікали від настаючого гніва?

8. Принесіть же овоц достойний покаяння;

9. і не думайте казати в серці своєму: В нас батько Авраам; бо я вам кажу, що Бог зможе з сього каміння підняти дітей Авраамові.

10. Вже ж і сокира коло кореня дерева лежить; тим кожне дерево, що не дає доброго овоцу, зрубують, та й кидають ув огонь.

11. Я оце хрещу вас водою на покаянне; а Той, що йде за мною, потужніший від мене; недостоен я Йому й обува носити: Він вас хрестити ме Духом св'ятим та огнем.

12. У руді в Него лопата, й перечистить Він тік свій, і збере пшеницю свою в клуню, а полову спалить огнем невгасимим.

13. Приходить тоді Ісус із Галилеї на Йордан до Йоана, охреститись від него.

14. Та Йоан не допускав Його, говорячи: Мені самому треба в Тебе хреститись, а Ти прийшов до мене?

15. Відказуючи йому Ісус, рече до него: Допусти тепер, бо так годить ся нам чинити всяку правду. Тоді допустив Його.

16. І охрестившись Ісус, вийшов зараз із води; й ось відчинилось Йому небо, і побачив він Духа Божого, що спустивсь як голуб, і злинув на Него.

17. І ось голос із неба, глаголючи: Се мій Син любий, що я вподобав Його.

ГОЛОВА 4.

Тоді повів Ісуса дух у пустиню на спокусу диявольську.

2. І постив він сорок днів і сорок ночей, потім забажав їсти.

3. І прийшовши спокусник до Него, каже: Коли Ти Син Божий, звели сим камінням зробитись хлібом.

4. Він же, озвавшись, сказав: Писано: Не самим хлібом жити ме чоловік, а кожним словом, що виходить із уст Божих.

5. Тоді диявол бере Його в св'ятий город, і ставить Його на церковнім крилі,

6. і каже до Него: Коли ти Син Божий, кинь ся вниз, писано бо: Що накаже про Тебе ангелам своїм, і на руках понесуть Тебе, щоб не вдаривсь часом об камінь ногою Твоею.

7. Рече йому Ісус: Писано знов: Не спокушуй Господа Бога твого.

8. Знов бере Його диявол на гору височенну, й показує Йому всі царства на св'яті й славу їх;

9. І каже до Него: Оце все дам тобі, коли, припавши, поклониш ся мені.

10. Рече тоді йому Ісус: Геть від мене, сатано! писано бо: Господу Богу твоєму кланяти меш ся, і Йому одному служити меш.

11. Зоставив тоді Його диявол, і ось ангели приступили й служили йому.

12. Як же почув Ісус, що Йоана видано, то перейшов у Галилею;

13. І, покинувши Назарет, пійшов і пробував у Капернаумі, що при морю, у границях Завулону та Нефталіма:

14. щоб справдилось слово Ісаїї пророка, глаголючого:

15. Земля Завулон і земля Нефталім, на морському шляху, за Йорданом, Галилея поганська,

16. люде сидячі в темряві побачили світло велике, й тим, що сидять у країні й тіні смертній, засяло світло.

17. З того часу почав Ісус проповідувати й глаголати: Покайтесь, наближилось бо царство небесне.

18. І, йдучи Ісус попри море Галілейське, побачив двох братів, Симона, званого Петром, та Андрея, брата його, що закидали невід у море; були бо рибалки.

19. І промовив до них: Ідіть за мною, то зроблю вас ловцями людськими.

20. Вони ж зараз, покинувши неводи свої, пійшли слідом за Ним.

21. І, йдучи звідтіля, побачив інших двох братів, Якова Зеведесового та Йоана, брата його, у човні з Зеведеем,

25. і не знав її, аж поки вона вродила сина свого перворідня, і дав йому імя Ісус.

ГОЛОВА 2.

Як же народивсь Ісус у Витлеємі Юдейському за царя Ірода, прийшли мудреці зі сходу в Єрусалим,

2. говорячи: Де народжений цар Жидівський? бачили бо ми зорю його на сході, і прийшли поклонитись йому.

3. Почувши ж цар Ірод, стрівожився, і весь Єрусалим із ним.

4. І, забравши всіх архиєреїв і письменників людських, допитував ся в них, де Христу родити ся.

5. Вони ж казали йому: В Витлеємі Юдейському, бо ось як написано в пророка:

6. І ти, Витлеєме, земле Юдина, нічим не гірша еси між князями Юдиними; бо з тебе прийде гетьман, що старшинувати ме над народом моім Ізраїлем.

7. Закликавши тоді Ірод тайкома мудреців, пильно в них випитував, якого часу показала ся зоря.

8. І послав їх у Витлеєм, і каже: Ідїть та розпитайтесь пильно про те хлопятко; а як знайдете, принесїть мені звістку, щоб і мені пійти поклонитись йому.

9. Вони ж, вислухавши царя, вийшли; коли се зоря, що бачили на сході, йде поперед них, поки прийшла та й стала зверху, де було хлопятко.

10. Побачивши ж вони зорю, зраділи вельми великою радістю.

11. І, ввійшовши в господу, знайшли хлопятко з Марією, матірю його, і, припавши, поклонились йому; і, відкривши скарби свої, піднесли йому дари: золото, ладан і миро.

12. І, бувши остережені вві сні, не вертатись до Ірода, вернулись в свою землю иншим шляхом.

13. Як же вони вийшли, ось ангел Господень являєть ся Йосифові вві сні, глаголючи: Встань, візьми хлопятко й матір його, та втікай в Єгипет, і перебудь там, поки сповіщу тебе; бо Ірод шукати ме хлопятка, щоб убити його.

14. Він же, вставши, взяв хлопятко й матір його вночі, та й пішов у Єгипет.

15. І пробував там аж до смерти Іродової, щоб справдилось, що сказав Господь через пророка, глаголючи: Із Єгипту покликав я сина мого.

16. Бачивши тоді Ірод, що мудреці насміялись із него, розлютував вельми, та й послав повбивати дітей у Витлеємі й у всіх границях його, од двох років і менше, по тому часу, що про него він пильно довідав ся в мудреців.

17. Тоді справдилось, що промовив Єремія пророк, глаголючи:

18. Чути в Рамі голосінне і плач і тяжке наріканне: Рахила плаче по дітях своїх, і не дає розважати себе, бо їх нема вже.

19. Як же вмер Ірод, ось являєть ся ангел Господень уві сні Йосифу в Єгипті,

20. глаголючи: Устань, та візьми хлопятко й матір його, та йди в землю Ізраїлеву: бо ті померли, що шукали душі хлопятка.

21. І встав він, і взяв хлопятко й матір його, та й пішов у землю Ізраїлеву.

22. Та, почувши, що Архелай царює в Юдеї замість батька свого Ірода, побоявсь йти туди; а, бувши остережений уві сні, звернув у сторони Галилейські:

23. і, пройшовши, жив у городі, що його звали Назарет, щоб справдилось сказане в пророків: Що звати меть ся Назореєм.

ГОЛОВА 3.

Того часу прийшов Йоан Христитель, проповідуючи в пустині Юдейській,

2. і глаголючи: Покайтесь: наближилось бо царство небесне.

3. Се ж бо той, про кого казав пророк Ісаїя, глаголючи: Голос покликуючого в пустині: Приготовте дорогу Господню, правими робіть стежки Його.

4. Сам же Йоан мав одєжу свою з верблужого волосу, й шкур'яний пояс на поясниці своїй; а їдою його була сарана та дикий мед.

ЛИСТ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

А

А

Язз ієромонаха Андрѣя Шептицькїй, Бжтїено
Милостїю и ст҃аго Римскаго Престола бл҃гословенїе
избранїй въ Еѣла Бжтосладемаго Станислава града:

Еѣрвѣю въ єдиннаго Бжга Оца, Еседершїтеля, Творца
нба и земли, видимыхъ же оствъ и невидимыхъ. И во
єдиннаго Гдѣ Ииса Христа Сна Бжга, єдиннороднаго, иже
ѡ Оца родженнаго прежде всѣхъ вѣкъ. Свѣта ѡ свѣта,
Бжга истина ѡ Бжга истина, родженна, не соговоренна,
єдиносвѣтна Оца, иже всѣ бжта. Насъ дѣла чловѣкъ
и нашегѡ ради спасенїа сшѣдшаго съ небесъ
и воплотившаго сѡ ѡ Духа сѣа, и Марїи Дѣви
и очеловѣчшасѡ. Распятаго же за ны при Пон.
тїистѣмъ Пїлатѣ, страдавша, и погребѣна, и вос-
крѣсша въ третїи днь по писанїемъ. И возшедїи
на небеса, и сѣдѣвшаго вѣснѣю Оца, и паки гра-
дѣвшаго со славою сѣдїти живимъ и мертвимъ,
єгѡже вѣрѣю не бѣдетъ конца. И въ Духа сѣа
Гдѣ жи рождѣншаго, иже ѡ Оца и Сна исходїщаго
иже съ Оцѣмъ и Сномъ соокланѣема и сославима, гла-
голавшаго Пророки.

Во єдиннѣю, ст҃ѣю, соборнѣю, и Апостольскѣю Церков.
Исповѣдѣю єдино крещенїе во оставленїе грѣхѡвъ
Чюю воскресенїа мертвыхъ; и живнїи бѣдѣвшаго
вѣка, аминь:

въ обществителнїмъ
монастирїи Св. Онуфрїя
въ Львовѣ

Дня 12 Мѣся Септем.

и бжтїи:

писано рѣкою мѣсто

ієрохїмонаха Андрѣя
Шептицькїй избран
въ Еѣла Станислава
града

Галицьке Євангеліє

твоя. и ты отвори десницу твою.
да боудеть млада и не твоя вѣта
ниже. но цѣткони виданкѣтан
нѣ. тѣмъ же дасть тебѣ какѣ. и
жегда молншица, не боудниако
лицелѣри. а колюбѣтъмѣсѣнь
лицихъ, не вѣстѣгнахъ нара
споутныхъ стоище молншица.
дамакѣтъса чѣлкомъ, а мнѣ
амннѣглюкамъ, а ко вѣспри
млють мѣздоу свою. тѣмъ же
гда молншица вѣмнѣднѣвѣка
тѣткою, и затвори двѣри твои,
помолнса о цѣткони моу вѣтѣи
но цѣткони виданкѣтаннѣ.
вѣздасть тебѣ какѣ.

Г
Г
Молншица же саниако глѣте, а ко
женнѣхъ чѣлнцн, мѣмѣтъ бо
самако вѣмнозѣ глѣннѣскою мѣ
оправданнѣ боудуть, не подо
бнѣтѣсѣмъ. вѣстѣ бо о цѣка
шь. и хѣже трѣбоуе те, прѣже
прошѣмѣ какѣшего, тако оубо
молнѣсѣ вѣ. **Фѣнаши же**

ДѢЯНИЯ СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ ПОУЩЕНІЕ

12

и си на нѣсхъ, да асаостѣтъ ѿ ма
ткою, да прѣдетъ црѣткѣ твоѣ,
да коудетъ колѣтвоя, ꙗко на
нѣснн на земли, хлѣбъ нашъ до
стоинъ естъ твоудажь намъ
дѣньсь, н ѿпоусти намъ дѣлгы
наша, ꙗко нмы ѿпоущаемъ
дѣлжнн комъ нашимъ, н не ѿбе
днѣ на пасть, н ѿнзбавн насъ
ѿ не прѣзми, ꙗко ткою естъ це
сарьсткѣ н снла н слава, кѣкѣ
къ ѿ аминь. . . . *исп. соу.*

МА
рѣ
ме

Аще бо ѿпоущае теу ѿ комъ, съ
грѣшенъ ихъ, ѿпоустѣтъ н
камъ оцѣ кашь нѣсьскѣн, аще
ли не ѿпоущае теу ѿ комъ съ грѣ
шенъ ихъ, н ноцѣ вѣшь ѿ
поустѣтъ вамъ съ грѣшенъ ва
шихъ. **И**гда поститеса, не боу
дѣте ꙗко н ѿпокрѣти, съ тоу
юще, прослражають бо лица
своя, да бѣшася ꙗкѣ н ѿ ѿко
мъ постаще, а даннѣ гѣю камъ,
ꙗко въспрѣмають влѣдоуе бою.

ГЛА Г

ТЪІ ЖЕ ПОСТАСА ПОМАЖИ ГЛАВОУ
ТВОЮ, ИЛИ ЦЕТКОЮ УМЪИ, ДА НЕ
ИЛИШИ СЪ УЛКОМЪ ПОСТАСА, НТО
ЦЮТКОЮ МОУИ ЖЕ ИСТЪ ВЪТАННѢ,
НОЦАТКОЮ КИДА И КЪТАННѢ, КЪ
ЗДАСТАТЪ ОБЪЯВЪ, НЕСЪ КРЪКАІ
ТЕЖЕСОБЪ СЪ КРОКИЩА НА ЗЕМЛИ.
ИДЕЖЕ УРЪКЪ, ИТЪЛАТЪЛАНТЬ, И
ДЕЖЕ ТАТЪИ ПОДЪ КОПАВАЮЮ КРАДОУ.

СЪ КРЪКАІ И ТЕЖЕСОБЪ СЪ КРОКИЩА
НА ИКСЕ, ИДЕЖЕ И УРЪКЪ, ИИТЪЛА
ТАНТЬ, ИДЕЖЕ ТАТЪИ НЕ ПОДЪ КО
ПАВАЮТЪ ИИ КРАДОУТЪ, ИДЕЖЕ КО
ИСТЪ СЪ КРОКИЩЕ КАСЕ, ТОУИСТЪ
И СЪРДЦЕ КАСЕ. — 150.

СВѢТНАНИКЪТЪ БОУИСТЪ ОКО,
АЩЕ ОУБО КОУДЕТЪ ОКО ТВОЕ ПРОСТО,
ВСЕ ТЪЛО ТВОЕ СВѢТЪЛО БОУДЕТЪ,
АЩЕ ЛНОКО ТВОЕ БОУИСА БОУДЕТЪ,
ВСЕ ТЪЛО ТВОЕ ТЪМНО БОУДЕТЪ,
АЩЕ ОУКО СВѢТЪ ИЖЕ КЪТЪ ОБЪТЪ
МАИСТЪ, ТО ТЪМА КОЛЪМИ. —

НИКЪИ ИЖЕ РАВЪЛОЖЕТЪ ДЪКЪМА
ГЛА РАБОТАТИ, ЛЮКО ИДИНОГО БЪ

13.
ЗМЕНАКІДІТЬ, АДРОУГАГО ВЪЗЛЮ
БНІТЬ, ЛНІЕ ДННОГО ДА РЖИТЬСЯ,
АДРОУГАГО НЕ БРЪЩІНАУ НЕТЬ,
НЕ ЛОЖЕТЕ БОУ РАБОТАТИ И МАМОИЪ.
С Е ГО РА ДИ ГІЮ ВА МЪ, НЕ ПЬЦЪ ТЕ
СА ДШЕ Ю ВА ШЕ Ю. УТО ЖЕ ТЕ НУТО
ПЬЕТЕ, НИТЪ КЪ МЪ КАШИ МЪ КЪ
УТО ОБА КЪ ЕТЕ СЯ, НЕ ДША ЛН БО ЛЬ
ШНІ ЕСТЬ ПИЩА И ТЪ БО ОДЕЖА,
ВЪ ХРІТЕ НА ПТИЦА И БСЬСКІЯ,
НА КОНЕСЪ КЪ ГНІ ЖЬ НЮТЬ, НИ СЪ
БІ РАЮТЬ ВЪ ЖИТИЦА, НОЦЬ
ВАШЬ И БСЬСКІЯ НИ ТЪ КЪ ГЪ,
НЕ КЪ ІЛН ПАУЕ ОУНІ ШНІ ХЪ ЕТЕ,
ІС ТО ЖЕ ОУ ВА СЪ ПЕ ІСЪ ІН СЯ, МО
ЖЕ ТЪ ПРНЛОЖИТИ ТЪ БЛЕСН СКО
НІ МЪ БО ІСЪ ТЪ Е ДНІ ЧЪ, НО ОДЕ
ЖНУТ СЯ ПЕЧЕЧЬ, СЪМОТРИ
ТЕ КРНІ СЕ ЛЬНІ ХЪ, ІСА ІСО РА
СГОУТЪ, НЕ ТРОУЖАЮТ СЯ,
НИ ПРАДОУТЪ, ГІЮ ЖЕ ВА МЪ,
НА КОНІ БОЛОМОУЪ ВЪ ВСЕ И СЛАБЪ
СКО ІНО БЛЪ ЧЕ СЯ, НА КОНЕ ДІНЪ
ОУ СІ НХЪ, АЩЕ ЖЕ СЕ ПО СЕ ЛЬНО ІЕ

Дворь

по вѣнѣ. вѣнѣтъ глаголютъ

дѣнь съсоу щенъ. доу трѣ безогнѣ
 вѣмеще мѡбѣ тако о дѣтѣ. ко
 лмпаче касѣмало вѣрнѣ непѣ
 цѣтесмоу богаще. что вѣмѣ. ан
 что пѣмѣ. анчнмѣоде жемѣсѣ.
 ксѣхѣкоснхѣсграницнщютъ.
 вѣстѣ бо оцѣ вѣшнѣсѣскн. на
 ко трѣ боуе теснхѣксѣхѣ. щѣб
 те же пауче црѣткѣ вѣжѣ ан пра
 вѣдѣго. не нкѣ шрѣложатѣсѣвѣмѣ.
 непѣцѣтесмоу бо маоу трѣн.
 оу трѣннко дѣнь съсоу боу пеуче тѣсѣ.
 докѣлѣтѣ бо дѣннзѣ вѣсѣскоя.
 неосоужантѣ. да неосоуженкоу
 дѣте. нмѣже бо соудѣмѣсоудѣ
 те. соудѣтѣ вѣмѣ. нкѣнѣю же
 мѣроу мѣрнтѣ. кѣзѣмѣрѣ вѣмѣ.
 что же ндншн соуучѣцѣ вѣоцѣ
 братѣтѣкоуго. дѣбрѣ вѣсѣже
 стѣкѣоцѣтѣкоу мѣне чѣе шн.
 лнкако рѣчѣшн братоу тѣкѣмоу.
 остѣкннзѣмоу соуучѣцѣнзѣо
 усѣтѣкоуго. не сѣбрѣкѣмоу оцѣ
 тѣкѣмѣлнцѣмѣрѣ. нзѣмнѣпѣ

М
У
Б
МА
У
NS

М
У
Б
МА
У
NS

неосоужантѣ. прѣждѣнн
вѣмѣрѣ. нкѣнѣю же

КТО БЪ НЕ ПЛОДЪ ТВОРИТИ

не
ро

рнтенмъ, секоестъ законъ пррци,
къндк те оу зъ кымнвраты,
такопространаврата, нширокъ поу
тъ въ воданкъпагоубоу, имно
зисоутъ къ ходащенмъ, исоль
оузикаврата, нтѣсна поутъ къ
коданкъживотъ, нмалонхъ
кестъ нженобрѣтаютъ.

не
т

КЪМЕМАКЪ ТЕ ѿЛЪЖНХЪ ПРРКЪ, Н
ЖЕ ПРХОДАТЪ КВАМЪ, КЪОДЕЖА
ХЪ ОКЪХЪХЪ, КЪНОУТРЪЖЕСОУТЪ
ВЪЛЦИХЪЦИЦИ, ѿ ПЛОДЪНХЪ
ПОЗНАТЕ ІА.

не
за
ни
е

ЕДА ОБЪМЛЮТЪ ѿ ТЪРНЪА ГРЪ
ЗНЫ, АН ѿ РѢПЪА СМОКЪВН.
ТАКО ВСАКО ДРѢВО ДОБРО, ПЛОДЪ
ДОБРЪ ТВОРИТЪ, А ЗЛО ДРѢВО,
ПЛОДЪ ЗЛЪ ТВОРИТЪ, НЕ МОЖЕ
ТЪ ДРѢВО ДОБРО, ПЛОДЪ ЗЛЪ ТВО
РИТИ, НН ДРѢВО ЗЛО ПЛОДЪ ДОБРЪ
ТВОРИТИ, ВСАКО ДРѢВО НЕ ТВО
РИТЪ ПЛОДА ДОБРА, ПОСѢКАЮТЪ
И КЪ ОГНЬ КЪМЪ ТАЮТЪ, ТѢМЪ
ЖЕ ОУБѢ ѿ ПЛОДЪНХЪ ПОЗНАТЕ ІА.

КТО БЪ НЕ ПЛОДЪ ТВОРИТИ

М. Н. Ф. К. Р. С.

М. Н. Ф. К. Р. С.

М. Н. Ф. К. Р. С.

15.

Не вса кѣ гла нмѣнѣ. гн гн. вѣ
ни дѣтѣ кѣ црѣтѣ кѣ нѣ вѣско ю.
нѣтѣ корѣ нѣ колю оца мѣ гон же
нѣ стѣ нѣ нѣ вѣ сѣ хѣ.

Мнозѣ нрѣ кѣ утѣ мнѣ кѣ гѣ дѣ нѣ.
гн гн. нѣ вѣтѣ ко ю лн нмѣ пррѣ чѣ
стѣ ко вѣ хомѣ. нѣтѣ нмѣ нмѣ нмѣ
мѣ бѣ сѣ нѣ з гон н хомѣ. нѣтѣ кон
мѣ нмѣ нмѣ нмѣ нмѣ нмѣ нмѣ нмѣ нмѣ
рн хомѣ. нѣтѣ гдѣ н спокѣ мѣ мѣ.
нѣ кон нѣ колн же з нѣ хѣ касѣ. ѿ н

нѣ сѣ р

Всѣ кѣ оубѣ н же слѣ шѣтѣ словеса
могѣ си. нѣтѣ корѣ нѣтѣ. оубѣ подобѣ ю
моу жю моу дроу. ѿ же сѣтѣ з да хрѣ мн
ноу сво ю на ка мѣ не. ѿ нѣ дѣ дѣ жѣ. ѿ

предѣ шарѣ нѣ кѣ з кѣ бѣ шавѣ трн. н
на падѣ ша на хрѣ мн ноу тоу. ѿ нѣ
падѣ сѣ. основѣ на ко бѣ на ка мѣ
не. нѣ всѣ кѣ слѣ шѣтѣ словеса мога
си. нѣтѣтѣ корѣ нѣ хѣ. оубѣ подобѣтѣ
сѣ моу жю боу ю. нѣ же сѣтѣ з да ско
ю хрѣ мн ноу на пѣ сѣ цѣ. нѣ нѣ дѣ
дѣ жѣ нѣ нѣ предѣ шарѣ кѣ тѣ. нѣ кѣ

нѣ сѣ р

В Опрокаженѣмъ.

Зѣбѣиаша въ трѣхъ. нообразнаша
храмникъ твои. и падеса. и небра
здому шеньке и келье зѣло.

М
В
С
К
Г
А

незисѣтъ гдасѣ конуаісѣ ксѣслоке
саси. аи кляхоу са народи оуѣ
никого. бѣ бо оуѣ аіа іако власть
на лѣзи. и не іако іенн жниці хѣ
и фарисей.

М
В
С
К
Г
А

Сѣшѣ. ашюже юмоу сѣ гортѣ.
кѣ слѣдѣтъ гондоша на роднаго
зи. неспроисаженѣ пристоуплѣ
кланѣ шесѣ юмоу гѣм. гѣи аще хо
щешн може шнла оу нести гѣи.
и простѣ рѣроу ісоу ісѣ ксѣсноу гѣм.
хощю оу нести сѣ. на кѣ оу исти
са ѿпроказѣ. и рече юмоу ісѣ.
вн жѣ ни сомоу же не повѣжѣ. нѣ
шѣдѣ по іса жнса архіиерсѣовн. і
примесн дарѣ нже по велѣ мѣнси.

вѣсѣ кѣ дѣнь юнмѣ. — ісѣ сѣу.

М
В
С
К
Г
А

Бѣшѣ ашюже юмоу кѣ са перна оу мѣ.
пристоупни кѣ юмоу сѣ гѣни сѣ. мо
ла ни гѣм. гѣи. отрокѣ мѣн ле жн
тѣ вѣдѣ олоу ослабленѣ. бѣ дѣнѣ

жѣ дѣ. во вѣдѣ шю ісоу вѣ са перна.

В ОСТѢНЦЕ. — ГЛА Г.

К

СТРАЖА. И ГЛАГОЛОУСЬ. АЗЪ
 ПРИШЕДЪ ИЩЕЮИ. И ѿвѣща
 въсѣтникомъ рекомоу. ГИ. ИЖ
 СЛАДОСТОИНА ДАКЪ ДОКЛАД
 НЕЖИНА БИИ. НЕТЪ КМОРЬЦИ
 СЛОКО. И ИЩЕ КЛАЕ ИТЪ ОТРЕКЪМОИ.
 НАЗЪ БОУАКЪ ИСАИ ПОДЪ КЛА
 СТЬЮ. И ЛЪ И ПОДЪ СОБОЮ КОИНЫ.
 И ГЛАГОЛОУНАИ. И ИДЕТЬ. И
 ДОУГОЛОУ ПОНА И И ПРАДЕТЬ.
 И РАБОУМО КМОУ СЪТЪ КОРИСЕ. И
 СЪТЪ КОРИТЬ. СЛЪ ИЩЕ КЪ ЖЕ ИС
 УЮ ДИСА КМОУ. И РЕУЕ ГРАДОУ
 ЦИЛА ПОНЕМА. А МЛНЕ ГЛАГОЛА.
 И ИЖЪ ИЖЪ АНТОА И КОИ ВЪ РЪ
 ОБРЪТЪ СЪТЪ.

ров

ГЛАГОЖЕКАМЪ. И КОМОУ И ѿвѣ
 СТОКЪ ИЖЪ АПАДЪ ПРАДОУТЬ. И
 ВЪЗДАГОУТЬ СЪ АВРАМА МЪ
 И ИСАИ КЪ МЪ И ИСАИ КЪ МЪ ВЪ
 ЦРЪСЪТЪ КИ И ИЖЪ СЪ СЪ МЪ. А СЪ ИЖЕ
 ЦРЪСЪТЪ КЪ И ИЖЪ СЪ МЪ СЪ ВЪТЪ
 АДОУ КРОМА ИЩЕ ИЮ. ГОУЕМОУ
 ТЪ ИЛАУ И ИЖЪ СЪ ТЪ СЪ МЪ.

после ево снати

Пересопницьке Євангеліє

Арк. 204. Початок Євангелїя від Луки

Арк. 340 зв. Мініатюра "Євангеліст Йоан з Прохором"

Арк. 341. Початок Євангелія від Йоана

Е҃ван҃ста,

и҃ко҃у҃де҃и҃а҃н҃ли҃де҃ к҃о҃т҃о҃р҃и҃и҃и҃ко҃у҃
д҃у҃т҃и҃н҃н҃т҃и҃п҃л҃о҃д҃и҃е҃г҃о҃ . а҃к҃т҃о
о҃у҃т҃и҃а҃д҃е҃ н҃а҃т҃ъ҃и҃и҃к҃а҃ц҃е҃н҃ь р҃о҃з҃о҃к҃ь
ѣ҃с҃а . а҃н҃а҃к҃о҃г҃о҃ж҃ьс҃о҃н҃ь о҃у҃т҃и҃а҃д҃е҃,
з҃о҃т҃р҃е҃е҃г҃о҃ . о҃у҃сл҃ы҃ш҃а҃к҃и҃и҃и҃
а҃р҃х҃и҃е҃р҃е҃е҃ и҃ф҃а҃р҃и҃с҃е҃е҃ п҃р҃и҃т҃и҃е҃
п҃о҃р҃з҃о҃у҃т҃к҃л҃и҃ и҃ж҃е҃о҃н҃и҃ п҃о
в҃н҃л҃ь . и҃х҃о҃т҃к҃л҃и҃е҃г҃о҃п҃о҃н҃и҃а
т҃и҃ . и҃к҃о҃и҃а҃н҃с҃л҃и҃де҃и҃ . г҃о҃ѣ
и҃а҃к҃о҃п҃р҃о҃к҃а҃ц҃а҃и҃и҃ . **К҃о҃н҃е҃ . Ѹ҃е҃ .**

Еван҃ста҃ в҃и҃н҃н҃е҃у҃ с҃о҃вѣ҃т҃и҃ , к҃о҃т҃о҃р҃и҃и҃ п҃о҃с҃л҃а҃н҃и҃и҃ п҃о҃в҃ѣ҃д҃л҃и҃ . а҃
и҃п҃л҃а҃м҃а҃ѣ҃ з҃а҃н҃ьс҃л҃а҃н҃и҃и҃и҃ с҃л҃а҃в҃и҃и҃ . а҃н҃а҃к҃о҃г҃о҃ж҃ьс҃о҃н҃ь п҃о҃с҃л҃а҃н҃и҃и҃и҃
и҃с҃т҃а҃н҃и҃с҃л҃а҃д҃е҃ . т҃и҃о҃д҃а҃н҃п҃р҃о҃к҃а҃ц҃а҃и҃и҃и҃ з҃а҃н҃ьс҃л҃а҃н҃и҃и҃и҃ п҃о҃в҃ѣ҃д҃л҃и҃а҃ .

ГЛА . І҃І҃А .
АЗА
ЦА

Вп҃о҃в҃ѣ҃д҃л҃и҃и҃е҃ з҃а҃н҃ьс҃л҃а҃н҃и҃и҃и҃
д҃о҃н҃и҃и҃н҃и҃ш҃о҃у҃и҃п҃р҃и҃т҃ъ҃о҃у҃
р҃е҃к҃о҃у҃т҃и҃ . о҃у҃т҃и҃о҃д҃к҃н҃с҃л҃
п҃р҃т҃к҃о҃н҃к҃н҃о҃ѣ҃ Ѹ҃а҃к҃о҃у҃т҃и҃ю҃ . к҃о҃т҃о
р҃и҃и҃и҃ о҃у҃т҃и҃н҃н҃л҃ьк҃р҃а҃к҃ьс҃н҃ѣ҃н҃с҃к҃о
ѣ҃н҃о҃у҃ . и҃п҃о҃с҃л҃а҃м҃ьс҃л҃о҃у҃т҃ьс҃к҃о҃м҃
п҃р҃и҃з҃в҃а҃т҃и҃з҃а҃н҃н҃ы҃а҃ н҃а҃к҃р҃а
к҃ь . и҃н҃е҃х҃о҃т҃к҃л҃и҃п҃р҃и҃т҃и҃ .

НА

Н҃Е҃Д . Ѹ҃е҃г҃ьп҃р҃и҃т҃и҃ю҃ , о҃у҃п҃о҃д҃к҃н҃с҃л҃

Арк. 93 зв. Зразок почерку писця Михайла Васи́левича. Сторінка з сумарієм та ініціалом

МАРКО

нішто є такоє злѡ оути
ниль . яѡни ѡглатъ
еще колше криули ро
спниєго . тоцѡ пи
латъ хотѣти людемъ къ
волноути нити . поустѣ
ицѡ караквоу . яисѡ ки
кшица мнѡмъ якъ єго
пропѡли . **РОУЄ Мѡ .**

34

Роини плакъ оу велиєго
внутра цѡра котори
назѡваєтѣ прѣторъ .

домъ радниціи . двора тицьи .

и зозвали
вєєсѡборъ . и околкли
єго в прѣждоу . КАШАРАТИКА .

и мложилни єго вѣне
цѡ оутиєтши стѣрнѡ . и
поуали єго по здорокла
ти и цокити . радюиєтѣ
прѡ жидѡвєкѡи . и ки

ЄУЄ СЪСТІЄТѢА . ВЪ ѡ . КОН

Арк. 192 зв. Зразок уживання глос у тексті Євангелія від Марка

Короткий термінологічний словник

А

Акафіст – у християнському богослужінні різновид хвалебного піс-
неспіву, який виконується всіма присутніми стоячи.

Алфавіт – від назви перших двох літер давньогрецької мови – впоряд-
кована сукупність усіх літер мови, розміщених в усталеному порядку.

Аорист – у давніх слов'янських мовах видо-часова форма, яка озна-
чала нетривалу одноразову та нерозчленовану дію, що відбувалася
в минулому.

Наприклад: несохъ – я ніс;
знахъ – я знав;
могъ – я міг.

Апокрифи (букв. «сокровенний, потаємний») – пам'ятки ранньохри-
стіянської літератури (здебільшого давньосемітськими мовами).

«**Апостол**» (букв. «посланець») – загальна назва 22-х книг Нового За-
віту, написаних давньогрецькою мовою. Разом із Псалтирем та Єван-
гелієм був перекладений на старослов'янську мову у 863 р.

Арамейське письмо (арамейська група мов) – одна із груп семітсь-
ких мов. Писемність виникла у I половині II тис. до н. е. (було консо-
нантною системою – графічно зображалися тільки приголосні).

Артикуляція – робота органів мовлення; положення органів мовлення та їх динаміка у момент творення звуків.

Асиміляція (уподібнення) – пристосування звуків у межах слова чи словосполучення. Наприклад [легко – лехко].

Афікси – службові морфеми, значущі частини слова, крім кореня та закінчення, – суфікси, префікси.

Б

Берестяні грамоти – пам'ятки давньої східнослов'янської писемності (XI–XV ст.), написані на зовнішній шаруватій частині кори берези.

Біблія (Священна книга) – сукупність священних книг. Складається з двох частин – Старого Заповіту та Нового Заповіту. (Старий Заповіт – давньоєврейськими та арамейськими діалектами; Новий Заповіт – давньогрецькою мовою). Старий Заповіт був створений у IX ст. до н. е. – II ст. н. е., Новий Заповіт – у I–II ст. н. е.

Біблія («Вульгата») – перший переклад Святого Письма на латину з давньогрецької мови, який здійснив блаженний Ієронім у IV–V ст. н. е.

Буква (літера) – графічно зображений знак, який позначає звуки. Впорядкована сукупність букв (літер) називається алфавітом.

Буквиця – див. «Ініціал».

Бустрофедон (букв. «волоборозна») – це спосіб письма, коли перший рядок пишеться справа наліво, наступний – зліва направо, третій рядок знову, як перший – справа наліво. Така форма написання була поширена у критській, хетській, південноаравійській, етрусській, давньогрецькій та ін. культурах. Пізніше всі вони відмовилися від цієї форми й обрали один напрямок. Одні – зліва направо, інші – справа наліво. На думку автора книги, напрямок написання фіксувався за культурами у залежності від космогонічної концепції – культури. Т. зв. «холодні», в яких базовим, світоглядно-моделюючим небесним світилом було Сонце, обрали напрямок зліва направо. Ті ж культури, в яких цю функцію виконував Місяць, обрали напрямок справа наліво, що, власне, відповідає траєкторії та напрямові руху планет, який спостерігали жителі Північної півкулі Землі.

В

«**Вавилонське стовпотворіння**» (змішування) у відповідності з біблійним текстом (Буття, 11) будувалось нащадками Ноя на березі р. Євфрат. Оскільки це місто було символом гріховності, Бог змішав мови і не дав побудувати його. Вавилон є символом гріхопадіння та змішування – повного хаосу.

Відкритий склад (частина слова, його сегмент, складник, який визначався у відповідності з правилами складоподілу) – склад, який закінчувався голосним звуком.

Візантійське письмо (унціальне, урочисте, монументальне) належить до т. зв. середнього періоду розвитку грецького письма. Розвинена та вдосконалена графічна система, яка (на думку більшості дослідників) у V ст. лягла в основу кирилиці.

Вокалізм – система голосних звуків певної мови.

В'язь – декоративний, орнаментоподібний рядок літер, зазвичай червоного кольору, який виконував функції заголовка. В'язь була поширена як в епоху рукописних текстів, так і в епоху стародруків.

Г

Гebraїстика – комплекс гуманітарних дисциплін, які вивчають єврейську культуру. У лінгвістичному аспекті досліджуються давньоєврейські мови та тексти епохи створення Біблії.

Глаголиця – одна з найдавніших систем письма у східних та південних слов'ян. Найімовірніше створена до кирилиці під впливом кавказько-близькосхідних мов. Була витіснена кирилицею. Найдовше існувала на Балканах – у Хорватії – до XII ст.

Глосарій – словник; зібрання слів, що потребують пояснень.

Голосні звуки (вокалі) – звуки мови, які характеризуються акустично як музичні тони з відсутністю або незначною домішкою шуму (голосним протиставляються приголосні).

Гражданське письмо (шрифт), «гражданка» – світський шрифт, який почали застосовувати на теренах східних слов'ян поза межами церковних потреб після проведеної реформи 1708-10 рр.

Граматика – будова мови; комплекс правил та законів, за якими функціонує окремо взята мовна система.

Грамота (читання, письмо) – має кілька значень: 1. Читання та написання текстів; 2. Найбільш поширений вид ділової писемності XIII–XVIII ст.

Графіка – сукупність усіх рукописних та друківаних знаків будь-якої писемності.

Графіті – написи та малюнки, видряпані або зображені на стінах, керамічних (ремісничих) виробах.

Гутенберг Іоган (кінець XIV ст. – 1468) – винахідник європейського способу книгодрукування. Вважається, що ним вперше був застосований спосіб друку приблизно в 1440 р.

Г-щілинний (Г) та Г-проривний – у східнослов'янських мовах сформувалися дві традиції вживання Г – це проривний [г], який є нормою для російської літературної мови та церковнослов'янської мови у російській редакції, та [Г] – Г-фрикативний (щілинний), який утворюється в результаті тертя струменя повітря між зближеними органами вимови, що є нормою для української літературної мови, діалектів та церковнослов'янської мови в українській редакції. Хоча Г-проривне вживається і в українській мові, але не є таким поширеним, як Г-фрикативне. В окремих випадках у розмовній мові Г-фрикативне може зміщуватись у бік заднього ряду і переходити в г(h)-гортанне.

Д

Давньогрецьке письмо – алфавітне письмо, яке впливає з фінікійського (фонетичного) письма. Виникло приблизно у IX–VIII ст. до н. е. Пізніше лягло в основу візантійського письма. Проіснувало до XIII–XV ст. У XVII ст. на його основі було створено новогрецький алфавіт.

Двоїна – форма числа, яка вживалась у випадках, коли йшлося про двох осіб, два предмети, парну кількість. Наприклад: **дѣвѣ рѣцѣ, дѣвѣ женѣ.**

Дисиміляція (розподібнення) – заміна у слові одного або двох однакових фонетичних явищ (звуків) іншими, артикуляційно близькими. Наприклад: **крѣсть – хрѣсть.**

Діакритичні (надрядкові) знаки – система умовних символів, які застосовуються у графічній системі для уточнення, розпізнавання, виокремлення. Наприклад: титло, апостроф.

З

Закритий склад – склад, який закінчується приголосною (або будь-яким нескладотворчим звуком).

Заставка (декоративна планка) – орнаментована (частіше рослинним орнаментом) частина тексту відповідно до ширини графічного поля, яка означала початок книги чи розділу.

Зредуковані (редуковані) – надкороткі, ослаблені голосні ь та ъ. До XII ст. вони перебували у слабкій та сильній позиціях. Пізніше у слабких позиціях вони занепали, а у сильних перейшли в голосні повного творення е та о.

Наприклад: шьпѣтати – шептати

сѣтъникъ – сотник

жьньць – жнець

І

Ідеографічне письмо (ідеограма, ідея, образ, поняття) – вид протописемності, яке не читалось, а тлумачилось. Ідеографічними були давньоєгипетська, шумерська, акадська системи письма, писемність майя, сучасне китайське письмо.

Ієрогліф (священний знак, письмо) – фігурні знаки, які позначали цілі поняття та слова. Поширені у Давньому Єгипті. Сьогодні – китайське, японське та ін. письмо.

Ікос – церковний піснеспів, який містив похвалу святого чи свята. Ікоси разом з кондаками складають акафіст.

Ініціал (буквиця) – початкова літера, значно більша за рядкові літери, часто орнаментована, ілюстрована. Виконувала у тексті функцію, близьку до абзацу.

К

Камора – діакритичний знак, який мав форму півкола (дужечки) з гострими кінцями вниз, уживався над приголосними (зазвичай над р, л, н) і позначав пом'якшення цих приголосних.

Кирилиця – одна з найдавніших систем слов'янського письма. Названа на честь Кирила (Костянтина) – одного із творців цієї системи письма. Поширена у Східній Європі та на Балканах.

Кирило (Костянтин) та Мефодій – слов'янські просвітителі, творці слов'янської (кириличної) азбуки. Кирило (827–869), Мефодій (815–885) народились і провели дитинство у м. Солунь (тепер м. Салоніки, Греція), добре володіли македонським діалектом, який ліг в основу старослов'янської мови.

Клиновидне письмо (клинопис) – вид письма, який виник приблизно III тис. років до н. е. у давньому Шумері. Текст формувався шляхом втиснення клиноподібних штрихів у м'яку поверхню (глиняні чи воскові таблички). Сьогодні знайдено та дешифровано більше 200 тис. глиняних табличок з клинописними текстами.

Кондак (буквально «будиночок») – церковні піснеспіви, похвала святому або святу.

Консонантизм – система приголосних звуків у будь-якій мові чи діалекті.

Копти (коптське письмо) – єгиптяни-християни (близько 4 млн. осіб), які населяють північну частину Єгипту. Коптська мова – єгипетська мова в останній стадії розвитку. Коптське письмо – буквене письмо, яке було створене у II ст. перекладачами Біблії з грецької на давньоєгипетську мову для поширення християнства. В основі коптського письма лежить давньогрецька графічна система.

Кумранська долина (кумранські тексти, знахідки) – долина Ваді-Кумран, що у Йорданії, поблизу Мертвого моря. У 1947 р. підліток-бе-дуїн Мухамед ед-Діб випасав кіз і випадково натрапив на печеру, в якій була велика кількість глиняних тубусів зі шкіряними згортками (близько 40 тис. текстів та їх фрагментів). У процесі дослідження виявилось, що ці тексти написані різними діалектами давньоєврейської мови і датуються від поч. I тис. до н. е. до II ст. н. е. Більшість текстів написані палеоеврейським квадратним письмом. Більшість текстів сакрального характеру і містять фрагменти 5-книжжя Мойсея. Дешифрування та інші палеографічні і текстологічні дослідження тривають до наших днів.

Л

Лабіалізовані звуки – це голосні звуки, в утворенні яких беруть участь губи (витягуються вперед). В українській мові це [o], [y].

Латиниця – одна з найдавніших систем письма, якою послуговувались давні римляни. Назва походить від племені латинів. Латиниця ге-

неалогічно пов'язана з етрусками, мова, культура та алфавіт яких є відгалуженням від давньоогрецького. Виникла приблизно у VII–VI ст. до н. е. Найдавніші знахідки латинських текстів датуються VI–V ст. до н. е. Нині найбільш поширена графічна система.

Латинське письмо (алфавіт). Сформувалось орієнтовно у VI ст. до н. е. Впродовж своєї історії переживає різні періоди становлення – від архаїчного до монументального (квадратного, лапідарного) письма. Нині існують два основні типи латиниці – антиква.

Літера – див. «Буква».

Літургія та літія (букв. «колінопоклоніння», «щира спільна молитва») – молитва, яка здійснюється всіма загалом – у храмі та за його межами (на подвір'ї храму, площі, відкритому полі та ін.). Це щиросердне звернення до Бога з похвалою та молитвами. Літія – це коротка молитва за померлих.

М

Македонський діалект – балканський слов'янський діалект, яким володіли Кирило та Мефодій і який було взято за основу при створенні алфавіту та перекладах сакральних текстів.

Маюскульне письмо – вживання лише великих літер. Маюскульним є, наприклад, грузинське письмо, де відсутні малі літери.

Метатеза (переміщення, переставлення) – заміна місцями літер у межах однієї словоформи. Наприклад: боднар – бондар, суворий – суровий.

Мінускульне письмо – вживання великих та малих (рядкових) літер.

Мова – найважливіший засіб спілкування людей. Ключова функція мови – «людина творча». Людина творить мову, мова творить людину. Мова розвивається разом із цивілізацією. Мова акумулює культуру, світогляд, історичний досвід народу. Мова – це системно-структурне утворення, яке наділене функціональними особливостями. Мова – дух народу.

Мови «живі» та «мертві» – мови «живі» – ті, які перебувають у вжитку. До «мертвих» мов належать мовні системи, які не вживаються носіями і відомі на підставі пам'яток писемності та ін. записів. Церковнослов'янська мова помилково вважається «мертвою», оскільки це мова церковного обряду і поширена на значній території.

Мовлення – процес реалізації мовної діяльності, живомовний потік. Мовлення – це усне висловлювання вголос та внутрішнє («про себе», без артикуляційного оформлення). Письмові, графічно оформлені тексти теж є різновидом мовлення.

Монументальне письмо (букв. «пам'ятник», «письмо на пам'ятниках») – величне, урочисте, досконале з точки зору форми, геометрично вивірене письмо. М. п. репрезентує розквіт культури та досконалість архітектурних форм.

Н

Наголос – виділення складу (голосної) у слові. Наголоси бувають силовими (наголошений звучить сильніше за інші голосні) та тонічними (наголошений звучить довше).

Напівустав – дещо видозмінений устав, більш пристосований до швидкого написання. Напівустав прийшов на зміну уставу на поч. XV ст. і був перехідною фазою розвитку писемності між уставом та скорописом.

Носові голосні (назалізовані) – це такі звуки, в утворенні яких бере участь носова порожнина і утворюється носовий резонанс (призвук). У старослов'янській мові це були [e^н], [je^н], [o^н], [jo^н]. У сучасних мовах вони поширені у польській, французькій та ін. мовах.

О

Олександрія (Олександрійська бібліотека) – найбільша книгозбірня античності, заснована династією Птоломеїв у III ст. до н. е. у м. Олександрія на півночі Єгипту. Пережила кілька руйнацій – у 47 р. до н. е. Пожежі частково знищили фонди у 273 та 391 рр. н. е. Залишки бібліотеки були знищені в VII–XIII ст. в епоху арабського владарювання. В епоху свого розквіту фонди бібліотеки налічували близько 700 тис. томів (сувоїв).

П

Паерик (єртиця) – графічний знак, який за формою близький до апострофа і означав пропуск на письмі редукованих у слабкій позиції. Наприклад: к'то – к'то, д'ва – д'ва, м'нѣ – м'не.

Палаталізація (палатальні звуки) – пом'якшення приголосних, зміщення до передньої частини артикуляційного апарату, а також зміна фонетичних характеристик. Наприклад: рука – ручка.

Палеографія – це наука, предметом якої є давні тексти. Завданням палеографії є прочитання, датування і тлумачення текстів, а також виявлення помилок, правил і традицій уживання графічних одиниць у будь-якій мові.

Папір (букв. «бавовна») – багатокомпонентний матеріал, в основі якого спеціально оброблені рослинні волокна. Винайдений у 12-му р. до н. е. у Давньому Китаї, а в 76-му папір уже широко застосовується у книжній справі. У X–XI ст. з'являється в Європі. У XIII–XV ст. папір витіснив пергамент і набув значного поширення.

Папірус – рослина, стебла якої розщеплювали, пресували двома шарами (на зразок фанерного пресування), в результаті чого формувались листи. Після висушування на листи папірусу наносили бамбуковою фарбою (пізніше чорнилом) тексти. Найбільшого поширення папіруси набули в Єгипті. Найдавніші папіруси датуються III тис. до н. е., найпізніші – XI ст. н. е.

Пергамент (пергамен, від міста Пергам – сьогодні Бергама) – місцевість в Азії, де у II ст. до н. е. широко застосовувався як матеріал, на якому писали тексти. Це спеціально оброблені шкіри тварин (ягнят, кроликів, телят). Листам надавали прямокутної форми – складали вдвоє. Так утворювались 4 сторінки книги. Папір витіснив пергамент, і шкіру згодом використовували для обтягування обкладинок.

Перфект – дієслівна форма, яка виражає дію, що зберігає результат у теперішньому часі (минулий результативний час). Уживається з допоміжним словом БЫТИ.

Півустав (полуустав) – це тип кирилиці, який прийшов на зміну уставному письму в середині XIV ст. Він був позбавлений строгих геометричних форм, допускав округлість літер, порушення симетрії, відсутність текстового декору та ін. Півустав виник унаслідок поширення писемності як більш зручний та придатний до швидкого написання.

Піктографічне (версифіковане онтологічно) **письмо** – малюнкове письмо – найбільш архаїчна форма письма, яка була поширена на ранніх стадіях розвитку більшості культур. Піктограма – це рисунок або послідовність рисунків, які символізують цілі поняття та висловлювання. Виділяють два основних типи піктограм – іконічні (що

значною мірою схожі на предмет, який вони відображають) та символічні (які втратили безпосередній зв'язок із зображеною формою). Піктографічне письмо не читається, а тлумачиться. Частково поширене у сучасних культурах, наприклад, дорожні знаки.

Плюсквамперфект – давноминулий час – дієслівна форма, яка виражає дію, що передувала іншій дії у минулому. У церковнослов'янській мові вживається за допомогою допоміжного дієслова БЫТИ.

Р

Редакція (ізвод) – «зведення», «список» – традиція прочитання (або вимова). Також традиція запису (транслітерації) церковнослов'янського тексту літерами сучасного алфавіту. Редакції окреслились у XII ст. Поділялись на болгарську, македонську, сербську та східнослов'янську – київський та московський варіанти – пізніше ізводи. Також виокремились хорватський, чеський, боснійський та ін. У сучасній науці немає єдиної точки зору щодо поділу текстової спадщини на редакції.

Редукція (пересування назад, зменшення, скорочення) – зміна артикуляційних характеристик звуків, яка проявляється у скороченні довготи звучання. Наприклад: учитель – [Ů]читель.

Руни (рунічне письмо) – алфавіт, який застосовувався германськими народами з II–III ст. н. е. до пізнього середньовіччя. Р. п. було витіснене латиницею. Розрізняють загальногерманські, скандинавські та англосаксонські. Дослідники стверджують, що руни виконували, крім мовно-комунікативних, ще й магичні функції. Наприклад, у перекладі з готської руна – це «шептати» та «таємниця». Термін «руна» застосовується і до інших писемностей.

С

Скрипторій (букв. «писець») – майстерня з написання та виготовлення рукописних книг у західноєвропейських монастирях та при дворах володарів у VI–XII ст. У XV–XVI ст. такі майстерні поширились на теренах Східної Європи.

Скоропис – форма письма, яка поширилася після напівуставу. Скоропис – це форми літер, позбавлені чітких геометричних канонів. У Східній Європі поширюється у XIV–XVII ст. Поширюється у господарській, діловій та ін. сферах.

Слов'янські мови – слов'янська група мов, яка входить до індоєвропейської мовної сім'ї. Східнослов'янські мови: українська, російська, білоруська. Південнослов'янські мови: старослов'янська, болгарська, македонська, сербохорватська, словенська. Західнослов'янські мови: чеська, словацька, польська, лужицька, кашубська, полабська.

Сонорні звуки (звучні) – приголосні, у творенні яких голос (музикальний тон) переважає над шумом (також називають «напівголосні»). До сонорних належать м, н, л, р та ј.

«Срібний кодекс» – манускрипт, переклад Біблії (четвероєвангелія) на готську мову, який здійснив у VI ст. єпископ Вульфїла. С. к. складається з 336 листів (збереглося 188). Написаний на пергаменті на пурпуровому тлі срібними та золотими літерами. С. к. є унікальною пам'яткою як готської мови, так і історії книжної справи.

Стародруки – умовна назва книжної продукції (у східних слов'ян) XV–XVIII ст. Стародруки прийшли на зміну рукописній книзі.

Старослов'янська мова – це книжна мова богослужбових канонічних книг, яка була створена на основі македонського (слов'янського) діалекту і була засадою формування літературних мов південних та східних слов'ян. Старослов'янська мова обмежується часовими рамками – IX–XI ст. і розглядається як перший, найбільш ранній період розвитку церковнослов'янської мови.

Стишиця – клиновидна форма тексту, яка засвідчувала його завершення. Вживалась як у рукописних текстах, так і у стародруках.

Суплетивізм (додатковий) – слова, які в рамках однієї парадигми маніфестують одне і те саме (або близькі) поняття, при цьому утворюються від різних основ. Наприклад: я – мене, він – його, говорити – сказати.

Т

Титло (напис) – надрядковий знак, який ставився над скорочено написаним словом, а також над буквами-цифрами. У позначенні чисел титло паралельно вживається з крапками по один або обидва боки літер з числовим значенням.

Транскрипція (переписування) – спосіб фіксації на письмі звукових характеристик мовлення. Завданням транскрипції є якнайточніше з допомогою літер та додаткових символів записати звучання того чи іншого слова незалежно від графічних та орфографічних норм мови, в якій воно функціонує. Наприклад: людина – [л'удина].

Транслітерація – передача тексту (слова, словоформи) засобами іншого алфавіту. Стосовно живих мов, то при застосуванні транслітерації береться до уваги і звуковий складник. Метою транслітерації є передача звуковими та графічними засобами іншої мови слова за умов максимального збереження фонового «портрета» слова. Наприклад: New York – Нью-Йорк, Петренко – Petrenko.

У

Унціал (урочисте, монументальне письмо) – див. «Візантійське письмо».

Устав – вид кириличного письма, який виник під впливом візантійського (грецького) унціального письма. Устав характеризується чіткими геометричними формами. Устав XI–XV ст. представлений двома основними формами – каліграфічний та некаліграфічний. Каліграфічний позначений строгими пропорціями та симетрією.

Ф

Федоров (Федорів) Іван (близько 1510–1583) – засновник книгодрукування на теренах Східної Європи. Надрукував першу офіційну книгу східних слов'ян – «Апостол» (1564 р.) – збереглося 50 примірників. Заслуга видатного книговидавця у заснуванні та поширенні кириличної книжної продукції.

Філігрань (букв. «нитка», «зерно») – «водяний знак», який утворюється у структурі паперу у місцях дотикання до твердих структур під час висихання паперової маси. Філіграні є поширеними від початку продукування паперу до XX ст. У наш час філігрань широко застосовується у виготовленні документів та цінних паперів.

Фінікійське письмо – квазіалфавітне, а пізніше алфавітне лінійне консонантне (звуко-буквене, фонетичне) письмо, яке є прототипом більш поширеної латиничної та кириличної систем письма, водночас це найбільш досконала графічна система. Виникло Ф. п. у Давній Фінікії приблизно у середині II тис. до н. е. Пізніше ця система письма була запозичена іншими народами. Греки запозичили та додали голосні літери приблизно у IX–VIII ст. до н. е.

Фонема (звук, голос) – найменша звукова одиниця мови, яка служить для творення та розрізнення слів, тобто виконує словорозрізнявальну

та словорозпізнавальну функції. У процесі мовлення фонемі впливають одна на одну, утворюючи різні варіанти (відтінки) цих звуків.

Фонетика (букв. «звуковий», «голосовий») – розділ мовознавства, який вивчає звукову систему мови – зміни, взаємовпливи, розвиток, правила та закони функціонування фонем. Фонетика тісно пов'язана з граматиною.

Ц

Церковнослов'янська мова (кириличний варіант) – це писемно-літературна мова слов'янських народів, яка виникла на основі старослов'янської мови. З кінця IX ст. почали формуватися окремі редакції. Виділяються болгарська, македонська, сербська, східнослов'янська (з українською та російською підредакціями) редакції. Також існують хорватська (глаголична), чеська та румунська редакції. Остаточного унормування східнослов'янська редакція набула у працях Лаврентія Зизанія та Мелетія Смотрицького. Офіційного статусу ЦСМ набула після реформи мови у 1708–1710 рр. Українська редакція остаточно оформилась у XIX ст. У 1-й пол. XX ст. спостерігається тенденція заміни української редакції ЦСМ українською літературною мовою. На поч. XXI ст. посилюється інтерес до цієї мови, а також тривають дискусії щодо її актуальності.

Основні текстові джерела церковнослов'янської мови

(старокириличні тексти)

Савина книга – пам'ятка XI ст. Знайдена І. І. Срезневським. За жанром – Євангеліє-апракос. Містить ознаки східноболгарського діалекту. Складається зі 166 пергаментних листів. Зберігається у Російському державному архіві в Москві.

Супральський рукопис – пам'ятка XI ст. – болгарського походження. Знайдений у 1823 р. у Супральському монастирі біля Білостока (Польща). Складається з 285 пергаментних листів. Містить березневу мінею (книгу церковних читань на усі дні березня, здебільшого – житія святих). Зберігається частинами в Любляні, Варшаві та Санкт-Петербурзі.

Хіландарські уривки – пам'ятка XI ст. – болгарського походження. Знайдена у 1844 р. у Хіландарському монастирі на Афоні. За жанром – уривок проповіді. Зберігається у фондах Одеської державної наукової бібліотеки.

Зографські кириличні листки – знайдені на Афоні у 1906 р. Це два листки болгарського походження. Зберігаються у бібліотеці Зографського монастиря.

Слуцькі листки – знайдені у 1867 р. у м. Слуцьку біля Мінська. Рукописний текст на 5 листках. Оригінал пам'ятки втрачено.

Остромирове Євангеліє (1056–1057 рр.). Створена книга у Києві для новгородського посадника Остромира. Складається з 294 аркушів пергаменту у твердій оправі. За жанром – Євангеліє-апракос. Зберігається у Санкт-Петербурзі.

Збірник Святослава (1073 р.). Знайдено у 1817 р. у Воскресенському Ново-Єрусалимському монастирі. За жанром – переклад греко-візантійської антології. Складається з 266 листків. Зберігається в історичному музеї у Москві.

Збірник 1076 р. (його ще називають Збірником Св'ятослава 1076 р.). Складається з 277 пергаментних аркушів. Збірник було виявлено у другій половині XVIII ст. За жанром – релігійно-повчальні тексти, також фрагменти християнських настанов Отців Церкви. Зберігається в Державному історичному музеї в Москві.

Мстиславове Євангеліє. Створене на початку XII ст. Місцем написання тексту є Київ. Обсяг – 213 аркушів рукописного тексту. За жанром – Євангеліє-апракос. Зберігається у Синодальній збірні Державного Історичного музею в Москві.

Архангельське Євангеліє (1092 р.). Виявлене в 1876 р. До Москви його привіз житель Архангельщини (звідси назва). Текст налічує 178 аркушів пергаменту. За жанром – Євангеліє-апракос. За свідченнями дослідників, текст містить ознаки київської говірки. Зберігається у Державній національній бібліотеці у Москві.

Реймське Євангеліє. Створене у першій половині XI ст. З донькою Ярослава Мудрого Анною потрапило до Франції. Складається з двох частин: 16 листів – кирилиця, 31 – глаголиця. Містить апостольські послання, паремії та фрагмент Євангелія-апракосу. Зберігається у бібліотеці м. Реймс (Франція).

Єнінський Апостол – пам'ятка XI ст. болгарського походження. Рукопис складають 39 листів рукописного тексту. За жанром – апостол-життепис та послання апостолів. Знайдено пам'ятку у 1960 р. під час реставрації церкви св. Параскеви в с. Єніна в Болгарії. Сьогодні зберігається в Софії.

Літописи (XI–XVII ст.) – історичні хроніки, в яких фіксували перебіг подій. Загальний обсяг – 307 аркушів. Зараз зберігаються у Санкт-Петербурзі.

Галицько-Волинський літопис – хроніка XIII ст. Входить до Іпатіївського літописного зведення. Знайдений у 1809 р. Зберігається у Бібліотеці Російської Академії Наук.

Повість минулих літ (Повѣсть временныхъ лѣтъ). Літописне зведення XI–XII ст. Є частиною Іпатіївського та Лаврентіївського літописних зведень. Авторство належить монахові Києво-Печерського монастиря Нестору. За жанром є хронографом (хроніка подій).

Добрилове Євангеліє (1164 р.) – рукописна пам'ятка, у якій чітко відстежується східнослов'янська редакція. Створена у Києві або його околицях. За жанром – Євангеліє-апракос. Пам'ятка має чітке датування

та авторство, які зазначені у приписці у кінці книги. Містить 270 пергаментних аркушів. Зберігається рукопис у Російській національній бібліотеці у Москві.

Юрїївське Євангеліє. Написане в Києві та Новгороді у 1119–1128 рр. Загальний обсяг – 231 аркуш. За жанром – Євангеліє-апракос. Зберігається у Синодальному фонді в Москві.

Пантелеймонове Євангеліє (кінець XII – поч. XIII ст.). Написане та зберігалось у Софійському соборі м. Новгорода. За жанром – Євангеліє-апракос. Загальний обсяг – 224 аркуші пергаменту. Містить мініатюру із зображенням св. Пантелеймона та Катерини (звідси назва). Зберігається в Російській національній бібліотеці в Санкт-Петербурзі.

Четї-Мінеї 1095–1097 рр. Тексти впорядковано відповідно до календаря свят – помісячно. Зазвичай повчальні тексти та настанови щодо впорядкування життя у відповідності з християнськими канонами. До XVIII ст. вони були розтиражовані й поширені на всій території східних слов'ян. Рукопис зберігається в Державному історичному музеї у Москві.

Києво-Печерський патерик – збірка оповідань про ченців Києво-Печерського монастиря. Патерик складено в XIII ст. Основу пам'ятки склало листування між суздальським єпископом Симоном і ченцем Києво-Печерського монастиря Полікарпом.

Синайський патерик (Луг Духовний, Лимонар). Авторство належить блаженному Іоану Мосху (кінець VI – поч. VII ст.). Тексти-описи християнського подвигу «святих мужів церкви» і є перекладом з давньогрецької мови. До нас дійшли більш пізні списки (XV–XVI ст.). Давньовізантійський оригінал втрачено. На думку фахівців, переклад містить ознаки східнослов'янських діалектів. Загальний обсяг – 184 аркуші. Зберігається в Москві у фондах Державного історичного музею.

Галицьке Євангеліє (1144 р.). Написане та зберігалось у храмі Успіння в Крилосі, що біля Галича. Текст рукописний на пергаменті в обсязі 260 аркушів. Крім євангельських текстів, вміщено місяцеслів, який за змістом є близьким до болгарського Тарновського Євангелія 1273 р. Зберігається в Москві у збірні Державного історичного музею.

Турівське Євангеліє – Євангеліє-апракос XI ст., яке було знайдене у м. Турові (Білорусь) у 1865 р. Збереглося 10 аркушів. За формою є близьким до Реймського Євангелія. Зберігається у бібліотеці Академії наук Литви.

Євсевієве Євангеліє (1283 р.). Містить фрагменти тексту Євангелія від Іоана, а також збірку євангельських читань. Створене на Галичині або на Холмщині. Складається із 140 пергаментних аркушів. Зберігається в Російській державній бібліотеці в Москві.

Буцацьке Євангеліє (Городиське) XII–XIII ст. Написане кириличним уставом. Налічує 160 аркушів пергаменту. Жанр – традиційне Євангеліє. Зберігається у Львові в Музеї українського мистецтва.

Путнянське Євангеліє (XIII ст.) – Євангеліє-апракос. Створене і до сьогодні зберігається у бібліотеці Путнянського монастиря, що на Буковині. Збереглося 146 пергаментних аркушів.

Часослов – богослужбова книга. Авторство належить Саві Освяченому з подальшими доповненнями Іоана Дамаскіна та Феодора Студита. Набув значного поширення у Західній та Східній Європі. Первинно – рукописний, пізніше – друкований варіанти. Поряд з Літургією був основним джерелом церковнослов'янської мови для широких мас.

Луцьке Євангеліє (1366 р.) – апракос (богослужбовий збірник), рукописний текст на пергаменті. Вважається на два століття старшим за Пересопницьке Євангеліє. Місце написання – Спаський Красносельський монастир поблизу Луцька. Рукопис зберігається в Російській державній бібліотеці в Москві.

Лавришівське Євангеліє (1329 р.) – Євангеліє-апракос. У XIX ст. було перевезене до Кракова. Місцем створення пам'ятки вважається Білорусь, хоча деякі дослідники вважають, що було написане на Волині. Сьогодні оригінал зберігається в музеї Чарторийських у Кракові.

Холмське Євангеліє (кінець XIII ст.) – Євангеліє-апракос. У 1376 р. подароване Юрієм-Андрієм Острозьким церкві Пречистої Богоматері у м. Холм (звідси і назва). Налічує 167 аркушів. Написане на пергаменті. Частина текстів втрачено. Зберігається у Російській державній бібліотеці в Москві.

Київський псалтир (1397 р.) – пергаментний рукопис на 229 аркушах. Містить псалми Давида та інших частин Біблії. У цієї пам'ятки складна історія. За всіма ознаками, була створена в Києві. Зберігається у Санкт-Петербурзі.

Королевське Євангеліє (1401 р.). Переписане в с. Королево, що на Закарпатті. Рукопис налічує 176 аркушів і належить перу Станіслава

Грамматика. Оригінал зберігається в Ужгороді в Закарпатському краєзнавчому музеї.

Житомирське Євангеліє (1571 р.). Не є оригінальним текстом, являє собою список із Пересопницького Євангелія. Вважається, що зберігалося в м. Володимир (м. Володимир-Волинський). Оригінал втрачено. Збереглися передруковані фрагменти та опис пам'ятки дослідниками.

Оршанське Євангеліє – рукописна пам'ятка XIII ст. Знайдене в м. Орша в 1812 р. Збереглися 142 пергаментних аркуші. Відображає білоруську традицію рукописної книги. Крім основного тексту, містить місяцеслів та недільні ранкові Євангелія. Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського.

Київський Псалтир (1397 р.) – рукописна пам'ятка, яка становить 229 аркушів пергаменту. Містить Псалтир, хвалебні пісні та молитви. Створена пам'ятка у Києві. Нині зберігається у бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедрина у Санкт-Петербурзі.

Пересопницьке Євангеліє (1556–1561 рр.) – унікальна пам'ятка староукраїнської мови (рукописний текст) у твердій оправі. Загальний обсяг – 482 аркуші. Роботу над створенням тексту розпочато у м. Заслав (нині – Ізяслав Хмельницької області) і завершено у Пересопницькому монастирі (с. Пересопниця Рівненської області). Є найважливішою духовною пам'яткою українського народу. Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського у Києві.

«Апостол» Івана Федорова – «Діяння та послання апостольські» – перша друкowana книга в Україні. Видана в 1573–1574 рр. у Львові. У книзі 267 аркушів (534 сторінки). За 10 років до цього вийшла у Москві і належала до т. зв. «анонімних видань». Тираж виданого у Львові «Апостола» налічував 90 примірників, збереглося близько 50. Це видання є великою культурною цінністю, примірники якого є у книгозбірнях різних країн.

Острозька Біблія (1580–1581) – стародрук, який був створений Іваном Федоровим. Було використано шість видів друкарських шрифтів. Складається з 628 аркушів. Вийшла тиражем 1500 примірників. Зберігся 351. В Україні – 70 примірників, два з яких – у м. Острозі в Музеї книги і друкарства.

Хорошівське Євангеліє (1581 р.) – рукописне чотириєвангеліє (містить також Послання Апостолів та Апокаліпсис). Знайдене у с. Хорошів на Волині. Рукопис складається з 261 аркуша. Зберігається в Національній бібліотеці України імені В. Вернадського.

Літківське Євангеліє (датується приблизно 1595 р.). Найімовірніше, написане в Луцьку. Налічує 255 аркушів. Належить перу Якова Івановича. Знайдене у 1909 р. у бібліотеці настоятеля Свято-Микільського храму містечка Літки (на Чернігівщині). Рукописний текст налічує 255 аркушів. Після зруйнування храму у с. Літки у 1930-х рр. місцезнаходження пам'ятки не відоме.

Літургія – найважливіше християнське богослужіння. Найбільш поширені – Літургія Іоана Золотоустого, Василя Великого та Григорія Богослова. Відомі також Літургії Григорія Двоєслова, Апостола Іакова, Апостола Марка, також Літургії Фаддея і Марія, Феодора Мопсуестийського та Нестора й ін. У східних слов'ян поширені перші три. Тиражувались у рукописному та друкованому варіантах і впродовж останніх століть вийшли у світ значним обсягом. Літургії були і залишаються найважливішим джерелом поширення церковнослов'янської мови.

Пролог – збірник житія святих, повчань. Виник у Візантії X–XI ст. Перекладений мовою східних слов'ян у XII ст. Східнослов'янські редакції доповнилися житієм Бориса і Гліба княгині Ольги, Феодосія Печерського та ін. У XVI–XVIII ст.: набув популярності у Східній Європі і неодноразово публікувався, зокрема у Вільно (нині Вільнюс). Цей твір вплинув на творчість багатьох письменників та поетів.

Свята книга преподобних Єфрема Сирина та Авви Доротея. Книга християнських повчань та настанов. Перекладена та вийшла у світ у кінці XIII ст. Повторно перекладена у XVII ст. та вийшла друком у Вільно (Вільнюс) в XVIII ст. Була книгою для повсякденних читань та рубрикована у залежності від висвітлюваних чеснот. Вийшла значним тиражем та набула популярності у XVIII ст.

Патерик Скитський та Синодик скитської обителі (Манявського монастиря) є рукописною книгою XVII–XVIII ст., у якій викладені основні канони чернечого життя та настанови щодо високої християнської моралі. Ця літературна спадщина відображає традиційну текстову культуру духовних центрів, якими були монастирі на території України.

Список рекомендованої літератури

1. Амусин И. Д. **Находки у Мертвого моря**. Москва, 1964.
2. Бабич Н. Д. **Історія української літературної мови**. Львів, 1993.
3. Белей Л., Белей О. **Словник старослов'янсько-український**. Львів, 2001.
4. Беседина-Невзорова В. П. **Старославянский язык**. Харьков, 1962.
5. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. **Церковнослов'янська мова**. Київ, 2000.
6. Білих О. П. **Словозміна у церковнослов'янській мові української редакції (кінець XVI – XVII ст.)**. Кіровоград, 2016.
7. **Букварь Ивана Федорова**. Київ, 1975.
8. Ван-Вейк Н. **История старославянского языка**. Москва, 1957.
9. Возняк М. **Коротка граматика давньої церковнослов'янської мови в порівнянні з українською для ужитку в середніх школах**. Львів, 1925.
10. Воробьева А. Г. **Учебник церковнославянского языка**. Москва, 1991.
11. Гаманович А. **Грамматика церковно-славянского языка**. Москва, 1991.
12. **Грамматика 1648 г.** Москва, 2007.
13. **Грамматика Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого**. Москва, 2000.

14. Горшков А. И. **Старославянский язык**. Москва, 1963. **Грамматика 1648 г.** Москва, 2007.
15. Громик Ю. В. **Старослов'янська мова. Збірник вправ та завдань**. Луцьк, 2010.
16. Дамаскін І., Попович Д. **Грамматика церковнослов'янської мови**. Мондер, Альберта, 1958.
17. Дементьев А. А. **Сборник задач и упражнений по старославянскому языку**. Москва, 1975.
18. Донских О. А. **К истокам языка**. Новосибирск, 1988.
19. Драчук В. С. **Дорогами тисячоліть**. Київ, 1978.
20. Дьяченко Г. **Полный церковнославянский словарь**. Москва, 1993.
21. Елкина Н. М. **Старославянский язык**. Москва, 1960.
22. Замаровський В. **Спочатку був Шумер**. Київ, 1983.
23. Запаско Я. П., Мацюк О. Я. **Львівські стародруки**. Львів, 1983.
24. Зизаній Л. **Грамматика словенська**. Київ, 1980.
25. Иванова Т. А. **Старославянский язык**. Москва, 1977.
26. Иеромонах Алипий. **Грамматика церковнославянского языка**. Москва, 1991.
27. Иоганес Ф. **История письма**. Москва, 1979.
28. Истрин В. А. **Возникновение и развитие письма**. Москва, 1965.
29. Истрин В. А. **1100 лет славянской азбуки**. Москва, 1988.
30. Кархут С. **Грамматика української церковно-слов'янської мови**. Львів, 1927.
31. Колесов В. В. **Мир человека в слове Древней Руси**. Ленинград, 1986.
32. Кривчик В. Ф., Можейко Н. С. **Старославянский язык**. Минск, 1985.
33. Куземська Г. **Якою мовою молилася Давня Україна: правила української транслітерації церковнослов'янських текстів**.
34. Лев В. **Нарис граматики староцерковнослов'янської мови в порівнянні з українською церковнослов'янською мовою**. Стенфорд, Конн, 1956.
35. Лесюк М. П. **Становлення та розвиток української літературної мови в Галичині**. Івано-Франківськ, 2014.
36. Леута О. І., Гончаров В. І. **Старослов'янська мова. Збірник вправ і практичних завдань**. Київ, 2004.

37. Леута О. І. **Старослов'янська мова**. Київ, 2001.
38. Липин Л., Белов А. **Глиняные таблички**. Москва, 1952.
39. Майборода А. В. **Старослов'янська мова**. Київ, 1975.
40. Макарова Е. В. **Прописи по церковнославянському языку**. Москва, 2003.
41. Мельник Я. Г., Лазарович О. М. **Церковнослов'янська мова**. Івано-Франківськ, 2017.
42. Миронова Т. Л. **Церковнославянський язык**. Москва, 2008.
43. Могильницький І. **Вѣдомость о Рускомъ Языце**. Івано-Франківськ, 2003.
44. Наєнко Г. М. **Курс лекцій з історії української мови. Фонетика**. Київ, 2002.
45. Німчук В., Пуряєва Н. **Український "Отче наш": хрестоматія перекладів**. Київ, 2013.
46. Огієнко І. **Історія церковно-слов'янської мови: Короткий науково-популярний нарис**. Варшава, 1931.
47. Огієнко І. **Історія церковно-слов'янської мови. Повстання церковно-слов'янської мови. Костянтин і Мефодій: їх життя і діяльність**. Варшава, 1926.
48. Огієнко І. **Історія церковно-слов'янської мови. Фонетика церковно-слов'янської мови**. Варшава, 1927.
49. Огієнко І. **Повстання азбуки і літературної мови в слов'ян**. Жовква, 1937.
50. Плетнева А. А., Кравецкий А. Г. **Церковнославянський язык**. Москва, 2001.
51. Попович І. Д. **Граматика церковнослов'янської мови в українській редакції**. Рим, 1962.
52. Пуряєва Н. В. **Історія української літургійної мови: основні етапи розвитку**. URL: <https://academia.edu/37567592>.
53. Пуряєва Н. В. **Словник церковно-обрядової термінології**. Львів, 2001.
54. Ремнева М. Л. **Старославянський язык**. Москва, 2011.
55. Ремнева М. Л. и др. **Церковнославянський язык. Грамматика с текстами и иллюстрациями**. Москва, 1999.
56. Рудницький Я. **Нарис грамматики старо-церковнослов'янської мови**. Мюнхен, 1947.

57. Русинов Н. Д. **Древнерусский язык**. Москва, 1997.
58. Саблина Н. П. **Буквица славянская**. Москва, 2005.
59. Селищев А. М. **Старославянский язык**. Москва, 1951.
60. Скаб М. В. **Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови**/наукові записки ТНУ, серія: мовознавство. – Вип. II. (24) 2014.
61. Скаб М. В. **Церковно-слов'янська мова української редакції: історія виникнення та функціонування, графіка, орфографія, фонетика, лексика**. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2013. – 340 с.
62. **Славянский или церковный букварь**. С.-Петербург, 1908.
63. Смотрицкий М. **Граматики славенскія правильное синтагма**. Київ, 1978.
64. Ставінський М. Ф. **Старослов'янська мова**. Львів, 1964.
65. **Старославянский словарь**. Москва, 1999.
66. Супрун В. И. **Учебник церковнославянского языка**. Волгоград, 1998.
67. Трубачев О. Н. **Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования**. Москва, 2003.
68. Успенский Л. В. **По закону буквы**. Москва, 1973.
69. Уханова Е. В. **У истоков славянской письменности**. Москва, 1998.
70. Фаріон І. Д. **Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива**. Львів, 2015.
71. Флоря Б. Н. **Сказания о начале славянской письменности**. С.-Петербург, 2000.
72. Хабургаев Г. А. **Старославянский язык**. Москва, 1986.
73. Царалунга І. Б. **Старослов'янська мова**. Львів, 2007.
74. Цейтлин Р. М. **Лексика старославянского языка**. Москва, 1977.
75. **Церковно-исторический словарь**. Москва, 1996.
76. **Церковнославянский словарь по рукописям X–XI веков**. Москва, 2000.
77. Юсип-Якимович Ю. В., Шимко О. В. **Старослов'янська мова**. Київ, 2009.

ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА
МОВА

БУКВАР ТА ЧИТАНКА

Посібник для початкового вивчення
церковнослов'янської мови

Коректор Ірина Шалкітене
Упорядник Ярослав Мельник

Підписано до друку 17.06.2021.
Формат 84x108/16. Папір крейдований 150 г/м².
Офсетний друк. Гарнітура GaramondC.
Умов. друк. арк. 15,12. Умовн. фарбовідб. 15,32.
Обл.-вид. арк. 15,01.

Видавництво «Манускрипт-Львів», 2021,
79026, Львів, вул. Енергетична, 22/10,
тел.: +38 097 478 72 90,
e-mail: petromelen@gmail.com

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ТА КИРИЛИЧНИЙ АЛФАВІТИ
ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ УНЦІАЛ ІХ-ХІ ст.	ЛІТЕРИ КИРИЛИЦІ Х-ХІ ст.	ВИМОВА	ВІЗАНТІЙСЬКИЙ УНЦІАЛ ІХ-Х ст.	ЛІТЕРИ КИРИЛИЦІ Х-ХІ ст.	ВИМОВА
Α	Α	α	Χ	Χ	χ
Β	Β	β	Ω	Ω	ο
Γ	Γ	γ	—	Υ	υ
Δ	Δ	δ	—	Ш	ш
Ε	Ε	ε	—	Щ	щ
—	Ζ	ζ	—	Ъ	ъ
—	Ζ, Ζ	ζ	—	Ы, Ы	ы
Ζ	Ζ	ζ	—	Ь	ь
Η	Η	η	—	Ю	ю
—	Θ	θ	—	Ї	ї
—	Ι	ι	—	Ї	ї
—	Κ	κ	—	Ю	ю
—	Λ	λ	—	Ї	ї
—	Μ	μ	—	Ї	ї
—	Ν	ν	—	Ї	ї
—	Ξ	ξ	—	Ї	ї
—	Ο	ο	—	Ї	ї
—	Π	π	—	Ї	ї
—	Ρ	ρ	—	Ї	ї
—	Σ	σ	—	Ї	ї
—	Τ	τ	—	Ї	ї
—	Υ	υ	—	Ї	ї
—	Φ	φ	—	Ї	ї
—	Χ	χ	—	Ї	ї
—	Ψ	ψ	—	Ї	ї
—	Ω	ω	—	Ї	ї

ДРЕВНЬОГРЕЦЬКИЙ АЛФАВІТ			ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ЧИСЕЛ					
ГРАФІКА	НАЗВА ЛІТЕРИ	ВИМОВА	ЦЕРКОВНО- СЛОВ'ЯНСЬКІ	АРАБСЬКІ	РИМСЬКІ	ЦЕРКОВНО- СЛОВ'ЯНСЬКІ	АРАБСЬКІ	РИМСЬКІ
Α α	АЛЬФА	α	Ⲁ	1	I	Ⲁ	21	XXI
Β β	БЕТА	β	Ⲁ	2	II	Ⲁ	22	XXII
Γ γ	ГАМА	γ	Ⲁ	3	III	Ⲁ	30	XXX
Δ δ	ДЕЛЬТА	δ	Ⲁ	4	IV	Ⲁ	40	XL
Ε ε	ЕПСИЛОН	ε	Ⲁ	5	V	Ⲁ	50	L
Ζ ζ	ЗЕТА	ζ (дз)	Ⲁ	6	VI	Ⲁ	60	LX
Η η	ЕТА	η (і)	Ⲁ	7	VII	Ⲁ	70	LXX
Θ θ	ТЕТА	θ (th)	Ⲁ	8	VIII	Ⲁ	80	LXXX
Ι ι	ЙОТА	ι (й)	Ⲁ	9	IX	Ⲁ	90	XC
Κ κ	КАПА	κ	Ⲁ	10	X	Ⲁ	100	C
Λ λ	ЛАМБДА	λ	Ⲁ	11	XI	Ⲁ	200	CC
Μ μ	ΜΙ (ΜΥ)	μ	Ⲁ	12	XII	Ⲁ	300	CCC
Ν ν	ΝΙ (ΝΥ)	ν	Ⲁ	13	XIII	Ⲁ	400	CD
Ξ ξ	КСІ	ξ (е)	Ⲁ	14	XIV	Ⲁ	500	D
Ο ο	ОМІКРОН	ο	Ⲁ	15	XV	Ⲁ	600	DC
Π π	ΠΙ	π	Ⲁ	16	XVI	Ⲁ	700	DCC
Ρ ρ	ΡΟ	ρ	Ⲁ	17	XVII	Ⲁ	800	DCCC
Σ σ	СІГМА	σ	Ⲁ	18	XVIII	Ⲁ	900	CM
Τ τ	ΤΑΥ	τ	Ⲁ	19	XIX	Ⲁ	1000	M
Υ υ	ІПСИЛОН	υ (і)	Ⲁ	20	XX	Ⲁ	2000	MM
Φ φ	ΦΙ	φ	Ⲁ			Ⲁ		
Χ χ	ΧΙ	χ	Ⲁ			Ⲁ		
Ψ ψ	ΨΙ	ψ	Ⲁ			Ⲁ		
Ω ω	ΟΜΕΓΑ	ο	Ⲁ			Ⲁ		

